

Lató

2024. július
XXXV. évfolyam
7. szám

A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE
ÉS A MAROS MEGYEI TANÁCS
SZÉPIRODALMI FOLYÓIRATA

Főszerkesztők:

MARKÓ BÉLA

(1989. december – 2005.)

GÁLFALVI GYÖRGY

(2005. december – 2007.)

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

(2008. január – 2019. május)

Tiszteletbeli szerkesztők:

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

LÁNG ZSOLT

Főszerkesztő:

Szerkesztők:

VIDA GÁBOR

ANDRÉ FERENC

CODĂU ANNAMÁRIA

FISCHER BOTOND

SZABÓ RÓBERT CSABA

MOLNÁR ROZÁLIA

SZÓCS KATALIN

Tördelőszerkesztő:

Korrektor:

Tipográfia:

BIRTALAN KÖLÖK ZSOLT

IRSAI ZSOLT

TARTALOM

KAF-Látó

- LÁNG ZSOLT:
 ophelia monológja a fiához ■ 5
- JEAN-BAPTISTE LASCAR:
 Április napszálltái (Közreadja: Babiczky Tibor) ■ 10
- VAJNA ÁDÁM:
 Mi, két kanál ■ 14
- KÁNYÁDI ANDRÁS:
 Tengerészből pásztor ■ 15
- TOMPA GÁBOR:
 Hamlet tudatalattija ■ 20
- PAPP ATTILA ZSOLT:
 A Láthatatlan Tárgyak Múzeuma ■ 21
- POLGÁR ANIKÓ:
 Parti mozaik ■ 22
- DEMÉNY PÉTER:
 Lepkeváltozás ■ 24
- KORPA TAMÁS:
 Utolsó látogatás Kafnál ■ 28
- SZÓCS MARGIT:
 KAF-nak utólag ■ 29
- WIRTH IMRE:
 Kérlek, segíts ■ 30
- MÉSZÁROS MÁRTON:
 Rejtett ekphrasis: Csucsai fénykép. Ady-zsoltár ■ 31
- FEKETE VINCE:
 Hozzáférési pont ■ 43
- NAGY ZALÁN:
 Farkas B. intelmei ■ 45
- EGYED EMESE:
 „Mert a költő tékozolt ajándék” (Kovács András Ferenc
 Petőfi-verse) ■ 47

- VARGA LÁSZLÓ EDGÁR:
Istenfaggató ■ 66
- GARACZI LÁSZLÓ:
kivételes másolat ■ 68
- Kovács András Ferenc dedikációiból (Közreadja Bíró-Balogh Tamás) ■ 69
- HALMAI TAMÁS:
Tükrök közt szó ■ 78
- OZSVÁTH ZSUZSA:
Öröklátó ■ 79
- NAGY ATTILA:
KAF-triptichon ■ 80
- BALÁZS IMRE JÓZSEF:
Rögtönzések, alkalmak, emlékek ■ 83
- KEMENES HENRIETTE:
a gondoskodás egy bizonyos pontja mint térélmény ■ 88
- LÁSZLÓ NOÉMI:
Iadoremisoi ■ 90
- BORSODI L. LÁSZLÓ:
A szerepjáték határvidékei (Kovács András Ferenc:
Névtelen cserépdarab) ■ 91
- CSEHY ZOLTÁN:
Dúlt könyvtár ez a nyár ■ 103
- ADRIAN POPESCU:
Az elmulasztott látogatás (Markó Béla fordítása) ■ 106
- MÁRTON LÁSZLÓ:
A Literaturexpress utasa ■ 108
- LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ:
Kovács András Ferencnek, odaátra ■ 122
- MARKÓ BÉLA:
Költőhalál ■ 124

TALÁLT VERS

- TÉREY JÁNOS:
Fiatalság, tarvágás ■ 125

NÉVJEGY

- KOVÁCS ANDRÁS FERENC ■ 127

Láng Zsolt

OPHELIA MONOLÓGJA A FIÁHOZ

kisfiam, te átlátszó jelmezbe öltözött üvegangyal
te felhőkbe ékelt dobbanás
nem akartam, hogy megszüless
el akartalak vetélni!
fáradtan néztem
ahogy kivetve fekszel
a poshadt csempén
a bádoggal burkolt asztal alatt
és újra megfogantál, és világra hoztad magad
a madár felröppent, hiába törtem le szárnyát
ne kérdezd, miért, nincs felelet
rím sincs a rojtosra tépett sorvégeken
életre ítélted magad
tébolyító jelenet, nyári havazás
mely dicső ész bomla össze itt?
a skizofrén polonius meg a *rimálkodó* claudius
kihúzott szemöldökkel fintorgott
felzaklattad őket
álltak csontig csigázva
a szálkás iszonyat vak falai között
te az eszmélet kifacsart erejével életre pumpáltad magad
megmerítkeztél kátrányos vizekben
csak hogy átjuss a túlsó partra
sokszor *eljátsztad* ezt, önsúlyoddal viaskodva
útra keltél újra meg újra
mint ajkak szárnyán a dal
csatakos csapatod, alkalmi társaid
labrosz-csaholással siettek utánad
maszturbált önbizalommal utánoztak
te meg csak neveltél rajtuk
gyűlöletlen szeretet perverziójával
kívül nevetés, belül szorongás
ez a ránk tapadt maszk epepeiája

mennyi csonkká koptatott szó
mennyi csikk, mennyi füst vezet át
a vers mögötti tájba
kár volt fálnak rohannod a faltalan semmiben
cserepes ajkak közt vergődő bíbornyelv
a görbe út is lehet a legrövidebb egyenes
feltekeredő rólóként csapódott ránk a szerep

most péntek van

benéztem szobádba, üres volt
csak egy billegő hajszálat láttam az asztalon
meg egy üres papírlapot a szőnyegen
elfeküdt, mint nyár a poros aszfalton
sokszor szavaltam volna versedet
nem tudhatom, mért nem akartad
rajongtak értem, szerettek
mint a királyt, annál jobban
nekem tapsolt a zsöllye népe
rólam áradoztak a lakomán
ettek és ittak rám koccintva
kifogták volna a lovakat
a kopaszodó pincér a csapos lányt oféliának hívta
miközben az asztalra fektetett székek közé borította
én is írtam verset, bár többnyire sírtam
nevess csak, gyermekem
ne gondold, hogy nem tudtam
kicsoda catullus, hol folyik az akherón meg a kókütosz
ki fonta rá hálóját a szép szemű apollóra
kiért epedezett az örült orlandó
miféle suta kéjt lehelt marie ajkai közé az ügyetlen apollinaire
belopóztam a szobádba, átírtam a verseket
kár, kisfiam, hogy visszajavítottad
ne hidd, hogy gőzöm sincs, kicsoda gilgames
sa naqba imuru
aki a mélységet látta

te annyira árva voltál, hogy megvidámított mások árvasága

saját öröme persze becsapós
mint a lámpa mímelte pirkadat

ítélet nélkül ítélted életre magad
túl sokat kockáztattál, mondhatom ezt másképp
elvetéltek testében sok a *csonka* tökély
tudnod kellett volna, mennyi a defektus –
a pitvarok sövényét mért nem foltoztad be?
a magzati botallo vénát mért nem csomóztad meg?
én most megtehetném
ráfonhatnám ujjamat
elvégezhetném, amit nem végeztem el
aztán mehet ki-ki a dolgára

a kövön heversz a világtalan világban
nem zuhansz tovább
kőből vagy te is
péntek van, tusfekete péntek
az lesz holnap is
vasárnap majd visszatérek hozzád
mint száműzött álma a hazáról

amikor maszk nélkül rád néztem
folyton elestél
szégyelltem előtted meztelen arcomat
a piros csak mímeli a vér színét
a test az életerős táj epigonja
cselédanyák mellére adtalak
mennyire rettegtél, hogy nem jövök vissza
mint a parázs, sisteregve sírtál
pattogzott lázas agyad
lyukas szíved még lyukasabb lett
a kis falusi pesztra fáról szedett epret dugott blúzába
szívd, mondta, és mellére tapasztotta ajkadat
a főtéri fák alatt
eperszínű csecséről azt mondta
mint a búzamágnában
arcát mutatja benne az isten

szívd magadba
rímkényszerben ezernyi trauma
kiapadhatatlan a van hiánya
nyáladzó lovak lihegésével
jajgatva rohantam a búcsútlan távozásban

senki nem volt képes kifizetni *sok-sokod* bérét
de legalább megőrizték
szívük kihűlt paraszán
arcod túvel karcolt képét
megannyi danaida hordta szívedbe a szeretet vizét
virrasztanak most, vannak elegen
moctezuma ágyasai
la paz indián kofái
a cukorsüveget nyaldosó máriák
a kerek idomú amazonok
a madrigálokat daloló hugenották
a medúza hajú egyiptomi hercegnők
sokszor szerettek és sokszor átverték
nem szóltam rájuk
csak én ismertelek
csak én láttam kalligráf szimmetriád
bal tenyered hű tükre volt a jobbnak
tökéletesen fedték egymást a vonalak
ha földdel keveredik a test
földdé válik, ha soha nem szerették
de megéledt ujjak zenéjét hallják
akik szeretve emlékeznek
hagytad, hogy kinőjön, amit beléd láttak
hagytad, hogy szeressenek
felmosták szerelmed zárkáját
hosszú volt csókod, szelíd és figyelmes
íze árva anyaméh méze

a molekulákban szétbomlik a kötés
elbillen a levés szimmetriája
nemértéstől homályos szemekkel
néz az értelem önmagára

az entrópia előtagja leomlik
kókadozva remél a vége
a leveleken fakó hernyók másznak
a virágok szirma feketén porlik
én vagyok e fonnyadt bokréta üres közepe

nem akartalak megszülni
te megszülted magad
te az életet a halállal összekötötted
a lennit a nemlennivel
az élet előttit az élet utánival
te lettél a történet maga

a molekulákban szétbomlik a kötés
elbillen a levés szimmetriája
az ár elmossa a gátakat
az anyaság titka átszáll az anyagtalanba

amott vemhes felhők vonulnak
árnyékra árnyék vetül
élő szöveggel szövetkeznek
kik sorsukat a történetbe mentik
korsókban hordták a szeretet vizét
lyukas szíved szomjasan elnyelte
zúgott a szív-tüdő viszonylat
bottalód öreg színészként kidagadt
amit a szívedbe hordtak, a tüdődbe jutott
a legrövidebb egyenes úton
és ahogy a levegőt kilehelted
mindegyik adagban
szeretetet fújtál ki láthatatlan alakban
kődre festett várfokon bolyongok
rossz anya magányánál ősbibb magány az enyémm
hiába ringatnálak, kisfiam.

Jean-Baptiste Lascar

ÁPRILIS NAPSZÁLLTÁI

EGY ELEDDIG ISMERETLEN EMLÉK
LÁZÁRY RENÉ SÁNDORRÓL

Közreadja: BABICZKY TIBOR

Egy váratlan felfedezésnek köszönhetően mind a francia, mind a magyar kultúra fontos, irodalomtörténeti jelentőségű dokumentummal gazdagodott.

Jean-Baptiste Lascar* alább olvasható naplóbejegyzése (valamint a mellé hajtogatott Lázáry-vers) a párizsi Moulin Rouge férfimosdójának papíradagolójából került elő, 2023 nyarán. Átala megduplázódott a Lascar után fennmaradt írásos emlékek száma, egyúttal Lázáry René Sándor** meglehetősen hiányos szerzői portréja is új színárnyalatokkal bővült.

A lelet megtalálója, az olasz magánzó és csoportterapeuta, Luigi Soprattutto a következőket nyilatkozta a sajtónak: „Magam is meglepődtem, merthogy ezek szerint itt bő száz éve senki nem törölte ki a seggét. És hát végül aztán én sem.” (*Le Monde*, 2023. augusztus 11.)

Köszönet illeti a marseilles-i Académie des Indifférents-t a dokumentum másolatának rendelkezésre bocsátásáért.

JEAN-BAPTISTE LASCAR: NAPLÓ (RÉSZLET)

1878. április 14.

Szerte a városban megjelentek az osztrigás pultok, immáron kétségtelen tehát, hogy itt a tavasz, s én hosszasan kínlódni leszek kénytelen e gyűlöletes évszakban, mely sokak számára a szív ünnepét jelenti. Ó, Iréne, gyilkosom!

Fárasztó hivatali óráimat követően, szokásomhoz híven, a Café Saint Michelbe vetődtem, pontban fél ötkor. Karcos, vad borokat mérnek itt, aminek az élvezetre bátrak isznak. Rendeltem is rögtön fél liter rajnait. Közben kávé, két cukorral és a *La France* esti kiadása. Szűk egy éve Gambettát az égig emelték, s most csak a közlő világhiállításról és Bartholdi ócska „szabadság-fejéről” fecsegnek. Daubigny teste alig hült ki, máris megfelekezni látszanak róla. Szégyen! Igaz, magam sem tartottam valami sokra.

Hat körül különös figura tér be a kávézóba – kockás felöltője és bajuszának jellegzetes fazonja angol származást sejtet. De jaj! Kiejtése, ahogyan leadja rendelését a pultnál, még francia közegben is árulkodóan parlagi. Minden bizonnyal azért erőlteti az angolt, mert idegennek akar *látszani*. Jól tudjuk azonban: senki sem sziget.

Mellém telepszik, láthatóan ittas. Két stampedli *eau de vie*-t húz le szoros egymásutánban, szigorú, égre emelt tekintettel, majd vizet tölt a borába, s poharát felém emeli. „Yet with these April sunsets, that somehow recall my buried life, and Paris in the Spring, I feel immeasurably at peace, and find the world to be wonderful and youthful, after all” – darálja kásás hangon, ezt követően pedig valamiféle „új kritikai irány” létrejöttének szükségességéről hadovál. Még szülővárosom mogorva ficsúrjánál is szörnyűbb alak!

Mikor a tőlem telhető udvariassággal felszólítom, hogy szíveskedjék magamra hagyni a gondolataimmal, felpattan, és minden átmenet nélkül, angolról franciára váltva, szerelmet vall a kasszírónőnek. Eztán egy ív papírost kér, és kapkodva írni kezd. „Dichtung” – lobogtatja büszkén. Pénz helyett megpróbál a versével fizetni. Szegény nyomorult, vajon hol tanulta ezt? Hátradőlök székesen, és nem kis kárörömmel figyelem, ahogyan végül az utcára tessékelik ezt a frátert. Versét előhalászom a szemétből, kisimítom. Nem tűnik európai nyelvnek, bár latin betűs. Baudelaire jut róla eszembe, aki hasonlóan érthetetlen dolgokat írt, amikor ittas volt – és hát, szó mi szó, nem volt józan soha.

Fáraszt a nyüzsgés, a korai hazatérés mellett döntök. Lefekvés előtt egy pohárka portói. Még nincs 11, mikor eloltom a lámpát.

(BABICZKY TIBOR fordítása)

Lázár René Sándor

ÖNARCKÉP, VISSZFÉNY PÁRISBÓL * * *

Most szeplőket szór ránk az ég,
s Páris ragyog tavasszal,
kagylótelep tapad fölénk
a nyers úrbe ragasztva.

Kagylótelep a szívem is,
fogyó fény verte várfal,
a citrom kel birokra így
a szürke osztrigával.

Aranyba mosni volna jó
az életet, ha zárul –
hagyni, lángoló hajó
vihesse zálogául.

(Párisban, 1878. ápr. 14-én)

JEGYZETEK

* Jean-Baptiste Lascar (1845. szeptember 9., Rouen – 1909. február 20., Párizs) francia humanista és mizantróp. Korai – saját szavaival élve: – „reakciós tévelygései”¹ követően, egészen kényszernyugdíjazásáig², libertariánus

¹ „Mostani agyammal visszagondolva, mi tagadás, kissé megmosolyogtató felidézni hajdani törekvéseimet. Még talán annál is idegesítőbb, mint a „roueni rémre” emlékezni. Alapállapotban lévő dolgokat igyekeztem még inkább alapállapotba hozni, nem lévén kellőképpen tisztában az alapállapot fogalmi kivetülésének totális mibenlétével. Belátom, lyukas korsóval jártam akkoriban a kútra. Amíg el nem tört. De ma már teljes szívemből gyűlölhetem azt a hajdani kíváncsi, kicsi embert, aki bennem élt.” („*Csak Flaubert-t ne hozza szóba*” – Interjú Jean-Baptiste Lascarral, *Le Soir*, 1902. május 15.)

² Nietzsche 1889-es összeomlását követően Lascar – egyik rövid, ám sajnálatosan a sajtóban is megszéllőztetett jelentésében – nem létező helységnek (vö: utópia) minősítette Torinó városát, nem kis diplomáciai botrányt okozva ezzel, a lovakkal kapcsolatban pedig azoknak új rendszertani besorolására tett javaslatot, a mitológiai lények egyik – nem túl jelentős és amúgy is eltörplendő – alkategóriájaként.

kerékkötőként dolgozott a párizsi Orfévre rakparton székelő Elképzelt Mozgalmak Minisztériumában³. Nyerítő nevetése, valamint különös vonzalma a kockacukor iránt több kétes hírű lokálban megőrződött a törzsvendégek emlékezetében. „Laissez lascar le squer”⁴ – mondogatják gyakorta még ma is. Elméleti munkásságát a totális dekonstrukció jellemzi: egy félresikerült jelentésen kívül semmit nem írt le, és beszélni is csak a legritkább esetben volt hajlandó. A XX. század elején, párhuzamosan az avantgárd felfutásával, egészsége megrendült. Az olasz *Futurista kiáltvány* megjelenésének napján pedig legyöngült fizikuma feladta a küzdelmet. Halálának időpontját a tudóstársadalom szimbolikusan tekinti, hiszen egybesűríti Lascar életének lényegi célkitűzéseit: a jövőt egy csapásra múlt idővé tenni, és – egyazon pillanatban – a múltat jövővé. Temetéséről azóta sem intézkedtek. (Forrás: *Larousse Symptomatique*)

** Lázár René Sándort, vélhetőleg, nem szükséges bemutatni a magyar olvasóközönségnek. Életének és művének legavatottabb ismerője – egyúttal pedig a róla írott legátfogóbb tanulmány szerzője – Kovács András Ferenc volt. Kutatásainak korai és tragikus halála vetett véget. Az érdeklődőknek az alábbi kiadást érdemes kézbe venniük: Lázár René Sándor, *Néhány egykori költemény* (Válogatott versek, 1899–1919). Válogatta és közléteszi: Kovács András Ferenc, bevezető tanulmány: Kovács András Ferenc, Csíkszereda, Bookart Kiadó, 2019.

*** Dumpf Endre, őszológus, a dokumentumok franciaországi megjelenésének nyomán írott olvasói levelében – melynek közlését a *Le Monde* sajnálatos módon megtagadta, így végül a *Kórházkeri Közlönyben* látott napvilágot – Lázár versének népnemzeti olvasata mellett érvelt. Szerinte – hogy csak egyetlen példát említsünk – szándékos áthallás fedezhető fel az „osztriga” (Dumpf szerint az eredetiben: „osztr’ iga”) és az „osztrák iga” között. Köszönet illeti Parti Nagy Lajost a cikk felkutatásáért. Bővebben: Dumpf Endre, „Népi csigák és egyéb csúszómászók nemzetünk asztalán”. In: *Kórházkeri Közlöny*, 2023. október 23., 5–6.

³ *Ministère des Mouvements Imaginés* (1848–1901). Ma a bűnügyi rendőrség működik az épületben.

⁴ Lefordíthatatlan szójáték. (*A ford.*)

———— Vajna Ádám

MI, KÉT KANÁL

Hommage à KAF

Szép még a *Leben*, még abál,
wir hab'n doch keine Zukunft,
mi minden lében két kanál
most egyszer belecsúszunk,

utánunk nyúlni *keine Chance*,
my love, finita est,
túlontúl mély a *nonchalance*,
ha eldőlt benn' a test.

Ne kérdezd tőlem, *aber wie*
werden wir atmen können,
a sűrű lében *c'est la vie*,
eltűnni benne könnyen,

de jön majd búcsú, lécsere,
ce să faci, asta-i viața,
s ha jőni fog, nincs én, se te,
életünk más lejátssza,

de szép a *Leben*, míg abál,
s ha nincs jövőnk, *amore*,
mint más levekben két talán
találkozunk jövőre.

Kányádi András

TENGERÉSZBŐL PÁSZTOR

TÖREDÉK KAF-NAK, ODAÁTRA

Gyerekként sokszor hallottam KAF-ról. Apám, aki „abszolút tehetségesnek” tartotta – ítélete hármás értékrendjének csúcsán állt, a másik két kategóriát a „nem tehetségtelen” és az „abszolút ökör” képviselte –, szeretne volna, ha sikerül a *Napsugár*hoz felvenni, de párttagság híján persze nem sikerült. Felnőtt fejjel aztán háromszor is találkoztam vele. Először egyetemistaként, Kolozsváron: első- vagy másodéven évfolyamtársam moderált egy beszélgetést a bölcsészkaron. Jack Cole időszaka volt ez, a meghívott költő lehangolva magabiztos, imponáló műveltségű, ráadásul frankofón, úgyhogy megilletődötten hallgattam, hogyan vágja zsebre kérdezőpartnerét. Másodjára, úgy tizenöt éve, akkor én voltam a moderátor a Párizsi Magyar Intézetben: franciául zajlott a beszélgetés, kevesebb sziporkával, az idegen nyelv védőkörletjébe lehetett kapaszkodni. Élmény volt hallgatni, ahogy magyarul felolvassa az *Erdélyi töredéket*, a tőle kapott *Sötét tus, néma tinta* kötetet pedig azóta is tananyagként használom a magyar-japán nyelvrokonság bizonyítására. Utoljára huszonkettő májusában a budapesti könyvhéten futottunk össze, a Kalligram sátra előtt, véletlenül; ekkor csak pár szót váltottunk. Rossz megfigyelő vagyok, de az feltűnt, hogy mindhárom alkalommal kalapot viselt.

A covid bezártsága alatt spanyol szonetteket fordítottam, s Góngora versénél valahogy KAF jutott eszembe: nyelvi sokszínűsége, kimunkáltsága, műveltsége, szerepjátékai, „abszolút tehetsége” időn és téren átívelő rokonságot sejtet. A cím nélküli, négy nyelvű szonett és fordítása most az andalúz poézist is méltányoló kalapos ember – fájó kimondani – emléke előtt tiszteleg.

Góngora

SONETOS AMOROSOS

Las tablas del bajel despedazadas
(signum naufragii pium et crudele),
del tempio sacro con le rote vele,
ficaraon nas paredes penduradas.

Del tiempo las injurias perdonadas,
et Orionis vi nimbosae stellae
raccoglio le smarrite pecorelle
nas ribeiras do Betis espalhadas.

Volveré a ser pastor, pues marinero
quel dio non vuol, che col suo strale sprona
do Austro os assopros e do Oream as agoas;

haciendo al triste son, aunque grosero,
di questa canna, già selvaggia donna,
saudade a as feras, e aos penedos, magoas.

A magyar változat:

A szétesett hajótestnek a váza
(hajótörés kegyes-kegyetlen éke)
a szent templom falát az orkántépte
vitorláival körbetapétázza.

Az ítéletidőnek megbocsátva,
és Orión bős csillagát se félve,
a bárányoknak velem ér majd révbe
a Betis partján szerteszéledt nyája.

Pásztor leszek, hisz tengerészi merszem
nem tűri isten, szigonnyal kavarva
szeles Austert, Óceán-folyókat;

busongó nótát fújva, kissé nyersen
e nádsípon, mely nimfának a sarja,
vadak keservét, szikla-siratókat.

Nem Góngora az első spanyol költő, aki négy nyelvű szonettet írt, Lope de Vega megelőzte. Igaz, utóbbi kizárólag idézetekből építette fel versét: a latin Horatiust, a portugál Camóest, az olasz Ariosto és Tasso kezét dicséri, sőt még a spanyol sorok is kölcsönöztek, honfitársai – Garcilaso és Boscán – leleményei. Góngora, bár szapult a neves vetélytársa költeményét, maga is megidézett idegen költőket, noha döntően saját kútfőből merített. De kétségtelen, hogy az ovidusi *Átváltozások* mély nyomokat hagyott benne, erre utal a látványos pályaváltás: a tengerészként sikertelen lírai én pásztorként kíván a továbbiakban boldogulni. A szonett virtuóz megoldások tárháza: a „navigium amoris” toposzának kifejtése mesteri, akárcsak az alászállás pogány örökségének evangéliumi továbbírása. Minket most mégis a latin nyelvek szereposztása érdekel.

A költő anyanyelve a spanyol, így természetes, hogy mindegyik versszak spanyolul kezdődik, s a témák megfogalmazása is ezen a nyelven történik: a hajótörés, a megbocsátás, a pályaváltás, végül pedig a muzsikálás. A felütés rendkívül hatásos, a hajó ripityára tört (*tablas despedazadas*), katasztrófa történt, a megmenekülés isteni csoda. A verscím, pontosabban a ciklus címének ismeretében (*sonetos amorosos*) az olvasó azonban más vizekre evezhet. A megbocsátás mélyebb jelentést sugall, az *injurias perdonadas* túlmutat az időjárás okozta veszteségeken; úgy tűnik, belső sérelmet sikerült feldolgozni. A visszatérést jelző *volveré* pedig az eredeti mesterséghez való visszatérést jelentheti; nem kizárt, hogy a szigonyos (vagy nyilas?) isten miatt kudarcba fulladt tengerészi karriernek bukolikus előzménye van. De annak a lehetősége is felvillan, hogy a pásztorkodás egyházi vonalon folytatódik, s az új célkitűzés az elveszett bárányok megtalálása. A szomorú dal ugyanakkor *grosero*, csiszolatlan: elképzelhető, hogy a spanyol jelző önironikus, a szonett többnyelvűségéből fakadó fogyatékoságára hívja fel a figyelmet.

A latin pusztán statisztika, csak az első két strófában bukkan fel ezüstérmes pozícióban, vallásos és mitológiai kontextusban, a tercetre el is tűnik. Tudatos, ugyanakkor szimbolikus választásról van szó, hiszen a hajdan Eu-

rópában egyeduralkodó nyelvet fokozatosan kiszorítják a feltörekvő újlatin trónkövetelők, alig pár területen őrzi felségjogát. Az egyházé még idetartozik, s a vers a fogadalmi ajándék (*ex voto*) gyakorlatát rögzíti, amely tenger-melléki népekre jellemző: a hajótörést megúszó tengerészek szent helyen fejezik ki hálájuk, bajból való szabadulásuk jeléül mesterségük eszközét – itt a hajóroncsot – kínálják fel a Fennvalónak. Az eredetileg pogány rítus átmentődött a kereszténységbe, a szinkretizmust a kegyes áldozat (*signum pium*) és a barbár pusztítás (*Orionis vi*) összefonódásában érezni. De azért Vergilius hatása sem elhanyagolható.

Az olasz reneszánsznak köszönhető a szonett spanyolországi térhódítása, nagyjából a mohácsi katasztrófával egy időben zajlik. Felix Hispania! Bár a forma szicíliai eredetű, Petrarca *Daloskönyve* nyomán lesz igazán népszerű, márpedig a *Canzoniere* szerzőjének kedvenc témája a szerelmi gyász, a kedves siratása. Nem véletlenül áll az olasz nyelv Góngora tercettjeiben központi helyen, s a versciklus besorolása – a szerelmes szonettek nyolcvanegyedik darabja – szintén a szerelmi, petrarkista olvasatot erősíti. A hajótörés hősi hangvételét a *volta* lírai kesergésre cseréli, az olasz *strale* valójában nem is annyira Poszeidón, mint inkább Ámor attribútuma, a dallamos dzsékkal (*già selvaggia*) megtűzdelt verssor pedig Szirünsz nimfa történetét idézi fel: a szerelmi kudarc folytán keletkezett hangszer történetét. Az önirónia itt sem marad el, a pásztorrá lett tengerész afféle botcsinálta, darabos művésznak tünteti fel magát, amilyen a kecskeszarvú Pán lehetett.

A négy portugál nyelvű zárósorból kettő kiemelt fontosságú. Abban, hogy a földrajzi pontosítás portugálul történik, noha a Betis (spanyol nevén Guadalquivir) épp a költő szülővárosán, Sevillán folyik keresztül, a nagy példakép, Camões játszik döntő szerepet: a hajós népet megéneklő lusztán eposz szerzője következetesen a folyó római elnevezését használja a Góngora által is csodált művében. Portugália amúgy ekkoriban spanyol kézen van, a félszemű poéta kilencezer soros eposza két konkurens fordításban is megjelenik, egyikük szerzője ráadásul sevillai, őt Góngora „nuestro bético”-ként ünnepli munkájáért. A szonett főhajtás is tehát, a szomszéd kultúrájának és nyelvének szóló *hommage*, a verset pedig lefordíthatatlan, szívbemarkoló portugál bánat-fogalmak – *saudade, mágoa* – zárják. És úgy tűnik, Orfeusz mítosza felülírja Pánét: a sziklákat és vadakat megríkató, félig-meddig maga is tengerész (szirének tanúsíthatják!) lantos ugyancsak mély gyászát dolgozza fel.

A dalnokát vesztett magyar irodalom talán szintén ezen munkálkodik.

KAF-ra gondolva, a nyelvi tarkaság megkerülhetetlen, így a szonettnek olyan fordítása sem lenne indokolatlan, ahol személyesebb szempontok ér-

vényesülnek. Ennek megfelelően az anyanyelv értelemszerűen a spanyol helyett a magyar, a latin viszont Caius Licinius Calvus miatt szent és sértetlen; az olaszt váltsa inkább a Lázár René Sándornak oly kedves francia, a portugál szomszédét pedig (Tengerész Henrik, ne vedd zokon!) a román, a Kavafisz-átiratok közvetítő nyelve. Íme a végeredmény:

A szétesett hajótestnek a váza
(signum naufragii pium et crudele),
au temple saint, aux voiles crevées méléé,
pe paravan rãmase suspendatã.

Az ítéletidőnek megbocsátva,
et Orionis vi nimbosae stellae
je ramasse le troupeau d'ouailles égarées
pe malul Mureşului revãrsatã.

Pásztor leszek, hisz tengerészi merszem
ne veut ce dieu, qui bride de son trident
Austrul crunt, Oceanul cu talazuri,

busongó nótát fújva, kissé nyersen
sur ce roseau, donzelle sylvaine avant:
la fiare dor, iar pentru stãnci necazuri.

A gógorai soknyelvűséghez társuló lokális földrajz transzilván folyót kíván, Szamost vagy Marost. Nem véletlenül: az orkántépte vitorlák freskók cafatjára emlékeztet, a szétesett hajótest krisztusos képek roncsaira, a szétszéledt nyáj a gazdátlan glóriák, szétmálló művek előképe. S a transzilvanizmus hagyományát ápoló jó pásztor hangja megismerszik. Tranquilla sia l'onda!

Végül még egy diákkori reminiscencia. Emlékszem egy József Attila-sorra kiírt költői felhívásra utólag kissé Góngora összetettséget idéző, síkvidéki kezdeményezés volt: „A dallam nem változtat szövegén.” Ennek Kovács András Ferenc is eleget tett, bravúros, ars poeticát formázó szonettjében ekként rímelt rá: „Megköt, felold a vándor szövevény.” Az odvas televény végső menedékére gondolhatott, már akkor.

Az intertextualitás prófétai súlyát ilyenkor érezni igazán.

———— Tompa Gábor

HAMLET TUDATALATTIJA

KAF-nak, kétbalkezeseink emlékére

Igen, ez úgyis bekövetkezik.
Csak a sorrend nem ez. Nem sportszerű,
hogy lét-omlásként, végezetlenül,
szabályt felrúgva, sorsod elveszik.

Ahonnán mindegy: hála vagy halál,
a mozgás csak egy kis fekete pont,
Prométheusz vagy Orpheusz bolond,
s a végzet végül telibe talál.

Csak a szavak maradnak, valahol
elszórva, didergő tudat alól
kiröppenve, mint éhes madarak...

A jelentés itt végképp megszakad.
Kinek kell helyretolni, nem neked?
Rád vall egy elfelejtett ékezet!

Papp Attila Zsolt

A LÁTHATATLAN TÁRGYAK MÚZEUMA

– BYRON LEVELE KAF-NAK –

Mint elveszett palack a tengeren,
hányódik csak, partot sosem érhet,
tajtékos hullámok úgy dobálják,
csapódik neki a néma kőnek,
mulandó idők közé szorulva –
alámerült hegedű a mélyben,
örvénylik sok elfelejtett dallam,
kavarog sok kimondatlan kérdés,
amíg döng a görög föld alattam...
Vigaszt talál-e a pusztulásban
békétlen bolyongó árva lélek?
Örök-e a szabálytalan forma?
Van-e értelme a szenvedésnek,
boncaszta vagy áldozati oltár
hűvösében kiterítve élni,
hogyha Isten úgyis majd bevégzi
minden megkezdett mondatod, szavad,
mielőtt még kinyitnád a szádat?
Szabad-e megadni a halálnak
más helyett, idő előtti jussát?
Ha elért e pár sor mégis, fúsd át –
mezőn romló porhüvely szagát a
szél feléd fújja most, füst a szemben;
azon át láthatod, ahogy intett
valaki egy máglya előtt állva,
aztán odadobta mosolyogva
Shelley mellé gyenge szíveinket.

Polgár Anikó

PARTI MOZAIK

Kovács András Ferenc emlékére

Kinő belőlünk a haj, a szőr, a köröm, nyúlik a bőrünk, testünkre rakódik a zsír, vágjuk, irtjuk, fogyasztjuk, szabadulni akarunk minden kinövésünktől, kinyomjuk a pattanást, nem akarjuk testünket a térbe növeszteni, ki akarunk fogyni belőle, minél kevesebb teret foglalni el, minél láthatatlanabbá válni, minél kisebb testben elférni, minél kevesebb anyagisággal megelégedni: mintha attól lenne nagyobb a szellem, mintha akkor hízna bele jobban a lélek a lefogyott testbe, mintha akkor férne benne jobban el, ha kiszorítja a feleslegesnek vélt anyagot.

* * *

Fehéren habzik a tenger, a rá- és ráfröcskölő víz simára csiszolja, mélyíti a sziklaszirtet. A közelben egy hajó, tűzcsóva tör ki belőle. A szél belekap, átfúj rajta, s vonszolja magával, a tüzet mint vörös vitorlát dagasztva. A szirten lassan magához tér Aiasz, a lokriszi, tekintete büszke és dacos. Nem könyörög, inkább átkozódik most, mikor tudja, a halállal kell szembenéznie. Kiugrott az égő hajóból, átvergődött a hatalmas hullámokon, eljutott Gürai szikláihoz, lihegve kapkodja a levegőt. Tűz, víz, föld és levegő: vajon melyik elem ad neki menedéket? Nem könyörög egyikhez sem, nem bánja tetteit, nem lelkifurdalással, hanem dühvel van teli.

Könnyen gyötrik a halandót az istenek, az ő tetteiknek nincs tétje, ők újra és újra fölülírhatják korábbi döntéseiket! Nehéz türelmet szimulálni, nehéz úgy tenni, mintha tetszene ez a fölülről erőltetett világrend, ezek az elterveltként beállított véletlenek. Az egyszerűnek nagyobb a tétje, mint a körkörösnek, nem adódnak újra és újra menekülési lehetőségek. Ki bírja ezt bebeszólás nélkül, türelmesen? Aiász elvesztette hitét már ott, Trója alatt, abban a végtelen, értelmetlen huzavonában, a tíz évig tartó nyűglődésben, már nem győzni akart, bevégezni valamit, csak kitombolni a dühét, megszenteltségteleníteni egy oltárt, megerőszkolni egy királylányt, mindegy, hogy szép-e, mindegy, hogy az övé lesz-e a későbbiekben. Vigye csak Agamemnón,

ha annyira akarja! Posszeidón akkor még segített, most ellene fordult, veszni hagyta a hajót, átkozott legyen!

Ott van az isten is a képen, félelmetes, ahogy felmagasodik, hullámhegygel a háta mögött, haját és szakállát borzolja a szél, szigonya kiélezve, mindjárt lecsap arra a szirtdarabra, amelyen Aiász megvetette a lábát. A tenger alatt megremeg a föld, hullámok borítják Aiászt, apró kövekké zúzódik szét a szikla, kiköpi őket magából a víz.

* * *

Kicsap, majd visszahúzódik a víz. Egy nagy testű állat kilógó nyelve. Egy behemót. Szőre a nedvességtől összetapad, tagjai egymásba folynak, a szilárd és méretes test cseppfolyóssá izzadja magát. Homorit és domborít a hát, nyújtózik a mancs, mérete mindig változik, formái folyton alakulnak. Fortyog, morajlik, mordul, vakkant, nyüszít, a szétfolyt tüdőből, a vízmosta torokból egyre állatibb hangok törnek elő. Kisebb, nagyobb kövek, tompák, élesek: egy egyenetlen fogsor szétszórt darabjai. Ínségesebb időkre elraktározott, nem túl mélyre leásott csontok.

A parton apró, színes kavicsok: egy absztrakt mozaikkép összekuszálódott darabjai. Ha mezítláb jársz a mozaikon, képek lenyomatai képződnek a talpadon. Egyenetlen, csiszolatlan, lesimítatlan felület, itt-ott megszúrja a lábadat. Egy palota romjaiból itt maradt padlódíszek, feltáratlanok, rendezetlenek, mégis fel-felvillan az egykori szépség. Az ember újra és újra összeszedi, új és új világokat rendez be belőlük. Festmény, amelyet nem kell megfesteni, csak rá kell találni a megfelelő színekre, szétválogatni árnyalatok szerint. Az alakoknak ősidóktól adottak a kontúrjaik, mégis szorgos munka kell ahhoz, hogy kiütközzön egy-egy vonal, elkülönüljön a háttérétől.

Demény Péter

LEPKEVÁLTOZÁS

JEGYZETEK KOVÁCS ANDRÁS FERENCRRŐL

Egy régi tévéműsorban az idős zenetudós, Molnár Antal Bartók, illetve Kodály egyéniségét méltatta. Mindkettőjüknek tanítványa volt, mindkettőjüket jól ismerte, megkérték hát, emlékezzen rájuk. Az első különbséget abban találta meg, hogy Bartók mindenre kíváncsi volt, míg Kodály csak a magyar kultúrára. Ez utóbbi egyszer azt mondta, ha eleget él, ez a Bartók a világ minden népének népzenejét összegyűjti.

Van egy olyan alkat, aki „mindenre” kíváncsi. „Tanítóm minden, ami él, / apám a múlt egész világa, / s addig terjed hazám határa, / ameddig az agyam elér” – írja Szabó Lőrinc. Ilyennek tűnik T. S. Eliot, Ezra Pound vagy Weöres Sándor is.

Ilyen volt Kovács András Ferenc is. Valósággal szomjazta, hogy a Szent Bertalan-éjéről ugyanúgy tudjon és meséljen, mint Kavafiszról, az angol forradalomról ugyanúgy, mint az amerikai alkotmányról, Goyáról és Mozart-ról, Adyról és Catullusról.

Intelligenciája, műveltsége, tehetsége *szomjazó* intelligencia, műveltség és tehetség volt. Köteteknek felépítésében jól tetten érhető ez, a gonddal megformált szerzői jegyzetekben és lábjegyzetekben. Számtalanszor láttam, ahogy gyöngybetűivel megír valamit: mintha készen jöttek volna a szavak, holott nagyon sokáig hordozta őket.

Tengerész Henrik intelmei – ez a cím éppúgy rá vall, mint a *Hazatérés Hellaszból* tengert ábrázoló borítója. A folyamatos felfedezés volt az élete, kultúra és nyelv felfedezése egyaránt. A mai napig rácsodálkozom egy-egy szóra, amelyet „tőle kaptam”, holott ott van a magyar nyelvben, mely nekem is anyanyelvem. De az, ahogyan elhelyezte, aki mellé tette, akire mondta, amilyen rímet simított vagy cserdített rá, az megújította a szót, megtisztította addigi használatától. Lefújta az aranyról a port, és felmutatta. Közben persze, mint minden költő, meg is teremtette.

Éppen ezért szomorú, hogy a recepció mennyire nem tudott elmozdulni saját magától. Talán Virginás Andrea mondta egy Baldóver-beszélgetésen, hogy *Az érsek látogatását* azért fogadta olyan rosszul a magyar kritika, mert a *Sinistra* körzetben megismerték már azt a nyelvet, amelyen íródott. Ez lett

volna az oka annak is, hogy az a KAF, aki a kétezres évek közepéig abszolút kedvenc volt, azután mintha egyre süllyedt volna? Ő maga a *Hazatérés Hel-lászból* (2007) című kötetre érkezett kritikákat érezte a leginkább bántóknak, azokat emlegette folyton, kiapadhatatlan indulattal – és bár az indulat nem az én dolgom, a határt én is itt jelölném meg. Mintha duzzogni kezdett volna a recepció, hogy KAF már nem az a szerző, akit olyan jól megszokott, s akinek a *Jack Cole daloskönyve* (1996) a legfergetegesebb ikonja.

Ezek természetesen csak túl konkrét cövekek: a nekrológokból kiderül, mennyire nem felejtette el senki őt sem, és a költészetét sem. A szomjúsághoz azért mégis hozzáad ez az információ, hiszen arról tudósít, mennyire vágyta Kovács András Ferenc az elismerést, még akkor is, ha külső szemmel nézve mindent megkapott. Úgy tűnhetett neki, hogy az első szakaszban „élőbb” volt, kevesebbeknek jutott eszébe bírálni, mindenki rajongott érte – s erre mint színházi embernek, nagyon nagy szüksége volt.

A jelzőt itt teljes egzisztenciális vértetében értem, nem csak úgy tehát, hogy színházi emberek gyermeke volt, aki ruhatárok és kelléktárak, reflektorok és próbák között nevelkedett, hiszen egy népszerű színész és egy jó rendező fia volt. Sokkal inkább úgy, hogy szeretett teátrálisan megmutatkozni, s itt az alakmások „megrendeztettségére” gondolok elsősorban. Az a beszélő, aki a költészetében megszólalt, mindig előszavas-lábjegyzetes dobantót készített magának, figyelni kellett rá, mert „megcsinálta” a figyelmet. A remek címek, a művelt olvasónak sem mindig egyértelmű utalások, az intertextuális játékok, a nyelvi bravúrok – egytől egyig ennek a „megcsinálásnak” az eszközei. Mindig rejtély volt minden: ki az a Jack Cole, hogyan kerültek elő Kavafisz vagy Lázary René Sándor vagy Calvus versei, hogyan íródnak a Tompa Gáborral írt négykezesek, ki dörög a különféle szatírákban?

Ez különben újabb érdekes irány az értelmezésben: mai szemmel úgy tűnik, önbeteljesítő szatírákat írt már egész korán. Az egyik leghumorosabb, az Ernst Jandl *Hősök tere* című verséből Deréky Pál nyerselte, Kovács András Ferenc átverselte költemény 2005-ben még pusztá tréfaaként hatott, felszabadultan röhögtünk. Ma jóslatként, pontosabban napihírként hangzik, s a kacaj is fanyarabb. De ide sorolható minden ilyen verse és kötete: az önbeteljesítő jóslatok már csöppet sem hermetikus korpuszához.

Ez is oka lehetett a visszaszorulásának. Ahogy én emlékszem, abban a „jó” időszakban „az egész marosvásárhelyi magyarság” a *Látó*-esteken tolongott: az egyik Luca-napi számbemutatón egy tűt nem lehetett leejteni. A tömeg Kovács András Ferencért lelkesedett a leglelkesebben, ahogy Magyarországon is sokáig az ő neve jelentette az erdélyi magyar költőt,

Kányádi Sándor megkérdőjelezhetetlensége mellett. A kétezres évek közepétől azonban ez az egyöntetűség megszűnt, a közéleti viták is satírozták a képet, és valahogy lebegni kezdett minden, ami ő volt.

Mindezek persze az élet véletlenjei, de ettől még nem kevésbé nyomnak meg egy lelket. A költészetére továbbra is az volt jellemző, amit az elején írtam, a gondolkodására szintén. Az alakmásaira is: sok minden történt, Bogdán László és Ferenczes István is megteremtette a maga alteregóit, ma azonban megint úgy tűnik, a KAF-arcok maradnak meg az emlékezetben. Részben ama teatralitás másként-sikerültsége miatt is: az ő arcaira lehetetlen volt nem figyelni. Akár Jack Cole-nak, akár Alekszej Pavlovics Asztrovnak hívták az illetőt, mindenképpen kíváncsiságot keltett. Mint a jó színész, mindig provokatív arcát mutatta a közönségnek, vagy fogalmazzunk úgy, hogy azt, amelyikben a nézők felismerhették magukat. A felismerésben a nagy költőnek kijáró tisztelet is ott motozott, és mindenkinek vannak kedvenc arcai. Az összes arc mégiscsak rá néz vissza, KAF-ra, fényükben az ő arca tükröződik.

A boldog időszakban Jack Cole-t rajzolta meg, állította össze; azután már melankolikusabb alteregók következtek, nem véletlenül oroszok is. Kisé be is fagyott például Lázary René Sándor életművébe: be akarta fejezni, véglegesíteni mégsem tudta soha. Valószínűleg abban lehetett ő igazán ő, minden fájdalomával és vágyakozásával együtt.

Ahogy Esterházy Péterrel örökre kiveszni látszik egyfajta attitűd, a szellem humora, úgy KAF-fal is végleg elveszett a kultúrában való kalandozás parttalansága – talán azért, mert mást gondolunk a kultúráról ma, mint akkor, amikor szocializálódtunk. Ma mintha mindenkinek csak egy darabkája volna meg abból, ami abban az időben egyben volt. Ő pedig nemcsak egy diktatúrában utolsó lehetőségként a kultúra felé forduló kisebbség tagja volt, hanem, mint már említettem, értelmiségi szülők gyermeke is, olyanoké, akik „nagy házat vittek”, akikhez Kányáditól Páskándin át Szilágyi Domokosig sokan feljártak. Itt épült belé elsősorban a színház és az irodalom, de a zene, a történelem, híres képeslapgyűjteménye révén a földrajz, az építészet: a világ teremtő totalitása.

Ebben a totalításban hitt, ezt nevezte kultúrának, szigorúan ragaszkodott hozzá. Ha a *Scintilla animae* esszéit olvasom, megdöbbenek, mennyire ugyanazt gondolta akkor, amikor írta őket, mint élete utolsó évtizedében, amikor sokat beszélgettünk ilyesmikről. Fokozatosan kifonnyadt belőle a derű, amely annyira magasan tartotta ezt az életművet, annyira frissen. Le-

hatsz-e szigorú akkor, amikor alakmások között szeretnél evezni? Ő pedig szinte kérkedett a szigorúságával.

Közben folyamatosan csodáltam kapcsolásainak nem is a váratlanságát, hanem éppen ezt: a sokirányúságukat. Az életmű meg elindult bennem a *Jack Cole daloskönyvétől* a *Naked soul* rezignációja felé, és gyakran nem értetem, hogyan lehetett az előbbinek ugyanaz a szerzője, mint az utóbbinak. Költészet és ember különös ellentmondása volt ez: mintha egy lepkéből egy elefánt született volna.

————— Korpa Tamás

UTOLSÓ LÁTOGATÁS KAFNÁL

és most benyitsz barátod lakásába.
összejárákálod
szemeiddel a sakktáblán pattanásig feszült viszonyt.
nézd, a hamuzóba még a szivar hosszú, kialudt frufru csüngnek.
nézd a hangyák farsangját a friss morzsákon.
nézd, hogy fél méter kéziratot aszalt a kishálóban.
nézd, fedeles kancsóban megkövült csokoládé,
s a pohár korlátján: narancskocka.
de nehezen csillapodnak le a tárgyak!
felkavart tükörben a sértett csillár fénye.
huzatban meggörbült függönyök.
csupasz memóriapárna.
kicserélsz nagyvonalúan egy bábut, a baljós királyt.
koronája csillog, mint egy dulakodás.
halkan belesuttogsz
a bűgő ventilátorba.
kilépsz,
hátranézel, kilépsz. várod, hogy kövessen
valaki.

Szócs Margit

KAF-NAK UTÓLAG

Amikor még indiánok voltunk,
Kolozsváron,
a hatos bentlakásnál
újraszervezted a csapatod,
tolldísz helyett lombos ágat
tekertél homlokunkra,
hogy a Főtéren átvágva
elvezess a Belvedere teraszára,
mert, ahogy mondtad:
az indiánnak olyan a tüzes víz,
mint táltosnak a parázs.
Az utca népe fejcsóválva bámult,
csatakiáltással rohantunk,
indiánszökdeléssel;
sokáig ültünk a Fellegváron,
alattunk félálomban
pislákkolt a város,
éjfélíg szívtuk a békepipát,
s néztük, ahogy te, vezérünk,
kedves Dúl-Fúl,
füsttel írod versed az égre,
s a gomolygó betűk tovaszálltak,
sorokba rendeződve,
mint a vándormadarak.
Akkor, ott, felsejlett bennem,
hogy talán
az örök vadászmezőkön
versből vannak a fejfák.

_____ Wirth Imre

KÉRLEK, SEGÍTS, tudom, nem vagy,
mégis, mintha volnál. Este
van. Mindenféle zaj, amit
hallottál te is. Ugatás,
a házhoz vezető útnál
nőnek a fák. Harsognak mind,
mert tavasz van, felnőtt gyerek
rugdossa égis a labdád.
Cserepek hullnak, csillagok,
a te emlékezetedből.
Soha sincs jelen, mindig csak
a múlt fényei ragyognak.
Valaki felmondja, miért.
Arca szürke pala, álom.
A szív irgalmatlan labdát
ölel magához. Tavasz van.

Mészáros Márton

REJTETT EKPHRASIS: CSUCSAI FÉNYKÉP. ADY-ZSOLTÁR

EGY ADY-HOMMAGE INTERTEXTUÁLIS- ÉS
INTERMEDIÁLIS HÁLÓZATÁNAK VÁZLATA

*Gallyát töröm csak, mert a töve vén:
nem dönthető a korhadt líra fája –
vak föld alá nő visszasz koronája,
s a szó a szájban senki: jövevény.*
(Kovács András Ferenc)

Prológus

Kovács András Ferenc a kilencvenes évektől kezdve az egyik legtöbbet elemzett, legnagyobb hatású kortárs magyar költő, ugyanakkor – egyre inkább úgy tűnik – az életmű tudományos szempontból az elmúlt évtizedek egyik legnehezebben rendszerezhető költői teljesítménye. A KAF-értelmezői hagyomány kulcsfogalmai – identitásvesztés, kulturális emlékezet, intertextualitás, „szerepköltészet”, rhizomatikusság – a tradicionális szerzői pozíció elbizonytalanítására, majd felszámolására, végső soron pedig az irodalmi szöveg eredendő nyelvi, intertextuális létmódjára, irodalmiságára kérdeznek rá. Bár a KAF-líra „erős olvasatai”, pl. Kulcsár Szabó Ernő, Kulcsár-Szabó Zoltán, Szigeti Csaba, H. Nagy Péter, Lőrincz Csongor KAF-interpretációi már a '90-es évek közepétől határozottan foglaltak állást a KAF-líra megkerülhetetlen kanonikus pozícióját illetően, az életmű nagyobb terjedelmű, átfogó, módszeres összegzése a mai napig várat magára. Költészetének a mai magyar irodalomban szinte példa nélküli formagazdagságát a következetes részletességgel felépített költői maszkok, alakmások (Jack Cole, Lázár René Sándor, Caius Licinius Calvus) is segítik. A forma iránti elkötelezettségben Csokonaival, Kosztolányival, Babitscsal, sokszínűségében

Weöressel rokon. Költészete nagy hatást gyakorolt a kétezres években induló költőnemzedékre.

A fenti száraz tények jól láthatóan vajmi keveset mondanak el arról az örömről, amelyet a KAF-vers figyelmes, kíváncsi olvasója szinte szükségszerűen megérez.

Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a tágasság öröme ez.

Látjuk persze azt is, korunk és irodalomértésünk mintha egyre kevésbé volna kíváncsi, és még kevésbé volna figyelmes. Pontosabban: mintha csak arra volna kíváncsi és csak arra figyelne, amit már előtte is tudott vagy tudni vélt. A tágasságot, a többértelműséget pedig mintha egyenesen fenyegetőnek tartaná.

KAF költészete elsősorban a nyelvről, konkrétan a költői nyelvről beszél nekünk, és kevés olyan költői életművet ismerünk, amelyből ennyi mindent megtudhatnánk minderről. A KAF-vers a költői nyelv határait kutatja, időben és térben, kultúrák metszéspontjában és ezen metszéspontok szükségyszerű tériszonyában. Pontosabban fogalmazva: KAF költészete a költői nyelv lehetőségeit, vagyis a határok kibővítésének lehetőségét kutatja.

Ez, a szakirodalomban – szerintem tévesen – „próteusziként” jellemzett költészet ugyanis még ha játékos is, a legkevésbé sem „csupán játék”, vagyis, mintha nem arról volna szó, hogy itt „valaki” rejtőzködik, „szerepek” vagy „alakmások” mögé bújjik, mint inkább arról, hogy a KAF-vers a lehető legtermészetesebben vesz föl tulajdonképpen bármilyen szerepet, a lehető legtermészetesebben szólal meg hol Balassi, hol Arany, hol Ady, hol Pilinszky hangján. Mert éppen a megszólalás teremti meg, teremti újra ezt az „éppen most” megszólaló valakit, pontosabban ezeket az „éppen most” megszólaló alakikat: Jack Cole-t és Kavafiszt, Calvust és József Attilát vagy éppen Asztrovot és Walt Whitmant. És persze – mindenekelőtt – magát KAF-ot. Ennek a költészetnek épp úgy anyanyelve a Balassi-strófa, mint a tanka vagy a limerick, az alexandrinus épp úgy, mind az ambroziánus himnusz. Mintha a költői nyelv mint olyan egyetlen végtelen „langue” volna, az egyes versek pedig csupán a „parole”; és mi olvasóként egyértelműen arra kapunk felhívást, hogy ezt a „langue”-ot értsük meg. Ahogy a költő mondja:

*Csak egyetlen vers
létezik – a mindenség
egy költemény végtelen
változatának
álma talán...¹*

Amikor KAF-verset olvasunk, megkerülhetetlenül ezernyi más költőt is olvasunk. (Ez persze a költészetre általában igaz, de KAF-nál ezt egyszerűen nem tudjuk nem észrevenni.) És persze, ahol ekkora tágasság van, ott eltévedni is sokkal könnyebb, az olvasó legjobb esélye mégis az, ha egyszerűen csak átadja magát a KAF-líra sodrásának, hullámmzásának. (Az irodalomtörténész számára – fájdalom – ez a luxus ritkán adatik meg, pedig mennyivel egyszerűbb – és unalmasabb – volna az élete.) Ebben a sodrásban a legtermészetesebben kerül egymás mellé a nippuri sumér írópap és Kazinczy, Alexandria távolodó partjai Kavafisz szemével, és Erdély, ahogyan azt az a Jack Cole látja, aki „Trenszilvéniát” csupán a hollywoodi vámpírsztorikból ismeri, a vadnyugat végvidéke és – ezerévekkel korábbról – a római szutykos Suburában a sárban hentergő kofák. És, ha figyelmesen és kíváncsian olvasunk, akár ezeknek a kusza és szétbogozhatatlan szövevényeknek a valódi természetéről, de legalábbis valódi összetettségéről is megsejthetünk valamit. KAF költészete ugyanis a szó legszorosabb értelmében realista költészet: a kultúrák és főleg – de hangsúlyosan nem csak – a verskultúrák viszonyait éppen olyan kuszának és szétbogozhatatlannak mutatja, mint amilyenek azok a valóságban. Vagyis, a KAF-költészet azt is mondja, hogy már eleve, hogy már mindig is el voltunk tévedve.

Mégis, KAF költészetének végső tétje a nyelvkeresés, a megfelelő nyelv megtalálása. Mintha abban hinne, vagy azzal biztatna bennünket, hogy ebben a végtelen tágasságban – akár, ha csak pillanatokra is, de – pontosan a költészet kínálhat nekünk olyan nyelvet vagy nyelveket, amelyek felől nézve magunkra ismerhetünk, amelyek akár bennünket is „elemelhetnek”. A költői nyelvkeresésnek ezt a programját KAF költészetében éppen nem kuszának, hanem nagyon is szigorúnak és precíznek láthatjuk. Hogyan beszélhetünk ma az erotikáról Balassi-strófában? Hol vannak a vers írásszerűségének és kimondhatóságának határhelyzetei? Mekkora az esztétikai ereje a metaforának vagy éppen a hasonlatnak? Hogyan olvasható ma a régi irodalom, Szenczi Molnár Albert vagy Károli Gáspár? Olvasható-e egyáltalán? Hogyan működik másképp ugyanaz a vers egy gyerek- vagy egy felnőtt verses kötet kontextusában? Milyen formákat kínál nekünk a költészet a közéleti, politikai problémák megtárgyalására és milyeneket családi tragédiák feldolgozására? Egy költői életmű minőségét persze mégis a „nagy versek” jelenléte és aránya jelzi a legbiztosabban. És aligha túlzunk, ha azt állítjuk: pl. a *Pro domo*, az *Erdélyi töredék*, az *András evangéliuma*, a *J. A. szonettje*, a *Sibi canit et musis* említése, vizsgálata nélkül a következő évszázadokban

aligha beszélhetünk majd érvényesen az ezredforduló és a huszadik század magyar költészetéről.²

*

Hogy ebben a tisztelgő- és búcsúszámban mégsem Weöres Sándor-, József Attila-, Babits-, Csokonai-, Vörösmarty-, Balassi- vagy Rímay-kapcsolatokkal foglalkozom, azt – a vizsgált szöveg szomorú aktualitásán túl – valamilyen fajta hiánypótlás igénye vezérli. A KAF-líra és Ady lírája közti rendkívül szoros kapcsolat ugyanis – bár szinte minden értelmező detektálja – fájóan kifejtetlen fejezete a KAF-recepciónak. Talán éppen, mert annyira evidens, annyira nyilvánvaló: a KAF-korpuszban tucatszám találunk Ady-hommage-okat, átiratokat, akár a címben is megidézett Ady-utalásokat, vagyis, azt sem túlzás kijelentenünk, hogy KAF költészetének a Weöresé, József Attiláé, Babitsé és Aranyé mellett éppenséggel az Ady-költészet az egyik legfontosabb dialóguspartnere. Hogy csak a legfeltűnőbbeket említsük: *Új magyar Messiások, Kései Ady. Fragmentum, A lóvátett válaszol, Ady-bandi Párisban, Vásárban voltunk adtak-vettek, Csucsai fénykép. Ady-zsoltár, Két labanc beszélget* stb. Mindez talán az Ady-recepció szempontjából sem teljesen érdektelen: a közhelyszerűen „folytathatatlanak” ítélt Ady-hagyomány ugyanis kortárs irodalmunkban láthatóan nem csupán Térey, de KAF költészetében is termékeny talajra talált. És noha értelmezésünk (vagyis a szoros olvasás) szempontjából többé-kevésbé érdektelen, azt is megjegyezhetjük itt, hogy Kovács András Ferenc maga is fontosnak tartotta ezt a viszonyt, sokszor hangsúlyozta is az Ady-költészet és a KAF-költészet közti rokonságot, sőt, a két biográfiailag dokumentálható személy, Kovács András Ferenc és Ady Endre közti kulturális (vö. franciás orientáció, Erdély, forma- és szerepjátékok stb.) és – ez már viszont talán jelen elemzés szempontjából is tartogathat izgalmas szempontokat – a konkrét fizikai tulajdonságokban megfigyelhető hasonlóságokat is.³ (Ahogyan nyilván az sem tanulságok nélküli, ha számba vesszük, KAF tematikusan mikor nyúl Ady versnyelvéhez: amint a fenti felsorolásból is látszik, jellemzően közéleti vagy politikai megnyilvánulások esetében; és ez máris sajátos fénytörésbe helyezi KAF Ady-képét.)

Talán mégis érdekesebb lehet most azt megvizsgálnunk, KAF *nyelvileg, poétikailag, retorikailag* miképpen viszonyul Ady költészetéhez, melyek azok az aspektusok, ahol költészeti szempontok alapján tud kapcsolódni ehhez az egyszerre világirodalmi léptékű és egyszerre provinciális – mert fordít-

hatatlan – fenoménhoz. (Lázár René Sándort mint implicit Ady-epigont nyilvánvalóan külön tanulmányban kell tárgyalnunk.) Ez a vizsgálati szempont pedig elsősorban azt mutathatja meg, ami a két költői nyelvben közös: elsősorban az olyan „posztmodernnek” tekintett intertextuális eljárásokat, mint az archaizálás, például a kuruc vagy bibliai műfajok megidézése (vizsgált szövegünk az ötsoros strófákkal még formailag is Adyt idézi) – de akár az olyan, a befogadó érzelmeire aktívan hatni képes poétikai megoldásokat is, mint a „valódi” pathos-ra, az olvasó, hallgató őszinte érzelmeire történő apellálás. Másodsorban pedig fölvezethetjük általa azt a hihetetlenül komplex, intertextuális és, mint jelen esetben, intermedialis utalásháló, amelyet csaknem valamennyi KAF-szöveg szükségszerűen létrehoz.

CSUCSAI FÉNYKÉP. ADY-ZSOLTÁR⁴

Mindenség kalapja alatt
Kihalt bolygók, tört terek égnek:
Mért adtál el, Nagy Jó Uram,
Ennek a győztes vereségnek,
Vezényelt gyáva szabadságnak?

Megbillent rózsás kalapom
E medvetáncos polka-bálban:
Nevemben ropják hátamon
Háborodottak holtra váltan,
Csúffá tett gyurmaemberek.

Mindenség kalapja alatt
Sötét bolygóid elforognak:
Mért dobtál oda, Hitető,
Tébollyal tékozló koroknak,
Versuzsorás, ribanc reménynek?

Ellhervadt rózsás kalapom,
Ki lón szép nincstelenség dísze,
Elpártolt tőlem az igaz
Szavak teremtő éze-íze,
Tyuhajkodóké lett a nyelvem.

Mindenség kalapja alól
Kisüt két bolygód, iker-árva:
Miért hazudtad, Istenem,
Hogy Holnap tüzes hite zárna,
S nem régmúlt Mában vak gyalázat?

Lecsúszik rózsás kalapom:
Tavasznak vágya és csalása
Szájhős jövők felé gurul –
Tiport fajták vad Esaiása,
Szórhatsz virágos átkokat.

Mindenség kalapja alatt
Két bolygó forrong új s új eszmét:
Két szemem az, Kegyelmes Úr,
Te nézz beléjük, hogyha mersz még –
Kopárok s lakhatatlanok már...

Akár az Ország s a Dicsőség.

Az 1988-ban íródott vers címe önmagában is egyfajta kettős kontextuális hálót épít ki a vers olvasója számára (és tulajdonképpen egy mediális oximoron, hiszen azt állítja, a kép valójában egy dal vagy ének). Az első, nyilvánvalóan, az ekphrasisként való olvasat: amit olvasunk, az egy egyelőre számunkra ismeretlen fénykép leírása, esetleg értelmezése. A szöveg ekphrasisként első olvasatban nem tűnik túl pontosnak, hiszen egyrészt számtalan fénykép készülhetett – és készült is – Adyról Csucsán, erről a konkrét képről pedig –, ha az értelmező részeket leszámítjuk – csupán annyi konkrétumot tudhatunk meg, hogy vélhetőleg az alábbiakat ábrázolja:

„Mindenség kalapja alatt / Kihalt bolygók, tört terek égnek.”

Majd pedig ennek pontosításaként: „Mindenség kalapja alatt / Két bolygó forrong új s új eszmét: / Két szemem az, Kegyelmes Úr.”

Az újabb olvasások során azonban fokozatosan föltárulnak a részletek is, amelyek egyre közelebb vezetnek bennünket a konkrét fénykép beazonosításában. Ady a KAF által leírt képen kalapot visel, a kalapon pedig egy hervadt rózsza látható. Ha nem is ismernénk a képet, néhány jól megválasztott internetes keresőszó segítségével nyilvánvalóvá válik, hogy az ekphrasisban leírt kép aligha lehet más, mint Emil Isac *Ady utolsó fényképe* címmel ismertté és kultikussá vált, 1918-as felvétele:

A képen Ady látható, az évszámból, a kép címéből is tudhatóan nagybetegen. Az ülve is begombolt és a viselőjénél sokkal nagyobb méretűnek lát-
szó kabát (Ady láthatólag sokat fogyott) a fényképen sokak számára inkább
valamiféle takarónak tűnik. (Mindazon ismerőseim, akik ismerték a képet,
úgy emlékeznek, Ady takarókkal bebugyolálva ül a székben.) A költő teljesen
természetellenes testtartásban van: kissé hátradől, mintha feküdni készülne,
esetleg nem tudna már egyenesen ülni, de nem dönthető el egyértelműen,
ez a testtarás inkább a hányavetiség vagy a betegség jele-e. Azt sem tudni,
vajon a korlátra vagy valami másra támaszkodik. Barthes fogalmi keretét
kölcsonvéve mégis közelebb kerülhetünk a KAF-i ekphrasis értelmezésé-
hez: Barthes, mint közismert, fényképértelmezései kapcsán megkülönböz-
teti a „studiumot” és a „punctumot”⁵, és ez különös akcentusokat adhat KAF
fényképinterpretációjához is. A hagyományos értelmezések szerint ugyanis
a „studium” (vagyis az, ami a képről kulturálisan ellenőrizhető) valószínűleg
a „halálfélelem”, hiszen „tudjuk”, hogy ez Ady utolsó (még életében készült)
fényképe. A „punctum” pedig – amely a barthes-i terminológia alapján
„fogva tartja az ember tekintetét”, és a studium valamifajta ellenpontja – a
gyűrött kabát és a hervadó virág. KAF értelmezésében azonban a punctum

Ady szeme, a kalap és – a hagyományoknak megfelelően – a hervadt virág. KAF szövege mindeközben mozgásba hozza ezt az eredetileg nagyon is statikus képet, a punctumok egyértelműen életre kelnek: az állókép a versben mozgóképpé változik: megbillen, majd lecsúszik a kalap, megmozdulnak a szemek is (ennek fényképen természetesen nincs és nem is lehet nyoma).

Vagyis KAF képértelmezésében egyértelműen a kalap és a szemek viszonya válik meghatározóvá, és ez alapvetően határozza meg a vers modalitását is. Azonban ebben is egy – újabb – intertextuális kapcsolat szervezi a szöveg olvasását. Vessük össze KAF szövegét Juhász Ferenc *Ady Endre utolsó fényképe*⁶ című versével:

*Fáj az istent roncsokban látni,
a kozmosz-szívűt a művén merengni.
Így nem pusztulhat el akárki,
kalapján hervadó virággal.
Sárkány-üvöltés és madárdal,
kén-erdő, jég-kürt, lét-alkonyi zsoldár:
csak ennyi volnál, ennyi?*

*Vén saskeselyű gubbaszt a szirten,
a tolla rongyos, a csőre csorba.
Nagy repülések, uramisten!
Már összebékül a halállal,
zúzott ágyékkal, vénült szájjal.
Az ércköves űr földre nyomja,
ott libeg leomolva.*

*Zord isten-rózsa a semmi kertjében.
Vad, kopár szeme, mint égitestek.
A dac lefonnyadt, s csak a szégyen
szögletei vak szikla-arcán.
Büszke magyar, virág a fajtán,
fény harsonása, tán utolsó:
én most temetlek.*

Mindkét szöveg megragadja a képen ábrázolt jelenet pathos-át, és mindkét szöveg bátran föl is vállalja azt. Filológiailag nem igazolható, a keletkezés sorrendjét tekintve azonban aligha lehet kétséges, hogy az a KAF-i kép,

amely Ady szemeit égitesetekhez hasonlítja, nem lehet teljesen független Juhász nagyon hasonló képértelmezésétől („Vad, kopár szeme, mint égitesetek.”). A két ekphrasis azonban mégis – alapvetően, szemléletében és nyelvi-
leg is – radikálisan különbözik egymástól.

Míg ugyanis Juhász szövegében egy közelebből körül nem határolt „Én” beszél egy vélhetően Adyval azonosítható „Te”-hez, akit – ráadásul – ez az „Én” istenként aposztrofál, addig KAF szövegében, mint általában, olyan eldönthetlenségek jönnek létre, amelyek – bármennyire zavarba ejtők – más nézőpontból teszik érdekessé és tanulságossá a szöveg olvasását. Mert míg Juhász – kitűnő és megrázó – szövegében Ady az isten, KAF versében még az sem dönthető el egyértelműen, ki az, aki versben beszél. Az „Ady-zsoltár” ugyanis éppen annyira érthető az Adyhoz címzett zsoltárként, mint úgy, hogy a versben beszélő (valaki) a hangját kölcsönözi a képen látható (és éppen ezért némaságra ítélt) Adynak, és a versben éppen azt képze-
li el és játssza (újra), miként szólalna meg, mit mondana ebben a szituációban a képen látható, haldokló költő: Ady.

A probléma két fölfogása végső soron két világ- és költészetfölfogást tükröz, erre pedig a cím másik tagja, a „zsoltár” irányíthatja rá az értelmező figyelmét. A KAF szövegében megidézett zsoltár ugyanis köztudomásúlag Ady kedvelt műfaja, számtalan tanulmány mutatta ki Ady versnyelve és a zsoltáros-hagyomány⁷ közötti szoros kapcsolatot. A szöveg nyelvi-
leg gyakran inkább a zsoltáros nyelvét idézi meg. Formailag olyan aposztrofikus, Istenhez szóló beszéd, amelyben a „költői hang” saját szemeit Isten által teremtett bolygókhoz hasonlítja. Illetve, és pontosabban, KAF szövegében mintha egyszerre két nézőpont volna jelen: egy, aki a képet szemlélve, mintegy külső nézőpontból, és talán magára is vonatkoztatva megkísérli értelmezni azt, és az a másik, aki egy sajátos prozopografikus aktus eredményeként, arcot és hangot kölcsönöz a képen látható néma Adynak. És ezúttal talán mintha az első nézőpont, még pontosabban, a kettő ötvözete volna az olvasó számára legizgalmasabb olvasási lehetőség. De, mintha a szöveg mégsem akarna dönteni efelől, és így mindkét értelmezést egyszerre akarná játékban tartani: ez a vers vajon szerepjáték-e inkább, vagy vallomás? A haldokló Ady szól vajon a versben istenéhez? Miközben KAF szövege egyszerre átok- és panaszzsoltár, Ady Ézsaiással⁸ való azonosítása („Típort fajták vad Esaiása, / Szórhatsz virágos átkokat.”), akár újabb intertextuális kapcsolatokat is nyithat, ezúttal Radnóti Miklós *Töredék*⁹ című verse felé:

(...)

*Oly korban éltem én e földön,
mikor a költő is csak hallgatott,
és várta, hogy talán megszólal újra –
mert méltó átkot itt úgysem mondhatna más, –
a rettentő szavak tudósa, Ézsaiás.*

Radnóti szövege, nyilván egészen más kontextusban, de szintén a „néma vagy elnémított költőt” helyezi a strófa középpontjába. Figyeljünk föl rá, hogy Ézsaiás mindkét szövegben egy konkrét, a versek beszélője számára ki-mondhatatlan nyelvi regiszter jelölője, vagyis, talán Ézsaiás átkainak nyelve volna az a megfelelő regiszter, amelyen az adott szituációban az „Én” (vagy Ady) valódi érzelmei hitelesen kimondhatók lennének; ez azonban mindkét versben csupán intertextuális utalásként jelenik meg. A szöveg vége szintén egy gyakori zsoltárfordulat, amely – hasonlóan KAF szövegéhez – a halál-félelemmel van szoros kapcsolatban, és amely egymásba hallásokat a szöveg maximálisan ki is használ („Nézz rám, felelj nekem, Uram Istenem! Világosítsd meg a szememet, hogy halálra ne szenderüljek.”¹⁰). Az olvasónak, értelmezőnek ugyanis szintén elsősorban a nézéssel, látással, és főleg ennek eszközeivel, a szemekkel akad majd dolga: az ekphrasis lényegéből adódóan egy olyan képet kéne látnia, amely nem látható, de amelynek legfontosabb középpontja a vers szerint Ady szeme, aki egyre kevésbé lát, akinek a szemét a kalap karimája is elsötétíti, és aki a KAF szöveg által neki adományozott szövegben éppen arra hívja az ÚR-at, hogy „nézzen vele szembe”.

És bár a zsoltár mint eredendően énekelt műfaj kétségkívül az akusztikus médium irányába is megnyitja a szöveg értelmezését (tulajdonképpen, jobban belegondolva a prosopopoeia is ezt teszi), Emil Isac fényképe egy olyan populáris szöveget, dalszöveget¹¹ is beépít ebbe az egyre inkább intermedialis utaláshálóba, amely KAF-nál és Juhász Ferencnél is jóval szabadabban értelmezi az ekphrasis fogalmát. Bereményi Géza *Ady utolsó fényképe* című dalszövegében tulajdonképpen nem is törekszik ekphrasisra, sokkal inkább a fénykép fiktív előzményeit meséli el: Ady egy fiktív fürdővárosba érkezik, nagybetegen (Csucsá, mint közismert, nem fürdőváros), ahol karján a kabáttal „lenyakaz” egy virágot, nyilván éppen azt, amelyet később a kalapjára tűz, és ráébred saját pusztulására. A szöveg egyértelműen a beteg költő nézőpontját képviseli, egyes szám első személyben beszél, és bár itt is hangsúlyosak az Isac-fénykép meghatározó elemei, a kabát, a virág, a kalap

és a szemek – és természetesen, a halálfélelem –, a szöveg nyelvi-poétikai megformáltságában nem, csupán tematikusan idézi föl a költőről való általános tudásunkat. Ady Bereményi szövegében is elnémul, de szemben KAF interpretációjával, továbbra is problémátlanul „lát és tapasztal”.

KAF versének és általában a KAF-versnek az összetettsége, sajátos karaktere pedig éppen az ilyesfajta összetevésekben ragadható meg a legjobban. Mind Juhász Ferenc, mind Bereményi versével ellentétben ugyanis a KAF-szöveg elsődlegesen a nyelv, Ady sajátos költői nyelve felől ragadja meg Ady költészetét, még akkor is, ha – mint jelen esetben – egy fényképen keresztül kapcsolódik hozzá, miközben olyan finom szövésű intertextuális hálót rajzol föl, amelyben a legkülönbözőbb nyelvi regiszterek keveredhetnek a legnagyobb természetességgel (Ézsaiás, Radnóti, Juhász Ferenc, Bereményi). A KAF-költészet számára talán azért is fontos például Ady költészete, mert kapcsolódást jelent számára más költői hagyományok felé, egyszerre érvelve az Ady-versnyelv modernsége, folytathatósága, valamint a költői nyelv valamifajta egyetemessége mellett.

JEGYZETEK

¹ Kovács András Ferenc, *Fragmentum* = Kovács András Ferenc, *Lelkem kocskán pörgetem*. Jelenkor – Kriterion, Pécs – Bukarest, 1994, 36.

² A fenti prolóógus egy korábbi változata az Artisjus díjátadóán hangzott el 2020-ban, laudációként.

³ Személyes beszélgetésben Kovács András Ferenc többször említette, hogy szerinte a szemé hasonlít Ady Endre szeméhez.

⁴ Kovács András Ferenc, *Csucsai fénykép. Ady-zsoltár* = Uő, Üdvözet a vesztesnek, Héttorony, h.n., é.n., 38.

⁵ Roland Barthes, *Világoskamra. Jegyzetek a fotográfiáról*. Európa, Bp., 1985, 32–34.

⁶ Juhász Ferenc, *Ady Endre utolsó fényképe* = Uő, *Versek és époszok*. Szépirodalmi, Bp., 1978.

⁷ A zsoltár mint műfaj, talán Adytól sem függetlenül, KAF költészetében is fontos hivatkozási pont. A görög *szalmosz*ból származó latin *psalmus*, majd a magyar *zsoltár* eredeti jelentése énekelt, zenés vers; a görögre *szalmosz*ként fordított héber *mizmór* kifejezés pedig talán valamely húros hangszerrel kísért éneket jelenthetett, bár ez utóbbi etimológiája és jelentése bizonytalan. Ez a műfaj, ha egységes műfajnak tekinthetjük, a zsidó-keresztény kultúrkörben elsődlegesen val-

lasi használatban terjedt el: már a zsidók is énekelték a zsoltárokat a jeruzsálemi nagytemplomban, és a keresztény vallásos énekekben is korán találkozunk a bibliai Zsoltárok könyve egyes verseivel. Protestáns felfogás szerint – és ezzel talán érdemes kiegészítenünk például Benda Kálmán zsoltárokkal kapcsolatos állításait – a közös ének feladata nemcsak az volt, hogy a Biblia mondanivalóját közvetítse, de, amint arra Werner Faulstich is emlékeztet, a közösség közös hitének együttes megvallása által a felekezeti identitástudatot is nagyban erősítette.

⁸ Az Ady-költészet Ézsaiással való szintén szoros kapcsolatához vö: Ady Endre, *Ézsaiás könyvének margójára* = Ady Endre *Összes versei*, Osiris, Bp., 2020, 779.

⁹ Radnóti Miklós, *Töredék* = Radnóti Miklós *Összes versei és műfordításai*, Szépirodalmi, Bp., 1959, 260.

¹⁰ Zsolt 13.4.

¹¹ Bereményi Géza (Cseh Tamás): Ady utolsó fényképe

Robogó vonaton, derűs vasárnapon / érkeznek ide én, a kabát könnyedén /
átvetve karomon, úgy mint / mint egy idegen, egy olyan fürdőhelyen, / ahol még
sohasem, sohasem járt ilyen utazó, nagybeteg / idegen, / lehúzva szememig, kalapom
szememig, / fekete kalapom karimája / alól / betegen bámulna / szemem. //
Hársfák alatt, szép hársfák alatt, / botommal könnyedén lenyakaznék én egy virágot /
s azt mondanám: / mi ez? (...) Akkor szeretnék megállni ott, / kinek nincs
apja, anyja, nincs köze, / egy vendég, ki látok és tapasztalok, / kinek karima alól
néz ki szeme. / Szememre csúszott fekete kalap, / a küszöbön túl már nem magyar
vagyok, / se vak üggetés, se eltévedt lovas, / csak látok és tapasztalok.

Fekete Vince

HOZZÁFÉRÉSI PONT

„Amikor még
ember se volt,
páfrány-bokor
fölém hajolt,
apónak hívott
a bokor.
Mikor születtem?
Semmikor.” (Weöres Sándor: *Toccata*)

KAF emlékére

Mennek futnak masíroznak futnak mennek masíroznak
szemem előtt sűrű képek szemem előtt kergetőznek
süt a nap kint fúj a szél kint pörögnek a virágszirmok
lengedeznek buknak szállnak jaj a szirmok jaj a képek
egy tükörben nézem arcom a tükörben nézem arcom öreg
vagyok ifjú vagyok szép világos arcú vagyok mint egy
gyermek olyan vagyok semmi májfolt sehol ráncok
feszes az arc sehol árkok erezetek gödrök sáncok ifjú
vagyok fiatal még gyermek vagyok mind én vagyok
életre kel ez a sok arc mind az enyém mind én vagyok
s néz kifelé onnan bentről bámul reám aki vagyok
tíz és húsz majd harminc hetven mennyi évem néz itt
szemben próbálnak mind jól megférti jól megférti jól
meglenni ifjú öreg jól megférti öreg ifjú jól meglenni

mennek futnak masíroznak futnak mennek masíroznak
szemem előtt sűrű képek szemem előtt kergetőznek
süt a nap kint fúj a szél kint pörögnek a virágszirmok
lengedeznek buknak szállnak jaj a szirmok jaj a képek
kúszni kezdenek kapaszkodni fel egész a toronygombig
s látom fentről látom onnan ezt a földet látom onnan

s látom hogy egy bokor alján önfeledten alszik éppen alszik valaki ott mélyen és hogy akkor mi is történt mi ért akkor nem tudhatom de hirtelen jó kedvem lett s nem kívántam sehol semmit sehol lenni nem akartam sehol máshol nem akartam csak a mezőn hol az árnyék ott ahol a fák s az árnyék fák voltak és hajladoztak és a füvek hajladoztak és az erdők és a mezők hullámzott ott szinte minden lüktetett az erdő mező és közepén ez a lélek ez a boldog öntudatlan ki a szélben nem is szélben a szellőben az árnyékban az árnyékban a kutyájával mintha egy lett volna akkor kutya ember bokor erdő bokor kutya erdő mező és olyan öröm szállt meg ott fenn hogy a világ hogy a szellő erdő mező fák és bokor és a nap is és a fény is és az árnyék minden-minden pillanatig percig meddig? csak azért él hogy e lélek ez az ember aki alszik mélyen ez a férfi hogy csak neki hogy csak süssön hogy csak fűjjon hogy csak neki gurgulázzon ott a patak a közelben hogy a világ így megnyíljon soha többé úgy megnyíljon s érezzem hogy vagyok élek érezzem a mindenséget bár egy percre bárcsak addig azt érezzem úgy vagyok itt mint az isten Ő vagyok itt letekintek én vagyok itt letekintek s örül lelkem letekintek s örül bennem a világ is és az árnyék és a fény is örvendezünk mind ezért a pillanatért ezért az egy pillanatért éltem tudom csakis ezért hogyha volt még csak ezekért a nem sok tudom csak az ilyen nagyon kevés boldogságos pillanatért...

Nagy Zalán

FARKAS B. INTELMEI

„nézd kiravaszkodtam ügyesen a dolgot /... /
megcsillagvizsgáltam szóval helyzetünket”
(Kovács András Ferenc: *Tengerész Henrik intelmei*)

szent jakab havában azaz június
és augusztus között indulnod kell
ne tagadd meg szent jakab havában
a hónapok közé ragadó átmenetet
a lelassuló idő termékeny gondolatait
a lehetőséget ami felkínálkozik
mikor elhal egy sejt egy izom egy gondolat

kínálkozz fel a világűrnek
indulnod kell te is tudod
szent jakab havában gázolj
a tejútrendszer csillagködében
hunyd be szemed közben vigyázz
képzeld a napot az anyósülésre
óvatosan a holdat kamrádba
elraktározta hát kétségeid
indulnod kell te is tudod

rejtsd a világűr hidegét palackodba
mint szénsavmentes üdítőt
a súlytalanság egy medence vízen lebegő gumimatrac
helyezkedj hát kényelembe
indulnod kell te is tudod

a kamrából kiszűrődő reflektorfény
nem rólad szól nem rólad szól
de ki másról beszélj
mi másról beszélj
dolgozzon az izommemória

szent jakab havában
az egyetlen helyes útvonal az
amit a levágott fejű tyúk tesz meg

s ha azt hinnéd mindez átverés
szimulált szívverés utazó effektus
nyisd ki szemed szembesülj
bőröd tejfehér nem hull a hó

fényről be sötétből ki
legyen ez a jelszó
a szököz hiánya
a hiány fájdalma
két össze nem kötött csillag
soha nem látott sötétben
két pont közti távolság
egy kifestős könyvben

mindez te vagy ki másról beszélj
vaskoporsóból ki
tátongó bölcsőbe be

fogadd el kétezer éve ébren vagy
és ezzel kezdened kell valamit
nem hajthatod álomra a fejed
csak úgy elszalasztva azt
amiről az első naptól fogva
érezted hogy ott van benned
hogy ott van körülötted
az égbolt kinyílik
mint alattad a föld
siess
már este van
még leérsz a boltba egy rekesz sörért

„MERT A KÖLTŐ TÉKOZOLT AJÁNDÉK”

KOVÁCS ANDRÁS FERENC PETŐFI-VERSE

Különleges költeménnyel járult hozzá Kovács András Ferenc az 1998/99-es Petőfi-émlékévhez. Marosvásárhelyt keltezett versét egy erdélyi évfordulós írói expedíció valamelyik (talán a székelykeresztúri) megállóján olvasta fel, a mű publikált változata aztán éveken át jelentette Petőfi Sándor életrajza irodalmi feldolgozásának jelentős tételét a kolozsvári egyetem irodalomtörténeti szemináriumán. Másképpen szólva, az egyes műveknek az irodalmi kultúrába való beavató szerepét lehetett és lehet ma is ezzel a művel érzékeltetni, bár túlzás nélkül kijelenthető, hogy erre Kovács András Ferenc legtöbb írása alkalmas.

1999 novemberében, a *Forrás* folyóirat 31. évfolyama 11. számában jelent meg a *Petőfi Vásárhelyütt (Legenda a XIX. századból)*. Címe szerint egyszerre irányítja a gondolatot afelé, amit a magyar irodalmi romantika nemzetközi jelképévé lett költő életmozzanatairól tudunk (sok mindent dokumentál a kutatás), és afelé, ami a magyarok úgynevezett közösségi emlékezete szimbolikus tartalmait illeti. Az, hogy a szerző a legenda műfajához rendeli az életében ismertté lett név viselője, Petőfi utolsó napjai, órái életrajzi mozzanatainak versbéli leképezését, tekinthető ugyan a kultusz alkalmi poétai gyakorlásának, csakhogy meghökkentő témakezelése és verstörténeti kapcsolatai révén annál több: eredetibb.

Petőfi halála mint (titokzatos) eltűnés parázs viták tárgyát képezte és képezi ma is; halálának körülményei mint a hadtörténet, egyszerismind a szerzői életrajz tisztázandó történései fogalmazódtak kérdéssé újra meg újra 1849 nyárutó hónapja óta, és hívtak életre művészi alkotásokat, értekezéseket, polemikus, nem egyszer politikai csatározások eszközeként bevetett szövegeket. Kovács András Ferenc játékosnak tűnő ötlete a Petőfi-irodalom gyakori görcsössége, sőt közhelyessége ellenében hat a maga könnyed mondatszövéssel, ég–föld–ég szcenikájú meséjével, amelynek ideje maga is mitikus, a halál beállta pedig már nem is az égi nyilvánosság előtt zajlik, hanem az isteni jóslat prosopopoeiája; részben a véletlen, részben a földi erőszak

következménye, de a csatába tévedt (csatáról tudósító) költő akaratának is következménye, belső monológja is erre vall, amelyről a verses „legenda” narrátora révén szerzünk tudomást:

„Ily mulatságról lekésni vétek...
Győzelem kell! Végre győzni kéne...
Isten óvjon! Ejsze, vár Segesvár...
Elrohan – s fölugrik egy szekérre.”

Megvalósulna a horatiusi mondás? („Dulce et decorum est pro patria mori.” Horatius: *Ódák* III.2.13.)¹. Hogy a halált az élet tartozékának kell tekintenünk, s hogy az elmúlást túlvilági erkölcsi mérlegelés követi, ókori civilizációk képzetei, nyomai is tanúsítják; s ezek szerint az ember földi élet-útja is valamely lankadatlan felsőbbrendű figyelem tárgya.

A vers leleménye (conceitja) gyermeki egyszerűséggel közelíti meg az isteni mindentudás misztikáját. Eszerint az életút lezárásakor értékeli az égiek az embert: úgy könnyebb lesz a végső számadáskor (a halottak feltámadásakor) különbséget tenni ártatlanok és bűnösök, vagyis tiszták és bűnnel szennyezettek között. Erre készülve az égi világban a földön éppen zajló theatrum bellicum szereplőjére, meghatározott személyiségjegyekkel rendelkező teremtményre hívja fel Isten angyali segédje figyelmét. (Tehát két égi szereplő van.) Így aztán a versbéli elbeszélés első mozzanata a földi történéseknek mint valami lilliputi látványnak a bemutatása; ilyennek látszik ugyanis az isteni magaslatról a földiek interakciója.² Azonban minden tükörkép, akárcsak a görög mitológiában: most azonban nem a torzsalkodások tekintetében feleltethető meg az égi világ a földinek, hanem a parancsnok és a szárnysegéd dolgában: Petőfi úgy viszonyul Bemhez, mint Gábor főangyal a vers megszólalójához: a keresztény Istenhez.³ Azonban mint kár- okozó intrikus az utalások rendjén Egressy Gábor alakja is ott homálylik a háttérben – ő győzte meg (pontosabban vette rá) e gondolatmenet szerint Petőfit, hogy hagyja el Mezőberényt, s menjen a frontvonalba. A bizalommal való visszaélés megtestesülése az itt megalkotott Egressy-figura – 20. századi idézője szerint Petőfi mellé: „vak végzetül szegődött” –, vagyis az égi terv mellett a földi bajkeverő, a balsorsot megtestesítő és itt gyenge színészként aposztrofált hamis barát is hozzájárult a katasztrófához, Petőfi Sándor elmúlásához. (Petőfi, a szárnysegéd, futár, poéta, Bem a jótevő főtiszt és Egressy Gábor színész – az intrikus: a földön tehát a nyüzsgésben három személy látható igazán.)

A versben többször megszólaló Isten a küldönc szerepet szellemi régiókba viszi, az értelem ragyogását mint közvetítést láttatja verssornyi, fél verssornyi jellemzések egymásutánjából, lényegében hét tételből összeállított instrukciójában. Az azonosító metaforasor elején a gondolkodó megnevezése áll: „Ő a szellem fényesebb futárja.” Fontos ez a sorrend, mert a legnépszerűbb Petőfi-értelmezésekben éppen erre a vonatkozásra jut kisebb hangsúly. Az életrajzi tény, hogy futárként is foglalkoztatta Bem a költőt, általánosabb, elvont jelentést kap itt. Az égi jellemzés folytatódik – a játékos „sz” alliteráció révén is, amely a megelőző sor szellem kifejezésre is visszautal –: „Szent szabadság révült hírvivője”, ahol a szabadság – mint Petőfi költői szóhasználatának és politikai értékrendjének központi eleme – szakrális tartalmat kap, a futár szerep hírvivő szereppé nemesedik. Így a költőnek az üzenetvivő angyalhoz való korábbi hasonlítása is intenzívebb lesz, a hírvivő *révült* jelzője a titkos tudás birtokosát jelzi; ez is kapcsolat a szavak mágikus erejével élő régiek és a mindenkori jelen erényesei között. Másrészt Petőfi életútjának, ismertetőjegyeinek nélkülözhetetlen része részvétele az 1848. március 15-i forradalom előkészítésében és megvalósulásában. A forradalom kezdeteire visszautaló, a márciusi ifjak tetteit értékelő, azokban a költő szerepét hangsúlyozó kifejezéspár a „Márcziusnak éke, láng heroldja”. A Petőfi által is szívesen használt láng terminus itt éppen a szókapcsolatban, a *herold* szó által mutat túl a magyar történelmen; hiszen a herold tudása, megbízatása révén a középkorban fontos személy volt az európai főrangúak, főként az uralkodók udvaraiban; itt azonban nem a heraldikai jelrendszerben való tájékozottság, hanem a lelkesedés (a *láng*) értelmezése, közvetítése a szerepe. A toposz az elkötelezettség, a feltétlen lelkesedés szinonimája, Arany János is ezt használja Petőfire és ifjú társaira utalva: „Láng gyúlt a láng gerjelminél...” (*Letésem a lantot*).

Amikor a nyelvtől való születés tételét olvassuk az isteni jellemzésben, óhatatlanul is a Petrovics Sándorként anyakönyvezett ifjú irodalmi nyelv választására is gondolunk; olyasmire, hogy azáltal, hogy éppen e nyelv – és nyilvános használata – révén nyert jelentést a szerzői, később emblematikus jelentésű Petőfi Sándor név. „Ő a nyelvnek édes egy szülötte” – részletezi a jellemzést, egyre érzelmetlibb kifejezésekkel okítva angyalát, az Isten. Nyelvi játék ez is; inverzió utal arra, hogy a 19. században hatalmas lendülettel tanulmányozni, szabályozni, intézményesíteni kezdték a magyar nyelvet, de emlékeztet a nyelv családi szerepére is; az (édes) anyanyelv terminus helyett itt a megfelelő, immár a nyelv használójára vonatkoztatott tartalmakat az *a nyelvnek édes egy szülötte* metafora közvetíti. A Biblia nyelvére,

magára az Újszövetségre való utalás is erősödik az *édes egy szülött* – Máriát és Jézust is idéző – kifejezés által. Itt jegyezhetjük meg, hogy a 18–19. század fordulóján a magyarra *hazai nyelvünk, szülötte nyelvünk* kifejezéssel is utaltak (néha a cenzor kijátszása céljából, máskor a helyi nyelvhasználat okán).

Mintha a szerző maga már nem is volna (nem élne), annyiféleképpen jelzi a küldöncnek szóló, személyleíró utasítás a költő szövegeinek (a lírai életműnek) primátusát, sőt az életmű lezártágát: „Volt időknek versebe lényegültje” a sokaságban azonosítandó személy. És mint egy fokozás csúcса nyer megfogalmazást e személy közösségi ideál-volta. A megszólaló éppen az *eltűnőben* határozóval jelzi a kiválasztott teremtmény emblémajellegét, s ez embléma mint eszmény megszűnésének a közösség egészére vonatkozóan fenyegető voltát: „Egész nép álma eltűnőben...”⁴

Ez a leírás pozitív költői ellentétpárja annak, amit a Habsburg-állam belügyi hatósága Petőfi Sándorra vonatkozó, 1849-ben kiadott egyik körözölevelében megfogalmazott; az külsőségekre koncentrált, a keresett személy természetére, haja és szeme színére, szakállviseletére, öltözetére.⁵ A költő életkorának jelzése a Gábrriel angyalnak szóló utasításból sem marad ki, bár itt pontos: huszonhat és fél éves a kiszemelt. Ott van azonban az angyal által megpillantott személy fizikai alakja is; az égi „szárnysegéd” az elvontságok sorának tudomásulvétele után pillantását egy tétovázó, máshova vágyó, civil ruhás személyre veti. A verstörténés angyala nehezen hisz a szemének (ő maga hallgat, figyel, néz, meglepődik – érzelmeiről tudomást szerzünk, de nem szólal meg); az Istennél kedvet nyert személy szerénynek tűnik, nagyon is fiatal, fut, lova sincs, tiszt ugyan, de kicsinyítőképző jelzi, hogy ő a rangsorban csak *őrnagyocská*: katonai rangja még nem az a tekintélyt parancsoló. Arcszínét – a sötétebb bőrszín – első pillantásra az elmúlásra utaló hasonlat jelzi („arcza mint a pernye”), aztán a többnyire a *szeráf* kifejezés jelentésmezejéből ismert tűz metafora bukkan fel ismét, immár az angyal belső monológjában: „Óh nem – inkább büszke tűz parázsa, mintha izzna, fojtva föllobogna”.

A strófa a *tiszta* jelző háromszori kijelentésével zárul: mégpedig a ’valóságos’ jelentésű után („Tiszta gyermek!”) az erkölcsiségre utaló jelentésben, szóismétléssel („Tiszta, tiszta ember!”). Itt természetesen a Diogenész-toposz – az emberek sokaságában az Embert kereső filozófus képe – is érzékelhető a kimondatlan asszociációk rendjén.

Ha általánosabban tekintjük a megjelenített égi helyzetet, megállapíthatjuk, hogy (Kovács András e verse szerint) Isten nyelve milyen. Bizalmas, ritmusos (rímtelen hatos trocheusok vég nélkül hullámzó – de „ereszkedő”),⁶

végeredményben szomorú ünnepélyességű sorokból álló –) beszéd ez. Jobban megvizsgálva érzékeljük, hogy a trocheus ellenében hat az ütemhangsúlyos ritmizálás lehetősége. Ebben az esetben háromütemű (4/4//2) tízes sorokból áll a költemény. Ez nyugat-európai, egyszersmind szimultán ritmusú vers, amilyent Petőfi is írt, hadd idézzük példa gyanánt a *Távolból* zárósorait:

„Ó, ha tudná, mily nyomorban élek,
Megrepedne szíve a szegénynek.”

Trochaikus-szimultán a verselése Vörösmarty, Petőfi példaképe és korai támogatója *Szép Ilonkájának* – pontosabban a vers minden strófáját lezáró sorpárnak, bár azok esetében párrím is erősíti a lezáró jelleget:

„Egy király se inkább, mint hitetlen:
Nyűg a népen a rossz s tehetetlen.”

A *Petőfi Vásárhelyütt* szerzője azonban nem él a rímelés lehetőségével, vagyis inkább a verssorok túlnyomó többségében a rímtelenség formái megoldását választja, az egyes sorok így erőteljesebb poétikai önállóságot nyernek. Az érzelmi hullámzást változatos magánhangzó-harmóniák is közvetítik: humorában („Ő szaladt el itt imént csatázni?”), amelyben szimpátia, részvét; börlszk szóhasználatában („Hajh, ebadta muszka!”), amelyben háryjánosi fények, irónia; látszólag egyszerűsítő megfogalmazásaiban („Persze gyermek, persze, mert poéta!”), ahol a jelentések gazdagsága érzékelhető.

Nem kívánjuk a költeményt egyéb Petőfi-témájú művekkel egybevetni, de a címadás hasonlósága okán hadd említsük itt meg Illyés Gyula 1945-ből származó, versbe tördelt Petőfi-monológját (*Segesváron*). Ennél az ölelkező rímű, négy sorú strófás versnél azonban inkább rokona, sőt mintája, ihletője a Kovács András-költeménynek Vörösmarty *Hedvig. Legenda* című, 1829-béli műve. 600 esztendővel a litvánok kereszténységre térítője, Capet-Anjou Hedvig királynő (Buda 1374 – Krakko 1399) halála után született Kovács András Ferenc verse. A költő negyvenedik életében keltezett vers jelentésvilágát tovább gazdagítja a tény, hogy Hedvig királynő szentté avatási szertartására alig két évvel korábban, 1997. június 8-án került sor.

A vers kezdő szituációja a *Hedvigé*hez képest csaknem változatlan. Vörösmarty így kezdte versét: „Szóla Isten Gábor angyalához...” E ritmus-hoz ő sem rendelt sorvégi rímet, az alliterációval és egyéb, a vers hang-

zósságát növelő eljárásokkal azonban bőségesen élt, kiemelve ezzel a mű mitikus-misztikus jelentéseit, az alcímben is megjelölt műfajhoz rendelt. Ezt az öt trocheusból álló rímtelen trocheus-sorozatot Horváth János szerb trocheusnak nevezi.⁷ A történelmi hangulat itt is személynevek, helynevek említése, eseményekre való utalás révén valósul meg, akárcsak a későbbi „legendában”: ez Kovács András Ferenc költeményében Marosvásárhely szabadságharcos múltja, az immár házas költő helyváltoztatásai, életeseményei jelzésszerű krónikájából jön létre.⁸

Vörösmartynál Gábrriel szerelmes, tiszta leányt keres a földön. A légköri jelenségek (színes felhő, szellő), a kozmosz elemei (csillagok) és a kor szóhasználat szerinti „leketlen állatok” (a hálás hangya) mind ugyanarról a magyar királylányról adnak az égieknek, az angyalnak is pozitív jelzéseket. Hedvig ebben a versben még csak jegyese a litván származású majdani II. Ulászlónak; magyar nyelvű Biblia áll előtte; férje ekkor még nem keresztény népének nyelvére is le kívánja fordítani/fordíttatni a Szentírást. Határozott utalás van a versben arra, hogy a népnyelv az evangéliumok nyelvéné váltan képes magasabb szintre jutni, „megnemesedni”. A versbéli Hedvig lélekszépségét egy hangya megmentésével bizonyítja – a királylány jó cselekedetéről mint csodáról a megmentett parányi teremtmény ad hírt az égieknek.

Hedvig (Jadviga) rövid életének gyermekágyi láz vetett véget. Vörösmarty költeménye azonban nem a királynő halálának mozzanatával, hanem azzal zárul, hogy Gábrriel (mintegy megismételve az Újszövetségben elbeszél angyali üdvözlést) megcsókolja a tiszta szerelmű, az Evangélium parancsait megtartó földi leányt:

„Égi ajka, mint a gyenge szellő
Lágyan ére legszebb földi ajkat,
S csattanása, mint ezüstharangé,
Mondhatatlan kedves és muló volt.”⁹

Az elbeszél, egy halandó és egy halhatatlan közti misztikus érintkezés más feldolgozása Vörösmarty *Csongor és Tünde* drámájában és *Szél úrfi* című novellameséjében is megjelenik.

Vörösmarty mint a Kisfaludy Társaság tagja figyelemmel követte a fiatal Petőfi munkálkodásait. Petőfi pedig az ő versein tanulhatta a nyelvújítás újszerű versbeszéde és a korabeli köznyelv irodalmi eggyé olvasztását, helyi dalkultúra és világirodalmi műveltség verses magyar feldolgozását. Eljátszott a Vörösmarty-féle *Hedvig* ritmusépképletével is. 1847 júliusában

Szatmáron keltezett, *Kard és lánc* című példázata a szabadság és a szolgaság megszületését köti isteni és alvilági szerelmekhez: az angyal és a leány (az ég és a föld) csókjából kard: (kivívandó) szabadság született; az ördög és a banya (a föld és a pokol) csókjából pedig a lánc: a szolgaság.¹⁰ Vörösmarty támogatását anyagilag és a társas kapcsolatokban, a pest-budai irodalmi közéletbe való beilleszkedésben is megtapasztalhatta Petőfi. Viszonyuk későbbi megromlására a *Petőfi Vásárhelyütt* nem utal.

Hogy Petőfiről éppen Vörösmarty verse mintájára alkotott új művet Kovács András Ferenc, több, mint stílusbravúr. A *Petőfi Vásárhelyütt*, múltba vetítő alcíme ellenére, idézésből¹¹ villant (20. század végi) aktuálisba:

„S Európa csendes, újra csendes...
Ám tekintsd e megtiport hazákat –
Kétesebbre fordul, óh, Magyarhon,
S fájdalomba bolydul újra Erdély.
Veszni kezd a vélt világszabadság...”

Maga a földi létre való rápillantás homéroszi, dantei, fontenelle-i eljárás, de a magyar irodalmi hagyományt tekintve Zrínyi Miklós *Obsidio Szigetianájában* is előfordul. Közös ezekben az elégedetlenség a földi társadalom működésével, bár konkrétumaikban különböznek: Zrínyi az Istentől (értelmezésében a római katolikus vallástól) való elfordulásban, Vörösmarty a földi vágyak kielégítésére való kizárólagos törekvésben, Petőfi – ha csak az *Európa csendes, újra csendes...* versét nézzük is – a társadalmi egyenlőtlenségben határozza meg a bajok forrását; a látnoki perspektíva nála is megvan: „Látok mindent, mi sohasem a szemnek, / Csak a sejtésnek látható az éjben...”, írja például *Látom Kelet leggazdagabb virányit...* című költeményében.

Kovács András Ferenc versében a néző, a látó, az értelmező szerepek váltakoznak, egymásba olvadnak, elkülönülnek. A szentek élettörténetéhez hasonló műfaji keretet a láthatatlan narrátor biztosítja. Igével kezdi a költeményt („Szóla”), és ez Isten szavainak bevezetése. Vajda János 1848-ban keletkezett, *A honárulókhoz* című verse erkölcsi számonkérését visszhangozva¹² egyetlen szatirikus mondatba tömörít a vers zárlata, ez is isteni szózat: „Ej, potomság!” „Ej, potomság!” felkiáltás előfordul a *Petőfi Vásárhelyütt*-ben is, de verszáró pozícióban, és itt nem a narrátor vagy a vajdai költő-vátesz szól, hanem maga Isten, az ember kicsinységére, mulandóságára, de a nagyság értékelésére képtelen földi társadalomra is utalva, el is bizonytalanítva, fel is rázva a mesefélévé vált Petőfi-életrajz követésébe már-már belekényelmesedett olvasóját.

A hagyomány értelmezése, „kezelése”, netán kisajátítása az 1989-es politikai fordulat után különösen foglalkoztatta a *Látó* egykori szerkesztőjét, majd főszerkesztőjét is, aki a pályáját tanárként kezdte Székelyudvarhely környékén – többek között Siménfalván. A *Látó* szerkesztőjeként is érdekelte a színvonalas irodalomba való beavatás, az iskolai is. Itt vizsgált verse publikálásának évében, a *Forrás* 1999. évi januári számában ezek a mondatok olvashatók Cs. Gyimesi Éva irodalomtörténésztől, aki az 1980-as évek politikai ellenállója és nem melleleg az egyetemen Kovács András Ferenc irodalomtanára volt:

„Be kell látnunk, hogy a multimedialitás korszakában az irodalom (és minden humán tárgy) könnyen leértékelődhet, különösen, ha tanítása arra szorítkozik, hogy csupán múltorientált lexikális tudást közvetítsen, egyfajta – ideológiával átitatott – elbeszélés legyen a nemzeti hagyományról, a történelemlről és a társadalomról, így nem veheti fel a versenyt a tudásnak azokkal a formáival, amelyek a képzelet felszabadítását és a kreativitást sokkal hatékonyabban ösztönzik, pl. a vizuális vagy akusztikai kommunikáció számítógépes jelrendszerei révén, vagy éppenséggel teljes passzivitásra ítélnék a mindentudó géppel szemben, mert – ha kezelője nem elég erős személyiség – könnyen a manipuláció tárgyává lehet.”¹³

Az érzelmek nyilvánosság előtti vállalása Cs. Gyimesi Éva tanulmányában éppen a hiteltelen szónokiasság, a butító emfázis térnyerése elleni stratégia: „(...) akárcsak a homéroszi invokációkban vagy a zoltárosok fohászaiban – nagy ívű erőt gyűjtő lélegzetvétellel van most szükség, hogy felszabaduljon a beszédnek egy olyan fajtája, amely a legmegkopottabb vagy igencsak lejáratos szavaknak is visszaadhatja a hitelét.”¹⁴

A költészetnek van tétje, az irodalom vizsgálatának is. Fried István irodalomtörténész Kovács András Ferenc lírája alaposabb tanulmányozását sürgetve a közeljövő kutatásaitól várja a költő irodalmi művekhez való verses viszonyulásai, alakzatai rendszeres jegyzékének elkészítését; magát a szerzőt pedig (tegyük hozzá, mint tudós szerzőt) e költői módszer kidolgozójának tekinti:

„Egész verseket magába foglalóan a Kovács András Ferenc-líra dolgozta ki az idegen-magyar, magyar-magyar nyelvi átfordítások módszerét, mely (...) a fennkölt-alantas(abb), kanonizált-dekonstruált, mégis visszhangzó, sőt visszahangzó verssel írja újra az „eredeti”-t, mintegy újraírt kódexként fedi el a maga szövegével azt a verset, amelynek emlékezetét akarva-akaratlan, inkább akaratlan megőrzi.”¹⁵

Ez a helyzet a költőnek a végső Petőfi-attitűdöket isteni mérlegre tevő versével is: irodalmi reminiscenciák sokasága, elsősorban Petőfi-művekre való számos utalás érezhető bennük, de ott van mögötte/benne Vörösmarty egész *Hedvigje* is.

Visszatérve a Petőfi-irodalom e jelentésrétegeket ötvöző darabjához: hogy a helyesírása is némileg archaizáló (*czifra, viszsza, anynyi* stb.), ne tévesszen meg. Ezek a játékosság tartozékai, akárcsak az egyéni leleményű szóalakok, szójátékok (*érezménykedik, búcsuzódik, planétás platni*) és a bizalmas, gyermeknyelvi, nyelvjárási használatú kifejezések, nyelvi fordulatok (*láthatol, magyarul bokréta, önös magától*).

Amikor Isten a megszólítások sorában (*Szárnysegédem, fényes Gábor angyal; Gábor angyal; angyalom*) a francia *mon fils*-hoz (jelentése 'fiam') ér, eszünkbe jut a Petőfi feleségéhez írott utolsó levele, amelyben beszámol Bem örömről berecki találkozásukkor.¹⁶ Tehát a referenciális olvasat sem elvetendő: ama utolsó félesztendő (1849) emberi viszonyai, szerepei, helyváltoztatásai, boldog vagy keserű pillanatai gyors egymásutánban pörögnek le előttünk a múltból, de a jövőből is: a versbéli Isten már szól (Gábielnek? Önmagának?) a költő közeli haláláról is. Mit mondott, amikor rámutatott a – Marosvásárhelyt látható – költő alakjára? (Mindent láttat a képzeletben, nincs ennél hitelesebb élet- és halálrajz:)

„Szinte nincs is, szinte láthatatlan –
Már alig van, szinte pusztá lélek,
mely szavakba villan, szétczikázik.”

Ez a *szinte* (mint a vers egésze): a tökéletes imitáció. A villanásban az Egész. A másban az én.

JEGYZETEK

¹ Szép és dicső meghalni a hazáért.

² Marosvásárhelyről lévén szó, hadd említsük meg Bolyai Farkas (1775–1856) tudós tanár egyik vizsgakérdését: Milyennek látszik a föld a Napról nézve?

³ Lukács evangéliuma szerint Gábiel (Gábor) arkangyal Isten hírvivője.

⁴ Különös licentia poetica a verssor első verslábának csonkasága: mintha (szabályos trocheus esetén) egy *Jaj*, egy *Óh* – vagy csak egy szótagnyi-szünetnyi sóhaj-tás derengene az *egész* szó előtt.

⁵ Egy ilyen a Petőfi Irodalmi Múzeum is őriz, de Kerényi Ferenc a „közö-
leveleken is előkelő helyen szereplő költőről” beszél. Kerényi Ferenc: *Petőfi Sándor*.
Elektra kiadóház, Budapest, 2002, 166.

⁶ A trocheus egy hosszú és egy rövid szótagból, tehát egy erős és gyenge
ízből álló versláb, a statisztikai megfigyelések szerint az általa létrehozott hangulat
leginkább a szomorúsággal társítható.

⁷ Horváth János: *Rendszeres magyar verstan*. Akadémiai Kiadó, Budapest,
1969, 109.

⁸ Egybevezethető ez a történések és helytörténések, biográfusok, kultusz-
kutatók megannyi munkájával, de a vers poétikájában ezekből öntörvényűen épül
isteni és angyali imágó, tragikus életrajzerkölcsei leltár.

⁹ Vörösmaty Mihály: *Hedvig. Legenda* 1829.

¹⁰ Várjunk, várjunk egy kicsit,

Megtudjuk már nemsokára:

Melyik leszén úr a földön?

Melyiké lesz a világ? (Petőfi Sándor: *Kard és lánc*)

¹¹ Idézi/felhasználja az *Európa csendes újra csendes* és parafrázissal az *Egy
gondolat bánt engemet...* c. Petőfi verseket.

¹² „És bűnhödéstek oly kicsiny leszén;

Csak ami kint és szenvedéseket

Egy élet elbír, és ész kitalál...

Csak ily ítélet lesz fölöttetek.

Potomság! – Kebletek csak egy pokol

S a szív elkárhozott lélek leszén,

Mely saját véretek lángjainál

Égni fog és kinlódni szüntelen!...” (Vajda János: *A honárulókhoz.*) Kiemelés

– E. E.

¹³ Cs. Gyimesi Éva: Kisebbségek a globalizáció sodrában. Helyi társadalom
– világözönben. *Forrás*, 31. 1. 42 (38-46).

¹⁴ Cs. Gyimesi Éva, uo. 43.

¹⁵ Fried István: „S miközben antik metrumokat cipel” (Vázlat Kovács András
Ferenc lírájáról). *Helikon*, XXXV, 2024. 10., 11-12.

¹⁶ „Bemmel Berecken találkoztam; megálltam hintaja mellett s köszöntem
neki, ő oda pillantott, megismer, elkiáltja magát és kinyújtja felém karjait, én föl-
ugrom, nyakába borultam, összeöleltük és csókoltuk egymást, „mon fils, mon fils,
mon fils!” szólt az öreg sírva.” *Petőfi levele Júliához*. Marosvásárhely, júl. 29. 1849.

Kovács András Ferenc

PETŐFI VÁSÁRHELYÜTT

(LEGENDA A XIX. SZÁZADBÓL)

Szóla Isten Gábor angyalához:
„Szárnyegédem, fényes Gábor angyal!
Végítélet s holtak harsonássa!
Vélem együtt röpké pillanatra,
Jer, tekints az árva földgolyóra,
Mely planétás platnin egyre fortyog,
Sisteregve föl saját levében,
Mint vakondok túrta perczyi csillag –
S Európa csendes, újra csendes...
Ám tekintsd e megtiport hazákat –
Kétesebbre fordul, óh, Magyarhon,
S fájdalomba bolydul újra Erdély.
Veszni kezd a vélt világszabadság:
Szép magyarul bokkrétája kókad!
Nézz le már a pördülő virágra:
Nézz Maros-Vásárhely főterére,
Majd ezernyolczszáz-negyvenkilenczben,
Július harminczra virradólag!
Látod? Itt a cifra grófi porta,
És amott az ébredő Görög-ház!...
Gyúl a honvéd, gyors huszár, gyalogság,
Trombitáknak ércze szertesajdul!
Hajnalégen gördülő szekérsort,
Hadba szállást, harczy készülődést
Láthatol... Meg Egressyt, druszádat,
Anynyi dráma bósz szavalgatóját,
Sebtiben ki nemzetőrnek állt be,
Sanda fátum titkos eszközének –
Úgy, amint az ily komédiásnak
Illik és dukál, ha színre léphet!

Most is éppeg érzeménykedik, ládd,
Meghatódva tán önös magától
Búcsuzódik egy barátja vállán.
Czimborája, kit Békés megyéből
Ő czibált ki bús Mező-Berényből,
S új csatákba el családja mellől
Csalta meszsze Csikon át Bereczkig,
S vitte vissza Bemnek táborába,
Székelyföldön föl-le futkorászván,
Nos, kihez vak végzetül szegődött,
Nyílt szívéhez dörgölődve – még csak
Egy huszonhat és fél éves ifjú,
Egy poéta... Jól jegyezd meg arcát!”
S folytatá Isten: „Nagy poéta! Megjegyezted!
Ő Petőfi Sándor, Gábor angyal, Bemnek adjutánsa,
Pont miként te nálam, égi küldöncz,
Kit feledni nem lehet sosem, hisz
Egybe-másba hozzád hasonlít –
Szárnysegédje ő is egy öregnek,
Majdnem atyja már a fürge lengyel!
Majd figyelj rá, jobb ügyelni, mon fiú,
Elfeledned nem szabadna végül –
Ő a szellem fényesebb futárja,
Szent szabadság révült hírvivője,
Márcziusnak éke, láng heroldja,
Ő a nyelvnek édes egy szülötte,
Volt időknék versbe lényegültje,
Egész nép álma eltűnőben...
Szinte nincs is, szinte láthatatlan –
S már alig van, szinte puszta lélek,
Mely szavakba villan, szétczikázik.”
Hát lenéze akkor Gábor angyal,
S látja tényleg Egressyt, druszáját,
Venni búcsút drága Sándorától...
Légbe puffog már színészi bombaszt,
S bárha Sándri menne már, topog még,
Indulóban muszka-lesre Bimmel,
Már loholna atyja hős nyomában,

Végre menne, kedve nyughatatlan –
Tegnap írt Tordára hitvesének,
Közben apró gyermekére gondolt,
Folyton újabb terveket, jövőt szótt,
S azt a fránya posztó tisztí gúnyát
Megrendelte végre egy szabónál.
Ejnye, ráér... Hajh, ebadta muszka!
Mintha látnám, hogy porolja el Bem!
Ily mulatságról lekésni vétek...
Győzelem kell! Végre győzni kéne...
Isten óvjon! Ejsze, vár Segesvár...
Elrohan – s fölugrik egy szekérre.
Néz utána, bámul Gábor angyal:
Nézi, nézi hosszan – és nem érti.
Ez Petőfi volna hát valóban?
Semmi rang, se nyakkendő, se sujtás.
Őrnagyocska fut civil ruhában –
Rajta könnyű nyári blúz fejezlik,
Vászoneing leng, bő polgári nadrág.
Néz utána sziszszzenőn az angyal,
Látva látja – s érti mind kevésbé!
Keskeny alkat, kis törékeny ember,
Ám ha szólal, mintha tán harapna...
Füst szakállka, mély szemek, korom haj,
S oly setétes orcza, mint a pernye!”
Óh nem – inkább büszke tűz parázsa,
Mintha izzna, fojtva föllobogna...
Fegyverül csak egy pálczát suhogtat.
Kardja sincs, lovát is rég eladta,
Hogy megélni tudjon, míg a Szent Hon
Népvezéri szónokolva lopnak...
Ő szaladt el itt imént csatázni?
Ő, a költő?... Szinte gyermek-ember!
Tiszta gyermek! Tiszta, tiszta ember!
Szóla kedves angyalához Isten:
„Ő Petőfi, fényes Gábor angyal!
Persze gyermek, persze, mert poéta!
Tiszta ember, tiszta sors, legenda!

S mit se sejti – ládd, szivarra gyújta
Társzekéren, túl Bözöd határán,
Elmerengve át a Gagykeresztjén,
S délutánra várja őt a végső
Éjszakára már Szitás-Keresztúr,
Holnap aztán csak dsidás kozákok,
Majd a búni kaptatón az útszél...
Azt a helyet Héjjasfalva táján,
Azt a holtat, arcot ott jegyezd meg,
Angyalom, ha végre riadót fújsz –
Nagy tolongás lesz föltámadáskor,
Mert Petőfi sírja teljes Erdély,
Mert a költő tékozolt ajándék,
Egy egész nép nyelve, lelke, kedve,
Szép szilaj szerelme, tűnt reménye,
Melyben eszmél s önmagára ismer,
Mintha Isten álmodná magyarnak –
Jaj, Petőfi, lelkem! Ej, potomság!”

Marosvásárhely, 1999. július 29-én.

Vörösmarty Mihály

HEDVIG

LEGENDA

Szóla isten Gábor angyalához:
„Szép cselédem, fényes Gábor angyal!
Ölts piros két szárnyat vállaidra,
Szegd be nappal, a szép délvilággal,
Arcaidra vedd tavasz derültét,
Végy mosolygóbb ifjuságot arra:
A kicsinyded földre fogsz leszállni,
S a szerelmes lányok bíbor ajkán
Csókot, áldó égi csókot hagyni;
Aki szép, hogy még szebb csókod által,
S aki boldog, boldogabb lehessen.”

És felelt a fényes Gábor angyal:
„Boldog isten; oh te véghetetlen!
Mely parancs ez! mily kemény ítélet!
Oly parányi bár a föld magában,
De szerelmes szívü lánya oly sok
Támadattól a komoly napestig,
S a fagy éjszakáig déli hőtől,
Hogy, ha ezret láttam, visszatérve
Új ezerrel lesz találkozásom;
Mert fűszálként mindenütt terem lány,
S egy leány sincs, aki nem szerelmes.
Boldog isten, oh te véghetetlen!
Így örökké el leszünk szakadva,
S Gábor angyal, bár ohajtsa lelke,
Fényhazáját meg nem látja többé.”

Igy felelt a fényes Gábor angyal.
Mosolygva monda rá az isten:
„Mely leánynak szíve rejt szerelmet,
Gondolatja mégis feddhetetlen,

S tiszta, szent és tetszhető az égnek:
Arra szálljon csókod áldomásul.”
S ment az angyal. Hajnal nyílt utána,
Dal szövődött szárnya zajszeléből,
Dal, minőt a lélek hall magában,
Éjein ha boldog álma eljő,
S a nem ösmért tündérhon öléből
Legrejtettebb vágya visszahangzik.
És soká és messze járt vigyázva;
Ifjú és agg volt figyelme tárgya,
S lelt szerelmet mindenütt a földön.
Hőben és fagyok közt a leányszív
Ége, mint a pártusok vetése,
Melybe Sámson karja úze lángot.
S felsohajta néha Gábor angyal;
„Istenem! mi bajra hajtasz engem!
A szerelmes lányka mit kívánjon,
Mit gondoljon, mint az egy szerelmet?
Ez hívének szép szemében olvad,
Az mosolygó ajkin vágya csüggni,
Termetét más, s délceg indulatját,
Sőt hibáit mint bálványt imádja.
Van, ki fényről, kincsről mér szerelmet,
S a fagyért ég büszke gondolatban.”
Így az angyal néha felsohajta,
S mert előtte, mint a könyv, kitarva
Leplezetlen állott a leányszív,
Tarka s tarkább lön tapasztalása.
Egy virágszál, egy kis semmi gyakran
Évig élt a hú leány szívében;
Mint folyamnak tűkre volt a másé,
Mely utában majd a törpe bokrot,
Majd kevély fa termetét mutatja;
Ebben a szerelmek rózsavásznán
Jégfonállal szöve volt kevélység;
Abban olvadásig lágy ohajtat,
Búmerengés, kedv csapongva játszó,
Lenge jóság, elmuló szelídség

A hiúság cifra köntösében
Változának, mint a hold világa,
Vétlen vétkes vágyaik sokával,
S álmaiknak minden ezredével.
És az angyal más világ lakója,
Nem találta kedvet mindezekben,
Nem találta tetszhetőt az égnek.
S ím egy ország föltűnék szemébe,
És egy nemzet messze napkeletről,
Boldog és nagy, gazdag és hatalmas,
Mely parancsolt a sebes Dunának,
S tengerektől tengerig csatáztán,
Nagy királyát s a jót, mint egy istent,
Ős Budában fénnel udvarolta:
A magyar volt, s nagy Lajos királya.
Gábor angyal megszállt e vidéken:
S ahogy ott ült a magas tetőkön,
Mint ezüst láng, mint egy üstökös fény,
Rózsafelhő szálla fel Budából,
Rózsafelhő a Sasok hegyéig;
S Gábor angyal így szóla hozzá:
„Rózsafelhő! honnan és hová mégy?”
„Szűz leánynak arciról s az égbe.
Hála isten, hála szent erődnek!
Hogy kegyedben szép arcot teremté.”
S felleg szálla ismét, ama felleg,
Mint az árnyék, mint az éj palástja;
S Gábor angyal így szóla hozzá:
„Barna felhő! honnan és hová mégy?”
„Szűz leányhaj lebbenése voltam.
Hála isten, hála szent erődnek!
Hogy setétlő szép haját teremté.”
Csillag is szállt kettő fel Budából:
Szűz leánynak pillantási voltak,
És imádni kezdtek: „hála isten!
Hála, hogy szép kék szemet teremté.”
Egy sugár is, természetéhez illő,
Felhatott a természetért köszönni;

Végre sánta hangya hajta morzsát
Felfelé a legmagasb tetőig;
S Gábor angyal ígyen szóla hozzá:
„Sánta hangya, honnan és hová mégy?”
Az pedig megállta válaszolván:
„Hála isten, hála szent erődnek!
Kis fiammal költözém Budában,
S kő esék rám; de király leánya,
Szép s kegyelmes Hedvig fölsegíte,
S mondá: hangya! kelj föl, s menj fiaddal.
S fölkelék, de megfogadtam akkor,
Hogy nevének emléket hozok föl.”
Szólt, a morzsát feltolá, s továbbment.

Gábor angyal látva, hallva mindent,
Amit angyal hallhat, emberek nem,
Új örömmel, új reménnyel indúlt,
S nagy Lajosnak várlakába szállott.
S ím király leánya Hedvig ott ült
Ifjusága hajnalköntösében,
S rózsafelhők arci, szép hajának
Gyenge fodra barna köd valának,
S minden, ami kellem és gyönyör van,
Harcban állott természetén, vonásin;
S a szemérem diadalma rajtok
Mint királyné ünnepelt szelíden.
Gábor angyal ahogy látta mindezt,
Elborúla lelke tisztelettel,
S így imáda: „hála, hála isten!
Hogy kegyedben szép leányt teremtél.”

A királylyány csendes ámulattal
Ült azonban: a szent könyv előtte
Nyíltan állt, s a vérivó magyarnak
Régi nyelvén új csodát beszéle.
A teremtés titka, isten, ember
S a világ valának följegyezve
Szent soraiban, és az élet álma:
A nagy, a várt, rettegett jövendő,
Melyre holtak sírból fölriadnak,

S földdel a magas menny összerendül;
Végbiró pedig lesz a nagy isten,
S jót, gonoszt a szív szerint ítélend:
Mindezek s több fel valának írva,
S Hedvig olvasá a szent igéket,
S így tünődék rajtok önmagában:
„Ím ezek mi szép igék, mi szentek!
Lengyelország hős királya férjem,
Kit szívemben hordok, hű jegyelted!
Nem leend-e megvetett ajándék,
Majd ha fényben eljövendesz értem,
S én kitárom a csodák világát
Ifju, hős, de még vad nemzetednek?
Durva nyelve, melyen eddig a düh,
S a harag vad győzödelme hangzott,
Általam most szent igékre hajland;
A teremtés titka és az üdvé
Nem leendnek messze föld virági;
Szent körökbe mindenik betérhet,
És az élet fájáról gyönyörrel
Dús, öröklő éveket szakaszthat.”
Gondolá, és elfogadta szíve.
Szárnylebegve függé Gábor angyal
Vállain a szép királyleánynak,
S kedvteléssel, s üdvözült gyönyörrel
Néze által rá, s a szép sorokra.
Majd hogy el lön a szándok fogadva,
A leányra áldó csókja szállott;
Égi ajka, mint a gyenge szellő
Lágyan ére legszebb földi ajkat,
S csattanása, mint ezüstharangé,
Mondhatatlan kedves és muló volt.

1829

ISTENFAGGATÓ

Kovács András Ferenc emlékére

Uram, én túl nyakas vagyok a hithez.
A ködborított ferde dombokon
hiába lépkedsz, mint a kegyelem,
ha ellenkezésem nemlevésbe von...

És ma mégis hinnem kell, hogy létezel,
és meghallod, ha azt mondom: segíts.

Mi az ember, mondd?
Miféle fércmunkát csináltál?
Hogy van képed parancsolatjaiddal gyötörni minket,
ha egyszer ennyi gyarlóságot tápláltál belénk?

Megengedni a paránynak, hogy fölfogja a rettentő időt,
miközben alig van ideje,
s még azt sem tudja, hány napot kapott?!

Ma elvetted tőlünk szegény KAF-ot.

Magadhoz hívtad?
Vagy önként ment feléd?
Előre meg van szabva, mikor pattannak meg a sejtfalak?
Vagy hirtelen kedved szerint döntöd el,
színed elé épp kit hozzanak?

Van neked egy csöppnyi önkritikád, Uram?!
-----?
-----!
-----?
-----?!

Pedig annyi mindent értenünk engedsz:
kromoszóma, gének, idegsejt, vérerek,
Szent-Györgyi–Krebs-ciklus,
Golgi-készülék...
Csak a lényeket takargatod irigyen:
Mi működteti mindezt?
És meddig?
És minek?

Költőt teremteni egy ilyen prózai világba?!
Hát ez aztán végképp mindennek a teteje!
Szégyelld magad, Uram!

Én igazán... Én már írni sem akartam...
De azt sem hagyod!
Mondd, mit akarsz tőlünk egyáltalán?
Hogyan ne bolonduljon meg, akinek ennyi kérdése van?
És hogyan ne átkozzon el minden holnapot?

Mondd csak, én mikor következem?

Nem szólsz, mi?
Ma sem...

Hát akkor magammal pörölök ma is,
úgy is, ha vagy, úgy is, ha sosem voltál.
E versben úgyis *mindig* létezem:
templom ez, és szárnyas oltár.

———— Garaczi László

KIVÉTELES MÁSOLAT

frissen pácolt íróasztal tört csigaház
kavicsok a kosárban száll a por a fény felé
közel hajolsz roppanások súrlódások
neszek a kettős tömb testmélyi üregében
mivé érik a szem ha a látvány egésze
mint ráncos bőrtakaró néz vissza rezzenetlenül
az elforgó fej hátradobja árnyékát
összesimul a legkisebb fesztávú közös
a szétolvadó térben a forma semmije
egyszeri kivételes másolatban
tanítsd meg imádkozni a követ tanítsd
tanítsd meg vérezni tanítsd meg

KOVÁCS ANDRÁS FERENC DEDIKÁCIÓIBÓL

Kétféle dedikáló személy van: az egyik, aki minimalizálja a személyes közlést, és csak a gesztust tartja lényegesnek – az ilyen szerző rövid ajánlásai általában „szeretettel” vagy „barátsággal” szólnak. A másik típus azonban igyekszik egyéníteni, és minden adott könyvpéldányba *mást* írni. Szociológiai szempontból a két dedikációtípus azonos értékű (mert ugyanúgy dokumentálják a két ember közötti kapcsolatot), irodalmilag viszont az utóbbi mindenképp „érdekesebb”, stílusosabb, olvasmányosabb, azaz irodalmibb.

Kovács András Ferenc az utóbbi típusba tartozott. Nincs két azonos szövegű dedikációja. Ezeket a kis írásokat is nagy műgonddal írta, ugyanaz a játékoság és nyelvi lelemények jellemzik őket, mint a költő verseit. Bennük többször reflektál az adott könyvre: „küls transsylvania gyalázkodások”, „lelkem szerelmes fattyai” (idézi Adyt), vagy „holmi búcsúkönyv ez az ún. »politikai költészettől«”. Egy helyen még a versek keletkezéstörténetére is utal: az egyik ajánlást a marosvásárhelyi Bernády-pincében írta, „azhol ezen versek 1 része született volt”. Mindig kelezte a beírásokat, és mindig pontos az idő- és helymegjelölés (Írók Boltja, Iparos Kisvendéglő, Merlin Színház, pizzéria, kocsmá stb.). Fontos volt számára az esemény, a valós élmény, ezért dokumentálta, hogy a címzett számára is felidézhető emlék legyen. (Ezt a gyakorlatot esszenciálisan mutatja az az ajánlás, amelyet egy távollévő barátjának írt, s éppen azért, mert a másik nem volt ott, egészen részletes helyzetrögzítő leírásban számolt be a címzettnek a körülményekről: „stílusosan: Gálfalvi Gyurkának az ős / asztalánál ülve: Irma, Robi, Demény, / Vida, László Gyöngyi, Ági, Szilárd, Szőcs Kati, / Annamari stb. – és én (ha megkésetten is, / körbe-körbe haldokolván egy Requiemben, de) / sok szeretettel dedikálom / Néked is – és a Poszteritásnak! / (Már ha vagy, ha leend is...) / Üdv: / Kovács András Ferenc / (KAF) / Novum Forum Sicolorum, G. Gy. fája / alatt, 2020. június 16-án, / du. 1/4 2-kor – és Bloomsday!” Az évek során változott névhasználata, ez is jól nyomon követhető. Talán az egyetlen szerző, aki gyakran felkiáltójelet tett a saját neve mögé, ezzel is kifejezve az örömet, hogy ad, adhat a könyvéből. Igényességére és figyelmességére jellemző, hogy a dedikált kötetekben általában javította a

szöveghibákat is,¹ mint ahogy jelen közlés egyik darabjában (49.) saját kezűleg pótolta a címlapról lehagyott román fordító nevét.

A jelen közlésben szereplő dedikációk java része közgyűjteményben található. A Mózes Attilának és Réz Pálnak szóló, nagyobb sorozat dedikált könyvet a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi, mint a Határ Győzőnek, Katona Tamásnak, Lázár Ervinnek, Nagy Gáspárnak, Somlyó Györgynek és Vasadi Péternek szóló ajánlásokat is. Esterházy Péter könyveit az Evangélikus Hit tudományi Egyetem Könyvtára őrzi, Térey János egykori gyűjteménye pedig részben a debreceni Méliusz Juhász Péter Könyvtárban (Térey Könyvsarok), illetve családjánál található. A Kántor Péternek dedikált könyvek a budapesti Vonnegut antikvárium által kerültek új tulajdonoshoz, a Bertók Lászlónak szóló ajánlást családjától kaptam.² Néhány ajánlás árverésen, antikváriumban bukkant fel.

A dedikációk szövegét betűhíven adom, időrendben. Pár ajánlás csonka, ezeknél a címzett nevét kitakarták, de a kapott információk alapján sikerült beazonosítani azokat. Ahol szükséges, minimális jegyzetet fűztem az ajánlásokhoz, C betűvel jelezve a címzettek feloldását. Ugyancsak jegyzetben közlöm az idegen nyelvű szövegek magyar fordítását.³

És a végére maradt egy kérés. Mint a most közölt ajánlásokból is látszik, Kovács András Ferenc dedikációi valójában kis irodalmi alkotások, az életművét gazdagítják. Ezért arra kérem az olvasót, hogy akinek van dedikált kötete Kovács András Ferencről, a dedikáció fotómásolatát küldje meg számomra (a birobalogh@gmail.com címre, de jöhet akár Messengeren is).

BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

¹ Erről lásd: BBT: *Visszaírt szavak, sorok. Kovács András Ferenc Tűzföld hava kötetének egy példányáról*. <https://www.jelenkor.net/visszhang/3118/visszairt-szavak-sorok>

² Itt mondok köszönetet Harmath Artemisznak és Pogrányi Péternek, Bertók Attilának és Mohácsi Balázsnak, valamint Menyhárt Lászlónak.

³ A Réz Pálnak szóló francia nyelvű sorokat Józán Ildikó, a román nyelvű sorokat Demény Péter fordította, segítségüket nagyon köszönöm.

1. **Tengerész Henrik intelmei. Versek:** *Mózes Attilának legelsőbb eruditizált / poétikai (pojácás) felbőffenéseimet / ajánlom kegyelmébe és privátkritiká- / jába sok szeretettel: / Kovács András Ferenc (KAF.) / Kolozsvárott, 1983. nov.*
2. **Tengerész Henrik intelmei** (1983): *Katona Tamásnak sok szeretettel / ajánlom eme debüt-sensificatiókat: / Kovács András Ferenc / Európa, Budapest – 1985. jan. 4.*
3. **Tűzföld hava. Versek** (1988): *Ímé, Attila, könyvemet / hozzád küldöm, akár hív követét a kín / lelkes napjainak – fogyó / élttem fattyait, ó, édeseim fogadd / oly szeretettel, amint hogy írtam... / Kovács András Ferenc / Székelykeresztúr, 1989. febr. 24-én*
C: Mózes Attila
4. **Tűzföld hava** (1988): *Nagy Gáspárnak / szeretettel, szintúgy parolával – / az nagy Alföldezéshez... / Kovács András Ferenc / Marosvásárhely, 1991. szept. 22.*
5. **Világ világoossága:** *Esterházy Péternek és Gittának / ádventben, / szeretettel: / Kovács András Ferenc / Kolozsvár, 1992. dec. 16.*
6. **Költözködés:** *Vasadi Péternek barátsággal egy fél-flótás Budapesten... / Kovács András Ferenc 1993. ápr. 15.*
7. **Költözködés:** *Bertók Lászlónak / szeretettel adom / eme bőbeszédű, régi / szatírákat, ódákat... / Szóval: talán verseket. / Kovács András Ferenc / Pécssett, 1993. április 16-án / az Iparosoknál.*
8. **Költözködés:** *Réz Pali bácsinak / szeretettel küldöm e vékonyka, / satnyácska és kevéske kötetet... / Kovács András Ferenc / Pécssett, 1993. ápr. 16-án*
9. **Költözködés:** *Mózes Attila, barátom! / Nekem már fáj a költözködés – / Neked sem kívánom... / C'est tout. Szitu. / Szeretettel: / Kovács András Ferenc / Marosvásárhely, 1993. ápr. 24.*
10. **Lelkem kockán pörgetem. Versek. 1982–1992:** *Esterházy Péternek, / mert kockázunk és kockáztatunk, / míglen elkockáztatunk... / Szeretettel: / Kovács András Ferenc / Bp. 1994. IV. 13.*
11. **Lelkem kockán pörgetem:** *Réz Pali bácsinak / régi („rézi”) tisztelettel / és szeretettel küldöm / emez ötödiket is... Folyt köv. / AndrásKAF / Bp. 1994. IV. 13.*
12. **Lelkem kockán pörgetem:** *Kántor Péternek / barátsággal a Japánban... / AndrásKAF! / Bp. 1994. IV. 15.*
13. **Lelkem kockán pörgetem:** *Mózes Attilának, aki / haver – ha nem ver... / András KAF! / Marosvásárhely, 1994. IV. 17.*

14. **Üdvözlét a vesztesnek. 1983–1993:** *Mózes Attilának / olcsó poén-
nal szólván: / mint vesztes a vesztesnek... / Szeretettel, barátsággal: /
AndrásKAF. / Marosvásárhely, 1994. VI. 20.*
15. **Üdvözlét a vesztesnek:** *Réz Pali bácsinak / szeretettel, barátsággal –
/ és óriás köszönetekkel (sokkal!) / a „bábáskodásért”... / AndrásKAF /
Budapest, 1994. június 2-án*
16. **Tűzföld hava (1988):** *Pál úrnak – így szimplán... / – nagyon sok sze-
retettel: / András KAF / Bp. 1994. júl. 13.*
C: Réz Pál.
17. **Scintilla animae:** *Attention! Ce livre est un peu / superficiel... (Des
impressions / fugitives, des ébauches etc.) / (De faux essays! Trop lyriques
/ pour la goût de nos jours...) / Pourtant je le dédie / amicalement / a /
Mr. Paul Réz / szeretettel: / André-François de Kovatche! / (l'ancien:
KAF) / Búdápesz (pas de la peste!), / la 11 Octobre 1995*
Azaz: „Vigyázat! E könyv egy kissé felületes... (Futó impresz-
ziók, próbálkozások stb.) (Esszészerűségek! Napjaink ízlésé-
hez mérten túlságosan líraiak...) De mégis barátsággal aján-
lom Réz Pál úrnak szeretettel: André-François de Kovatche! (a
régijó KAF) Buda s Pest is (de nem pestis!), 1995. október 11.”
18. **Üdvözlét a vesztesnek (1994):** *Lakatos Istvánnak / sok szeretettel
küldi / e régi kötetét / Kovács András Ferenc / Budapest, 1996. III. 13.*
19. **Jack Cole daloskönyve:** *Esterházy Péternek / from Transsylvania
(Jueszé) – / szeretettel: / AndrásKAF / Bp. 1996. dec. 18.*
20. **Jack Cole daloskönyve:** *Réz Pálnak (Paul de Rêze) / egy kis ameriká-
nus madárlátta / hamburgeriáda; sok szeretettel: / Kovács András Ferenc
Jack és Cole / Bp. 1997. febr. 10.*
21. **Adventi fagyban angyalok. Versek 1994–1997:** *Somlyó Györgynek
valamiféle fraternitével (vö. párizsi versek e könyvből), ill. nagy szere-
tettel: Kovács András Ferenc (KAF) Bp. 1998. ápr. 16.*
22. **Adventi fagyban angyalok:** *Réz Palinak / újabb „conserie” közepette,
hálisstennek, / baráti szeretettel: / András (KAF) / Bp. 1998. IV. 17.*
23. **Depressio Transsylvaniae. Kétkelzeses szonettek. 1993–1998:**
*Réz Palinak némely transylván dísznyóságok / meg marbulások – ba-
rátsággal, szeretettel: / András / Marosvásárhelyt, 1998. nov. 21.*
24. **Adventi fagyban angyalok:** [Kántor Péter] *barátomnak szeretettel /
és helyben (Bernády-pince), azhol ezen / versek 1 része született volt... /
Üdv! / AndrásKAF! / Marosvásárhely, 1998. nov. 21-én*

25. **És Christophorus énekelt:** [Kántor Péternek,] / *szép vásárhelyi regelen, barátsággal:* / *AndrásKAF!* / *Mvhely*, 1998. nov. 22.
26. **Jack Cole daloskönyve:** [...], *én is fordítok / angolból, amerikaiból...* / *Barátsággal:* / *András* / (*KAF*) / *Novum Forum Siculorum*, / 1998. nov. 22.
C: Kántor Péter. *Novum Forum Siculorum*: jelentése: Székely-újvásárhely, ma: Marosvásárhely.
27. **Üdvözet a vesztesnek** (1994): *Katona Tamásnak / régi ösmerettségvel (pl. Szatmár) / és barátsággal küldi:* / *Kovács András Ferenc* / *Marosvásárhely*, 1999. febr. 8.
28. **Saltus Hungaricus. Összmagyar versek szórványban. 1995–1998:** *Esterházyéknak: Gittának és Péternek / egy küs transzylván gyalázkodások, / sok-sok szeretettel / meg barátságval: András és KAF!* / *Bp.* 1999. VI. 5.
29. **Saltus Hungaricus:** *Réz Palinak / régi szeretettel, / fiatalodó barátságval:* / *András KAF!* / *Bp.* 1999. jún. 5.
30. **Saltus Hungaricus:** *Határ Győző bátyámnak / tisztelettel, szeretettel – / és stílusosan: a Merlinben!* / *Kovács András Ferenc* / *Bp.* 1999. jún. 6.
31. **Fragmentum:** *Réz úrnak és Palinak / valaminő szeretetteljes barátsággal:* / (*KAF*) [nyíl a képre] // *Kovács András Ferenc* / *Bp.* 1999. okt. 10.
32. **Kompletórium. Válogatott és új versek. 1977–1999:** *Nagy Jó Uramnak és Barátomnak / Esterházy Péter magyar író úrnak / és az Övéinek – / alázatos örök szeretettel:* / *András (a KAF)* / *Buda*, 2000. IV. 22-én
33. **Kompletórium:** *Réz Palinak! Mon Maistre! Ez a KAF-oeuvre kb. fele, amiből kimaradt a másik fele, tán jó olvasni elfele, felfele és lefele... Szív-béli barátsággal:* *András (KAF)* *Bp.* 2000. ápr. 24.
34. **Kompletórium:** [Kántor Péternek,] / *bányán kívül, bányavénségek között / igaz barátsággal:* / *András (KAF)* / *Bp.* 2000. május 29-én
35. **Kompletórium:** *Békés Palinak / a JAK-hajón sok Ulyssesek közepette / azzal a vélekedéssel, hogy tkp. igaza / vala a tradicionalizmustot (sic!) / illetőleg es... / Barátsággal: Kovács András Ferenc / (KAF) / A Dunán, 2000. jún. 3.*
36. **Csipkéből tekert gúzs. Jegyzetek a magyar manierizmus kérdésköréhez:** *Mózes Attila barátomnak, régi és hű / tzimborasággal: mily régen is ülünk, / üdülünk, idüllünk, idyllünk münk / egymás mellett! Isten éltesen, étessen / és itasson bennünket! / Szeretettel / (ohne Sappho!) / András / [Marosvásárhely, 2000.] nov. 10.*

37. **Miénk a világ:** Réz Palinak szeretettel adósván hódolatokkal / küldöm e gyermeki könyvet az árdeli búskomor őszből... / Barátságval: / Kovács András Ferenc / bácsi / Marosvásárhelyt, 2000. november 10-én
38. **Egerek könyve. Tíz egeres vers:** Térey Jancsikának / emlékül és barátsággal / adgya: / Kovács András Ferenc / bácsi / Marosvásárhely, 2001. ápr. 7.
39. **Téli prézli. Versek 1995–2000:** Térey Jánosnak / egy-nehány belkantós, / lágyabb költemények – / barátságval és őszint' én: / András / (a KAF) / Bp. 2001. jún. 7.
40. **Téli prézli:** Réz Palinak / egy ereszkedő dunai gőzhajón is / (JAKozván) lakozván / szeretettel küldi: / András / (a KAF) / A Dunán, 2001. jún. 9-én
41. **Téli prézli:** [Kántor Péternek,] / ki meg is vagyon dedikálva / eme kartsú kötetben – eme / prézlisedő világban... / Baráti szeretettel: / András / Budapest, 2001. június 10-én
42. **Kompletórium:** Térey János Barátomnak, / egy kis nyári-őszi, főleg téli, / s pláne tavaszi (könnyű) olvasmány, de nem iskolai, és / nem kötelező... Viszont / igaz megböcsüléssel, sok szeretettel: / András (KAF) / Budapest, 2001. július 26-án
43. **Adventi fagyban angyalok** (1998): A drága jó Térey János / barátomnak így nyáriasan / seregetvén / sok-sok szeretettel: / Kovács András Ferenc / Domnu' KAF / Bp. (Fantomban, fantozuskul), / 2001. július 26.
44. **Saltus Hungaricus** (1999): Térey Jancsinak (így! népiesen...) / jóféle hungrázus verselmények, / tzimborailag: / András / Budapest, 2001. júl. 26.
45. **Aranyos vitézi órák:** Péternek, Gittának és a tellyes famigliának / sötét kús könyvetskémet / barátsággal, szeretettel / András! / Budapest, 2002. április 21.

C: Esterházy Péter és E. Gitta.

46. **Aranyos vitézi órák:** Kántor Péter barátom! / Légy üdvözölve e goyai korban! / Szeretettel: / András / Bp. 2002. IV. 24-én
47. **Aranyos vitézi órák:** Réz Palinak / a magam és Francisco de Goya / nevében is barátsággal, szeretettel / a setét depresszióból kifelé... / András / Budapest, 2002. április 24.
48. **Miénk a világ:** Ervinnek és Zsuzsának, recitálnivaló az onokáknak is, barátságval: Kovács András Ferenc (bácsi) Marosvásárhelyt, 2002. november 8-án

C: Lázár Ervin és Vathy Zsuzsa.

49. **Vară colonială. Poezii. 1980–1999:** *În românește de Paul Drumaru / Mult stimată Domn și Distinsul meu Prieten! / Iacă am ajuns și eu pe pragul eternității / românești! Vă rog insistent să-mi studiați / slovele poetice pe indelete și cât mai aprofundat... / Domnului Réz Pál / cu drag, cu umilință: / Kovács András Ferenc / Tg. Mureș, la 8 noiembrie 2002.*
Azaz: „Románra fordította Paul Drumaru / Mélyen tisztelt uram és kiváló barátom! Ím, én is a román örökkévalóság küszöbére juték! Erősen kérem, hogy költői rovásaimat alaposan és minél mélyebben tanulmányozza!... Réz Pál úrnak alázattal: Kovács András Ferenc Marosvásárhely, 2002. november 8-án”
50. **Világ világoossága:** *Péternek és Gittának / egy hymnicus hugenotta, / ámdé örök szeretettel: / András (KAF) / Budapest, 2003. június 15.*
51. **Fattyúdalog:** *Kántor Péter / barátomnak / immár őszi panírban / és beleforgatva derekasmód, / sok szeretettel: / András de KAF! / Bp. (Ferencz-jóska), 2003. X. 15-én / estve*
52. **Fattyúdalog:** *Réz Palinak / „lelkem szerelmes fattyait” / küldöm ezenel hálával, / barátsággal: / András (a KAF) / Budapest, 2003. október 15-én*
53. **Tengerész Henrik búcsúzik. Tizenhét vers:** *Kántor Péter barátomnak / régi rigmusok verőfényes / Szent András havában / szeretettel: / András / Marosvásárhelytt, 2003. november 13.*
54. **Vásárhelyi vásár:** [Kántor Péternek] / *helyben és vásárban / gyermeki lélekkel: / Kovács András Ferenc / bácsi! / Marosvásárhelytt, 2003. nov. 13.*
55. **Dzsinbüge** (2003): *Valinak és Péternek / náluklévőben (a / Duna fölött) teljes / súlyfölösleges / voltomban / barátsággal: / András / bácsi! / Budapest, / 2004. április 22.*
C: Kántor Péter és élettársa, Huszti Valéria. A „súlyfelesleges” szótól nyíl a címlaprajz kövérkés alakjáig.
56. **Tengerész Henrik búcsúzik. Tizenhét vers** (2003): *Réz Palinak / à Monsieur / örök amitiével: / András de KAF! / Bp. 2004. ápri. 23.*
57. **Porcus hermeticum:** *Réz Palinak, mint Maitre-nek, / egy kis erdéli kóstoló / az összmagyar, közös desznyóbúl, / barátsággal / André-François Cauchon! / Marosvásárhely, 2004. november 11.*
Megj.: Az eltérő betűtípussal szedés azt jelöli, hogy az adott szövegrész nem autográfia, KAF ugyanis a dedikáció szövegébe beépítette a címlap adatait.

58. **Porcus Hermeticum. Száztizenegy limerick. 1999–2003:** *Jánosnak és Mártinak / holmi porkosz dógok- / igaz barátsággal: / András dö KAF / Bp. (Trafó), / 2004. dec. 30.*
C: Térey János és Nagy Márta Júlia.
59. **Víg toportyán:** [Kántor Péternek] / *barátsággal, igaz szeretettel / a hőemberkéék és csiki [?]/ ordasok nevében is / hurrával / András dö KAF! / Budapest, / 2005. jún. 3.*
60. **Porcus Hermeticum:** *Bodor Bélának / és az Övéinek / barátsággal – / András dö KAF / Bp. 2005. 06. 04.*
61. **Szabadvendég. Vendégkoszorú egy vendégszonettre:** *Réz Pálnak, / drága, jó, régi barátsággal: / András dö KAF / Budapest, 2005. június 16-án / (Bloomsday)*
62. **Überallesbadeni dalnokverseny. Burleszkek és szatírák:** *Réz Palinak / – holmi búcsükönyv ez / az ún. „politikai költészettől” – / barátsággal: / András! / Bp. 2006. március 14-én*
63. **Hazatérés Hellászból:** *Réz Palinak eredeti és féleredeti Kavafisz-versek / régi barátsággal / egy újdun kavafista – Tuniszból / Kovács András Ferenc / Bp. 2006. augusztus 8-án*
64. **Álmatlan ég:** *Réz Palinak, / akinek eme zeneműben / dedikálva is vagy / egy részecske (vers a 21. oldalon), / szeretettel: / András dö KAF! / Budapest, 2006. augusztus 8-án*
65. **Überallesbadeni dalnokversenyek:** *Jánosnak / Látó-díjasként is / 2007.januárjában / Marosvásárhelyütt, / szeretettel: / András dö KAF! / 2007. jan. 18-án este*
C: Térey János.
66. **Miénk a világ. K. A. F. versei Unipan Helga illusztrációival:** *János úrfinak / sok szeretettel a Postaréten: / András / bácsi! / Marosvásárhelyütt, / 2007. január 20-án*
C: Térey János.
67. **Időmadárkönyv. 69 haiku (2007):** *Térey Jánosnak / apró, röpké, nem is versek / igaz barátsággal: / András / Bp. 2008. jan. 22.*
68. **Időmadárkönyv:** *A Petőfi Irodalmi Múzeumnak / szeretettel / Kovács András Ferenc / Budapest 2008. jan. 22.*
69. **Sötét tus, néma tinta. Vázlatkönyv 2002–2009:** *Réz Palinak – / jó és jobb pillanatokat / kívánva, versekben – / barátsággal, szeretettel: / András KAF! / Bp. 2009. június 6-án*
70. **Bohócöröklét:** *Réz Palinak / ismét kutyafuttában, / ilyen való látogatásként – / barátilag és igaz szeretettel: / András (a Kaf) / Bp. 2011. ápr. 17.*

71. **Alekszej Pavlovics Asztrov hagyatéka:** *Artemisznek és Jánosnak / nagy, orosz mélabúkkal bélelt / Алесеї Павелович Астров / nevében is szeretettel, barátsággal: / AndrásKAF! / Buda, Svábhegy, Fogas Pizzéria, / 2012. augusztus 15-én*
72. **Hazatérés Hellászból. Kavafisz-átiratok:** *Artemisznek és Jánosnak / görögös stílusban is nagy-nagy / szeretettel: / (Kavafisz nevében is) / András! / Bp. Svábhegy, 2012. aug. 15.*
C: Térey János és Harmath Artemisz.
73. **Napsugár-csízó:** *Térey Ágoston úrfinak rég istenhoztaival, / szülői olvasatokba, sőt későbbre is – / szeretettel, barátsággal: / Kovács András Ferenc bácsi! / Marosvásárhely, 2012. szeptember 20-án (Apa által)*
74. **York napsütése zengő tombolás. Kettős verseskönyv, 1980–2014:** *Artemisznek és Jánosnak – / W. Shakespeare és mások / nevében is – barátsággal, / sok szeretettel, hej! / András / Bp. (Írók Boltja), 2014. jún. 19-én*
75. **Egerek könyve. Nagycsaládi egerészeti verseskönyv:** *Ágoston és Zsigmond úrfiaknak / sok-sok „egeres” szeretettel küldi: / Kovács András Ferenc / (bácsi) / Budapest, / 2015. december 1.*
76. **Lözsurnál dő Lüniver. Füstpanoráma: 2010–2017:** [Vali és Péter] – *édeseim, / régi emlékekkel, florealó barátsággal / sok szeretettel (sűrű füstből)... / AndrásKAF úr / Marosvásárhelyről – / Bp. 2017. június 8-án*
77. **Lözsurnál dő Lüniver:** *Artemisznek és Jánosnak / szeretettel és barátsággal / forevör – az Írók Boltjában: / András (KAF) / Bp. 2017. június 22-ÉN*
78. **Lözsurnál dő Lüniver:** *Drága Gitta! / Örök mosollyal, / nagyon sok szeretettel: / AndrásKAF (a füstből) / Budapest (Írók Boltja), / 2017. június 29-én*
C: Esterházy Gitta.
79. **Requiem tzimbalomra:** *Valinak és Péternek / nyári és fénytelen mel-lény / nélkül is régi barátsággal, / sok szeretettel: / AndrásKAF / Bp. 2019. szeptember 17.*

————— Halmai Tamás

TÜKRÖK KÖZT SZÓ

Kovács András Ferenc emlékére

Aki a lelkét kockán,
aki adventi fagyban,
ha célok oka fogytán,
mégis fáradhatatlan –

Hellászból hazatérve
Tűzföld havában lesz test
költözködni a szélbe,
üdvözölni a vesztest –

hajnali csillagon túl
sötét tus, néma tinta
csorog le, hogy kicsordul
bohócöröklét titka –

álmatlan ég alatti
tengerbe menny telepszik,
vitézi órán halni
segíts, Tengerész Henrik –

s Lázáry René Sándor!
tükrök közt szó, csikordulsz,
Jack Cole zenél a szádból,
s énekel Christophorus.

Ozsváth Zsuzsa

ÖRÖKLÁTÓ

Kovács András Ferencnek, mindig is szeretettel

Nincs nagyság – mesélte a költő.
Csak zsugorodó falak.
A falak közt rabok.
Egyik költő, másik eb.
Egyszer költő, máskor eb.

Nincs nagyság – ugatott az eb.
Csak zsugorodó falat.
A falat mindg marat:
egyik kutya, másik eb
egymáson ha ejt sebet.

Nincs nagyság – de van vers meg rím.
Egyik kutya, másik eb.
És egy zsugorodó seb
a harmadik, mely költő maga.
Szül.: öröklátó hava.

———— Nagy Attila

KAF-TRIPTICHON

In memoriam

1. PINDAROSZOKKÉNT

Álmomban üzentél sms-ben,
Hogy látni szeretnél, megbeszélni
A pindaroszi ódát és a villanellát –
Nebéz lesz, én mondom neked,
Készítettél fel rá már a múltkor –
(Korom hull most az égből, és
Ami rám maradt: a *múlt kor...*)

Most Pindaroszt olvasom, hallgatom
A Kardalt már idebent, hiszen, kivel is...
Görögök voltunk mi ketten, többször is –
Antikoltuk a szétrohadt mák maradékát,
Amit érdemesnek véltünk még belőle,
Mint Archilokosz a iambusokban, vagy
Juvenalis és Martialis, a két római egykor –

És mint a *Kései sirató* Attilája,
Árva férfikként csendesültünk el:
Tudtuk, hogy a fájdalmak eme műfajára,
Soha senki sem felel...

Vesztesek maradtunk mind a ketten –
Görög tragédiákban sincsenek
Győztesek, Barátom...
S a villanella ritmusa, zenéje, bája
Ellenére is maradtak *miértek,*
Lehanyatló kézben a még
Füstölgő cigarettavég lobbanó parázsa

Hogy hosszan nézel a hulló levelek után,
Míg én a cipőm orrát bámulom
Sután és bután...

2. KELŐ NAP

...és akkor felnéztem az égre
Göröngyök zuhantak alá
Irtóztatott a tompa hang
Hogy nem láthatlak többé

...és akkor felnéztem az égre
Iszonytatóan kelt a Nap
Az enyhe ködön átütött
És éppen akkor amikor...

...fejem lehajtva indultam el
Nem volt már hozzád közöm
De nem volt az könny közöny
Csupasz a fájdalom ha az

...tudtam hogy nem maradhatok
Göröngy és beton már rajtad
Visszhangzott bennem: nem így akartad
Milyen élet ha ily gyors és hirtelen

3. KI VOLTÁL?

Halálról, halhatatlanságról – utóéletről
Beszélgettünk, ha kedved
Éppen úgy akarta –
Végülis elhülyéskedtük, s a rímek
Úgy hozták, hogy röhögve ejtéd ki:
Dzsakarta...

Ketten a teraszon, Nálad:
Te, mint cigarello és söröcskék,
Én meg a Peterson-pipás –
Elúszott előttünk a Kornisa, a
Somostető – s hogy jó volt a kedvünk, nem vitás!

*Ha előbb halnék meg – mondtad –
Hamvassz el s szórjál szét, valahol Kréta mellett...
Nagyot kacagtunk – hülye vagy, mondtam –
Dehát a jókedvhez ez is kellett...*

...és Te, aki mindenütt
Vagy már, és sehol
A boldog egekben, míg
Bennem a fájdalom dekkol:

Ki voltál?! – és, ki vagy azoknak,
Kik versekben élnek át
A mindennapok szűz keservét:
Az utolsó előtti imát...

2024. január 1.-10.

RÖGTÖNZÉSEK, ALKALMAK, EMLÉKEK

Alkalmi vers, rögtönzés – ezek a fogalmak fel-felbukkannak a Kovács András Ferenc-költészet leírásaiban. Utóbbi több KAF-verscímben is jelen van, a számos ajánlott vers a KAF-kötetekben bizonyos értelemben ugyancsak rögtönzés. Legtermékenyebb időszakában – és az 1990-es évek vége, 2000-esek eleje kétségtelenül ilyen volt – a rögtönzés bizonyára a költészet terén belüli létezés természetességét és szükségszerűségét is jelezte a szerző számára. Néhány ilyen szöveg létrejöttének szemtanújaként, olykor címzettjeként azon töprengök, hozzátesznek-e valamit ezek a gyakran nem is a nyilvánosságnak szánt verses önértelmezések a verseknek a jelentéséhez. Meggyőződésem, hogy mivel az alkalmiság felvállalt jellegzetessége volt a Kovács András Ferenc-költészetnek, a verses kísérőszövegek valamelyest maguk is a költői életmű részei. Weöres Sándor, az egyik legfontosabb KAF-előd ugyancsak nagy kedvvel rögtönzött verseket – mindezek valamelyest azt is demonstrálják, hogy e vérbeli költők számára a vers a hétköznapiak része is, olyan játék, amely bármely pillanatban megvillanhat egy-egy szó-játék, kreatív sziporka, váratlan rím és ritmus formájában. Ez egyben azt is jelenti, hogy ezek a szövegek nem a remekmű státusát célozzák mindenáron – ugyanakkor a formai precizitás rendre jelen van bennük. KAF *Időmadár-könyv* című haikukötetének példányában, amelyet őrzök, ennek a precizitásnak a reflektált minimálváltozata, hogy a dedikáció maga is 5–7–5-ös szótagszámban születik meg: „Nagy szeretettel / Julinak és Imrének / így, haikuban!” (Marosvásárhely, 2007. november 10.) Az a néhány további rögtönzés persze, amelyekről az alábbiakban szó lesz, komplexebb formát ölt.

*

A kétezres évek elején, a *Korunk* szerkesztőjeként több Kovács András Ferenc-vers „megrendelője” voltam. A tematikus szerkesztés mindannyiszor azt implikálta, hogy a szerzőket egy-egy témával kapcsolatos vers vagy egyéb műfajú írás megírására kértem, kértük fel. A *Korunk* 2000/2-es, *Arany* – *Óarany* című számába KAF két verset is küldött (*Aranyos vitézi*

órák, *Óarany óda*), ezek egyike (*Aranyos vitézi órák*) 2002-ben kötetcímadó is lett. Mindkét vers az értékekről, illetve az infláció, elértéktelenedés lehetőségeiről is szólt. Ezek közé tipikus öniróniával a saját versek sorozatát is beiktatta:

Nem élhetek facérul, / Ne hagyjatok faképnél, / Kötöm magam különben, / Ha futja még a cérnám, / Feslett költelmi madzag / Helyett szultáni kegyből / Kapott aranyzinórra –.

Ugyanebben az évben *Populáris kultúra – kávéházak* címmel szerkesztettem egy másik lapszámot. Ebbe *Restaur'* címmel érkezett KAF-vers, ez is helyet kapott utóbb az *Aranyos vitézi órák* című kötetben. A jelentésekkel való játék erre a versre is jellemző – a séfvalamiképp a hatalom képviselőjévé válik, és remek szójátékokra is lehetőség nyílik az éttermi környezetben: „Nem én ettem magam – / Engem a menüett.” Ami viszont kiegészítheti még a vers értelmi hálóját, az egy cetlin érkezett a szerkesztőhöz, a vers kíséretében, és a következőképpen hangzik:

Kedves Imre!

*Itt a vers, kissé depis
„sanzon”... Jó lesz, hogyha
megfelel, – ha nem, lepis-
santom. Ahogy szaporod' a
mész, úgy apad a sanszom,
s meghülyülök lassacskán,
de maradok... En somme:*

Kovács András Ferenc,
Mvhely, 2000. márc. 23-án.

A retorika önlefozozó, a vers megszületésének hangulatára világít rá valamelyest (ami magának a *Restaur'* című versnek a műfajjelölő alcímében – *Hasadt sanzon haladóknak* – is megjelenik), ugyanakkor ritmikailag-rímelésileg bravúros, mint még annyiszor. A versek megszületésének némileg varázstalanított, az alkalmiságra ismét reflektáló változatát láthatjuk ebben.

2002 januárjában újabb KAF-verset közöl a *Korunk*, ennek ugyan személyesen Kántor Lajos a címzettje, de a háttértörténet felidézésében ugyancsak illetékes vagyok. A *Korunk* 75 éves évfordulója alkalmával ugyanis egy körkérdést találtunk ki: a terv szerint száz költőt, irodalomtörténészt, kriti-

kust kérdeztünk arról, hogy szerintük melyik a huszadik század tíz legszebb magyar verse. A körkérdésre adott válaszokat sorozatként közölte a *Korunk*, 2002-ben pedig *A teremtmények arca* című kötet összegezte a beérkezett 104 választ. Kovács András Ferenc nem hazudtolta meg magát, és két különböző nap tízes listáját küldte el számunkra, a választás nehézségét kódolva ebbe a gesztusba, és természetesen magába a listát körülvevő-magyarázó versszövegbe is. A *Top 10 Kántor Lajosnak* című vers végül a 2003-as *Fattyúdalok* című kötetben is megjelent, és a szerző előszeretettel olvasta fel szerzői esteken, mindannyiszor derűtséget keltve. És bár számos összetevőjében ars poetica-szerű mondatokat tartalmaz („De nem szabad most (úgy, ahogy szeretném) / Az összeset, *mindent* választanom, / Amint azt régen, ifjan megfogadtam”), egyben az alkalmiság jellegzetességeit is megőrzi, nem titkolja a vers:

„Kedves Lajos! Tophatnékom vagyok. / Lenyűgözött kitartó, hős türelmed, / Míg nyaggatál több hónapon keresztül, / Lelkemre kötve vajmi 10-szer azt, / Hogy küldenék 10 verscímet Neked, / Azaz, vagyis, tehát, sőt: nemkülönben / A toplistákat áhító *Korunk*nak...”

A nyaggatás eredményeként létrejött két lista egyikén az a vers is szerepelt, amely a *Korunk* ankétja szerint a huszadik század legszebb magyar verse lett: Kosztolányi Dezső *Hajnali részegsége*. Bár KAF jól érzékeltően a mámor, a részegség verseit sorolta, opciói történetesen egybevágtak azzal, ami a szavazás végeredménye lett. Szép egybeesés.

*

A *Látó* 2003/1-es számában jelent meg *A pók poétikája* című KAF-vers, később a *Fattyúdalok* című kötetben a *Top 10 Kántor Lajosnak* szomszéd-ságában volt olvasható. Ajánlása a következő: „Az én poézisom természete, Balázs Imre Józsefnek”. Egyfajta ars poetica tehát ez is. A kritika utóbb épp az alkalmi költészet apológiáját olvasta ki e két sorból: „bizony, van arra száz ok, / Ha néha csak lazázok”. Az a remény is felbukkan ugyanakkor a versben, hogy nem a célként kitűzött „nagy” dolgok eredményezik feltétlenül azt, hogy a vers autentikus legyen, és a világ fontos dolgairól szóljon: „A semmit szöve folyton, / A mindent rímbe fojtom” – mondja a szöveg. Miközben a költő nagyon is figyelhet arra, hogy formailag rendben legyen az, amit kiad kezéből, az alkalmi költészet elve arról is szól, hogy a vers, elszakadva megszületése esetlegességétől, valami lényegit ragad meg mégis.

Akár (olykor, de nem szükségszerűen) épp a mulandóság természetéről, ha másról nem.

*

A 2010-es évekkel kezdődően ritkult a megjelent Kovács András Ferenc-kötetek száma, és a folyóiratközléseké is, noha időnként újabb és újabb felkéréseket küldtem továbbra is számára *Korunk*-szerkesztőként, mint bizonyára mások is. Nagyon bíztam benne például, hogy a 2016/3-as, *Társ szerzők, négykezesek* című lapszám számára előkerül még valami a spájzból, a Tompa Gáborral alkotott négykezesek közül vagy azok mintájára. De csak ez a válasz érkezett: „Egy fecni sincs, mással sem. Magányos négykezesek vége...”

Amikor 2022 júliusában a *Macskák az irodalomban és filmekben* című összeállítást készítettem elő, arra gondoltam, hogy a 2015-ös *Egerek könyve* utóhangjaként talán lesz olyan játékos ötlete, amit szívesen megírna az összeállításba, hiszen magában az *Egerek könyvében* jól érzékelhető T. S. Eliot macskás könyvének inspirációja. Erre a felkérésre sem érkezett végül versküldemény. Vagy mégis? Verses válaszában ugyanis KAF azt írta meg számomra 2022. április 24-én, hogy miért nem fog verset küldeni a lapszámba:

Kedves Imre!

Igyekszem én szöveggel.

Elég jó téma volna:

Egér mit ér, ha macska?

Bár szorongatnak szavak is, de bénán,

Már banán sem nő nekem itt – banális

Macska surran csak, s egerek vicognak,

Versék apadnak.

A második négy sor természetesen tökéletes szapphói strófa volt. Hezitáltam is egy ideig, hogy nem kellene-e ezt a négy sort versként betennem a *Korunk*ba. Végül inkább afféle játékkal-provokációval próbálkoztam, hátha további sorok érkeznek tőle – én magam is szapphói strófában válaszoltam (nem ez volt az első ilyen, verses levélváltásunk): „Árapályban jár, egerész a macska, / Fogni gyors cint bent, node néha kint is, / Karma lesben vár, zene hangja hozzá / Visszaszaladgál”, továbbiak iránti remények megfogal-

mazásával. És bár érkezett erre is reakció („Drága Imre! Szívből köszönöm szépen a bizodalmat! Földobódtam, mint egy kő! Mi a kő, hát tyúkanyó-e Kend?”), újabb, macskás vers végül nem született.

*

Hasonló, tétova játék volt az is, amikor 2010-ben *A pókfonál poétikája* címmel küldtem, Kovács András Ferencnek ajánlott verset, a *Tiszatáj* számára: „A pók a fonálnak fájt, / s a pókfonál a póknak. / Mint rím a versszövetben, / úgy összeszálazódtak. // Nincs másik nélkül egyik, / bohóc, ha nincs kalapja, / nincs maszk, ha nincs az arcon, / lányában él az apja. // A fonál mindent átszó, / a fonál vár, mert ráér. / A fonál diszpozíció, / rezzelés, céltalan cél.” Nem tudom, mennyiben egészítheti ki a pókfonál felől nézett pók a pók felől nézett pókfonalat, de talán ez a vers is épp arról próbált szólni, hogy nem mindig a célzatosság számít, néha a dolgok megtörténéseben kell megpróbálnunk örömmünket lelteni.

2005 januárjában Bedecs László a következőket írta a *Jelenkorban a Fattyúadalok* alkalmi verseiről gondolkodva: „nem mindig az elsöre jelentősnek gondolt szövegek lesznek évek múltán is jelentősek, és még inkább fordítva: az alkalminak szánt versekről kiderülhet, hogy értékesek, az életmű szintjén is meghatározók”. Néha el kell engednünk az irányítás vágyát, néha velünk történnek meg a dolgok.

A GONDOSKODÁS EGY BIZONYOS PONTJA MINT TÉRÉLMÉNY

*„Csak nézzed a tengeri öblöket. Lazít. A vers ráérni jól tud: időtlenül.
Jó hasonlat a gyöngyhalászat is.
A vershez is levegő kell, hogy levegője is legyen majd.
Bízom benne és benned, és várni is nagyon tudok.”*
(messengeres biztatás KAF-tól, 2022. január 14-én)

hol a tüdő, mi széllel szemben szalad szüntelen?
a gyöngyhalászé hol van? várni eszméletlen,
morajló tenger fenekén, milyen?
ahol fojt, nyom, roppan a vizek súlya,
ahol a tüdő hiába, ahol a sűrű elnyeli a sugarat,
ott a horizontból egy kéz nyúl utánad,
mint halásznak hálója, laza csomóin épphogy fennmaradsz.
a mélyből, cipópuha istentenyér, a forró fővenyre kiemel.
gyógyulj, gyermek, állj meg lábon. indulj és boldogulj,
mielőtt feljajdul a tenger felől a viharmadarak raja,
mielőtt szapora szellők hordják szét a vérszagot.
menj, amerre az emberek hangja, a zsvaj, az ének,
ahol a vásár, kocsmák, porond és templomok,
és mondd, hogy a tengerész barátja vagy, Henriké.
megettetnek, akad fedél éjszakára, egy kis tűz, meleg.
várni fognak, bízom benned, bízz te is, menj, siess!
ne hagyjon, monsieur, magamra,
fakó húsom a vadaknak könnyű préda.
hajóm hullám martaléka, vagy sose volt tán, nem tudom.
nem emlékszem már e földre, rettegek,
hogy eltévedek, a dűnék közt elveszek,
ne menjen még, kérem szépen,
jó uram, ne hagyjon itt, s'il vous plaît!
puttonyodból dobd el, ha van hínár, homok,

a fölös teher, mi csak hiába húz, hasztalan,
de ha akad egyetlen igazgyöngy nálad,
tedd el jól, és óvd, akár a két szemed.
habzó fergeteg túlpartján egy város,
pogány arcú árva gyermek,
állok térdig elhagyottan, és senki, aki átvigyen.

———— László Noémi

LADOREMISOL

ad nótám KAF

ár eliramlott
világnak vége
ennyi volt így volt
eszeveszett múlt
másik valóság
dobban helyébe
vége világnak
a virág elhullt

mert megtöretnek
villámsugárnál
angyalhajszálon
fogyatkozással
mert elhagyatnak
égboltszilánkok
lengő fohással
repülő kazlak

hogy akik értik
hulló szírommal
szálló sötéttel
örökké értsék
zúduló árral
sziklába vájó
bizonyágtétel
iszonyú szépség

Borsodi L. László

A SZEREPJÁTÉK HATÁRVIDÉKEI

KOVÁCS ANDRÁS FERENC: *NÉVTELEN CSERÉPDARAB*.
BOOKART KIADÓ, CSÍKSZEREDA, 2023.

Nagy a kísértés, hogy Kovács András Ferenc, az ember, a költő, a *Látó* folyóirat volt (fő)szerkesztője, a barát halálának tudatában a *Névtelen cserépdarab* olvasása során a befogadói figyelem ne óhatatlanul azokra az aspektusokra fókuszáljon, amelyek a halálközelség tudatában végzett számvetés, összegzés gesztusait mutatják. Ennek a megközelítésnek azonban – elkerülendő a veszélyt, hogy az életrajzi tények (a költő halála és az, hogy ez az életében megjelent utolsó könyve) *olvasódjanak rá* a versekre – csak akkor van relevanciája, ha az értekező belátja, a (költő)lét végességével, a költői nyelv, tehát a szerepjátszás határaival való számvetést mint lírai magatartást maga a szöveguniverzum teremti meg. A továbbiakban tehát efelől, a könyv opusai által kínált interpretációs lehetőség felől közelítek a könyvhöz, aminek nem mond ellent a költő egyik, számomra utolsó *biografikus cselekedete* sem, amely tulajdonképpen része maradt a poétikájában megteremtett költőszerepnek, pontosabban a költői nyelve által teremtődő poétai maszköltésnek és szerepjátszásnak.

Történt ugyanis, hogy mivel 2023-ban nem tudtam részt venni a frissen megjelent könyv csíkszeredai bemutatóján, szerzője – két évtizedes szerkesztői-szerzői együttműködésünk, baráti beszélgetéseink okán és irántam való figyelmessége folytán – hátrahagyott számomra egy példányt a következő ajánlással: „Borsodi L. Lacinak / barátsággal, ím, hátrahagyom dedikálva / e könyvet – sok szeretettel: Calvus és / Kovács András Ferenc / Csíkszereda, 2023. május 14-én.” Megkerülhetetlen ténynek vagy a kortárs befogadó *korlátjának* is tekinthető, hogy KAF váratlan halála szükségyszerűen többletjelentéssel ruházza fel a „hátrahagyom” igét. A kettős aláírás azonban, amelyben Calvus *elsőséget* élvez, az alcím, a kötet két ciklusra tagolódó struktúrája, az első ciklust képező, egymással is dialogizáló versek mögött meghúzódó válogatási szempont (összegzés, számvetés), a második ciklus mint Calvus költészetének kötetben először megjelent keresztmetsze-

te, amely szintén párbeszédben áll a teljes költészetből készített válogatással (első ciklus), valamint az egyes szövegekből körvonalazódó lírai attitűd azt mutatja: a *Névtelen cserépdarab* elsősorban a költő maszkokban elvégzett számvetése. Teszi mindezt úgy, hogy az intertextuális-interkulturális utalások, a formahagyományok széles körének mozgósítása és átrendezése által teremtődő maszköltésekben, maszkle hullási mozzanatokban magának a szerepjátéknak a problémáira, nyelvi határvidékeire is reflektál, aminek során szerepjáték és maszk, a szerepjátszás által létesülő vagy épp azt kiiktató én, a szerepekben konstituálódó ének szétszalazhatatlanságának és végiggondolhatóságának a roppant bonyolult kérdéseit veti fel. Úgy vélem, a maszkle hullás szerepjátéka, szerep és én, maszk és maszk, én és nem-én nyelven inneni és túli viszonyának tisztázása szembetűnő és kiemelt fontosságú ebben a költői testamentumban, de a válogatás mikéntje és az így felépült kötetkompozíció nem valamilyen alanyi önkítárukozás ígéretét sejteti. Mivel a KAF ars poeticájában és verskultúrájában teremtődő beszélők számára a versben létezés egzisztenciális kérdés, a lét végességével való szembenézés mellett magával a (vers)világkultúrával, a költői nyelvvel vet számot. Ez válik egyben rákérdézésé a nyelv általi létezés metafizikai hatáira, ha kijelölhető/kijelölődnek egyáltalán ilyesfajta határok inneni és túli között abban a bonyolult intertextuális-interkulturális hálóként felfogható versuniverzumban, amelyet úgy nevezünk, hogy Kovács András Ferenc költészete. És kérdés persze az is, van-e valamiféle halálon túliság, poétikailag-ontológiailag végiggondolva van-e a költői nyelvnek *túlja*, metafizikája, amennyiben ez a poétika „az írásszerűségre, a költői szöveg artefaktum jellegére, a versben megszólaló »Én« azonosíthatatlanságára és rögzíthetetlen-ségére irányítja a figyelmet”.¹

Az első ciklus már a címválasztással – *Ianus könyvei nyílnak* (Válogatottak, régiek, újak: 1981–2023) – érzékelteti a kötet költői testamentum voltát. Ahogy Janus isten a római mitológiában az átjárások és kapuk, a be- és kijárás, az éber őrködés, a kezdet és vég védőszelleme, és ahogy ebből adódóan a Janus-arc a kettősség, a kétszínűség megnevezése, úgy az ő könyveinek a nyílása a figyelmet a KAF-nak tulajdonított szerzőségről a szerepre irányítja (ahogy tette ezt ő maga a nekem írt ajánlásban) a figyelmet. A konkrét személyhez és a biográfiai név esetlegességéhez kötöttnél tágabb, mitológiai összefüggésbe helyezi a végrendeletszerű számbavételt és az olvasásra kínálást, így nyitva perspektívát a teljes életműre. Tehát a szövegszerűségre és a név által konnotált kettősségnek/kétszínűségnek a teljes poétikára jellemző szerepjátékos jellegére, a költői nyelv palimpszesztikus

működéséből teremtődő beszélő(k) identitása(i) áttűnésekben, maszköltésekben és -lehullásokban való megragadhatóságának képlékeny voltára helyezi a hangsúlyt. A könyvek „nyílnak” – a költői testamentum úgy összegez, hogy megnyit, a korábbiakat újragondolja. A kétarcúságban/kettősségben mintegy feloldódik a ciklus alcímében a korábban írt szövegek keletkezését, az életmű részét képező kötetek megjelenését jelölő kronológiai elkülönülés. A nyitás dialógust jelent nemcsak oda-vissza az időben, hanem viszonylagossá válik régi és új kérdése, ehelyett a különböző időkben keletkezett versek közötti párbeszéd, maga a beszéd, a KAF-versnyelv intellektuális-kulturális kódoltságával kapcsolatba hozható, a különböző kulturális regiszterek közötti sokirányú dialógus válik hangsúlyossá. S hogy mennyire az alkotói tudatosságból fakadó koherens életműépítésről van szó, azt mi sem mutatja jobban, mint az, hogy a különböző időben megjelent kötetek² darabjai, az időben egymástól távol keletkezett versek így, együtt egy nyitott könyvtárrá, többszólamú szimfóniává harmonizálódnak, amelybe az antik formákkal való játék, a szerepteremtés–maszköltés–maszktalanodás poétikai folyamata, az elfoglalt beszédpozíciók és a beszédmodok révén bevonódik a másodikk, a Calvus-ciklus harminchat verse is.

Ha kulcsszavakban, -kifejezésekben kellene rögzíteni ennek a könyvnek/költészetnek a paramétereit, akkor azok a következők lennének: én(ek), szerep(ek), maszk(ok), intertextualitás, interkulturalitás, palimpszeszt, számvetés, metafizikai dimenziók (a szerepen, a nyelven túliság értelmében), arisztokratikus költészet. Talán érdemes ez utóbbiból kiindulni. Maga KAF nevezte a saját poétikáját arisztokratikusnak. Ennek a szerzői minősítésnek a létjogosultságát a kötött formán keresztül megszólaltatott ars vivendi és ars poetica, a világkultúrában való jártasság, a versek beszélői/nyelve(i) által (tovább/újra)teremtődő (esztétikai) értékek, a klasszikus kultúra, egyáltalán a kulturális emlékezet állandó újraartikulálódása alapozza meg a versekben.³ Így válik a forma⁴ a nyelvhasználat, a közönségestől való elkülönülés, a társadalom, a kultúra történeiről szóló véleményében magasabb rendű szempontokat érvényesítő lírai magatartás letéteményesévé (*Gúnyirat Andreas Transylvanus ellen*). Az arisztokratizmus KAF-nál világnézet, ízlés (*Ser Ungheretto a theatrumról; Kerge vagy s könyörtelen*), lét- és nyelvfelfogás (*Óarany óda; Esterházy Péterhez; Posztumus Horác 1999-ből*), amelynek nevében szarkasztikusan bírálja a társadalomban (*Ezredévi ódákok*), a politikai (*Trágár? Én? Soba...; Vatinius nagy ember...*) vagy a kulturális-irodalmi életben (*Berzsényis, antik; Suffenus újra hóbörög*) tapasztalt hanyatlást, elsőkélyesedést (*Fennkölt strófák alsóbb neműkről*), illetve ebbe kapaszkodva,

ezzel tiltakozva veszi rezignáltan tudomásul az élet mulandóságát, az igazibbnak tartott értékek, a megtartónak vélt költői nyelv pusztulását is. S bár az általános elértéktelenedést, az értékpusztulást bíráló hangvétellű közéleti költészet szerepjátéka elválaszthatatlan a létvesztést, a halálközelséget, a költői nyelv krízisét színre vivő, magának a maszknak a létjogosultságát megkérdőjelező, illetve maszk és nem maszk, nyelv és nyelven túli határvidékét körvonalazó szerepversek regiszterétől, előbbieik részletezésétől eltekintve, a korábban megfogalmazott interpretációs célkitűzésnél maradványként folytatásban az utóbbiak értelmezésére teszek kísérletet.

Már a nyitó versben, az *Aszandrosz hazatér*-ben kifejeződik a száműzöttség, a létből, kultúrából való kirekesztettség tapasztalata („távolodó ekszodoszokba zár, / száműz s őriz az otthonod”), az *Aszandrosz a pusztán* pedig – nem őrizve meg a posztmodern „értéksemlegesség”-ét (Kulcsár Szabó Ernő kifejezése) – tragikus veszteségként érzékeli, hogy a versek, a szerepek széttartanak, nem rendeződhetnek egységes énné, vagy netán az én marad lecsupaszítva, szerep nélkül: „morzsolt mozaik világod / szétpereg, már csak te maradsz”. A *Cseréptánc*-ban pedig a nyelv irányíthatatlanná, önjáróvá válik. A vers *alkaioszi nyelven*, a formát helyezi szembe azzal, ami mondandó: a „nyelvem tövéből dől cseréptánc, / maszkdarabok kusza törmeléke” esztétikai értéket, versvilágot teremtvé számol be önmaga végességéről, széthullásáról. Az, hogy minden töredék, és nem áll össze renddé, hogy nincs egységes én, amely rendezője lehetne a szerepekben való megszólalásnak, hogy a szerepekben való létesülés eleve kizárja az egységes ént, egyszerre fogható fel tragikus értékvesztésnek és értékteremtő felismerésnek, hogy ilyen a költészet, a nyelv természete. Azt gondolom, a kötet versei mindvégig fenntartják ezt a kettősséget, vagyis az értékképződés aktusa ad számot önnön végességéről a szépségbe vetett (arisztokratikus) hit mint egyetlen kapaszkodó birtokában (ahogy a „Tündér változatok műhelye a világ” aszklepiadészi nyelve mondja: „tört / ritmus karmai közt görnyed a szó, az éj –”). Ez egyúttal azt jelentheti, hogy az én nem a maszk mögött láthatatlanul meghúzódó, metafizikai dimenzió, illetve azt is, hogy a maszkok nem egy/az én létesülései, hanem – önmaguk szövegszerúségére, kulturális kódoltságukra irányítva a figyelmet – önmaguk *helyett* állnak, nyelvontológiai értelemben tehát nem beszélhetünk nyelv és nyelven túli kettősségben metafizikai kiterjedésről. Más megközelítésben a maszkok széthullása tulajdonképpen a költői nyelv felszámolódását jelenti, ami a nyelv által teremtődő beszélő(k) nyelvlétét szünteti meg. Így érthető az is, hogy nem ő/ők uralja/uralják a nyelvet, hanem fordítva, s hogy a költészet lehet számvetés, létösszegzés,

tiltakozás, átmeneti menedék („Légy anyanyelv menekültje” – *Erdélyi iskolák falára*) a létfelejtés ellen, de nem ment meg a haláltól (*Esztergom, előhegy, augusztus*). A nyelvlét tehát egy nyelven túli (metafizikai) nyelv ellenében, töredékesen, maszkokban adhat számot arról, amiről semmit nem tudunk, csak sejtéseink lehetnek. Az így artikulálható az artikulálatlanra (ami lehet a teljesség vagy annak hiánya), a nyelv a nyelven túliság metafizikai határvidékére mutat, amennyiben a lét „akadozva dalolt / végtelen egység...” („Száll a tavasz...”) Ezért olyan vonzó és rettenetes a csend, mert lehet a szavak által a szavakon túliban fellelhető (ön)beteljesedés, a tiszta esztétikum vagy az (ön)felszámolódás csendje: „A csend / lehetne minden – összezár magaddal / s számkivet valódba.” (*Hajnali himnusz*) A bizonyosabb az – ha van egyáltalán valamilyen bizonyosság –, hogy a vers, a metrum az idő mérője, utóbbi rövidsége kényszeríti formai fegyelemre a poétát: „A dalt / Rázzad gatyába – egyre kurtább, / Szűk gatyaszár az idő: szorongat.” (*Fennkölt strófák alsóbb neműkről*) Így lesz a szerepvers beszélőjének szellemi arisztokratizmusa (ő Orpheus hangjának hallója: „Orpheust bőszen darabokra tépték, / S hangja bolyong még.” – *Berzsenyis, antik*), az átértelmeződéseikben megragadható állandó(suló) értékek melletti elköteleződése valamiféle – esztétikai értelemben vett – időtlenítési kísérlet a múltó idő ellenében, amelynek jutalma, hogy talán felkínálkozni látszik a nyelven túli dimenzióból való rálátás a megtett útra, a belakott létezésre, kulturális terekre: „De holtunkban habozó mosolyra / Húzzuk a szánkat.” (*Óarany óda*)

Ugyanakkor magának a versnek a szövete vall az előbbi tendencia ellen, amennyiben a minden létezőre érvényes mulandóság okán ki van téve a felejtésnek, a szerep a szerepvesztésnek, a beszélő a megszólalás ellehetetlenülését, megszűnését jelentő maszkvesztésnek. Innen a versek emberi, de elsősorban költői számvetése. S bár a *Posztumusz Horác 1999-ből* című költemény szerint „fogynak a metrumok”, mintha ennek a drámának a ténye új dimenziókat is megnyitna, a nyelv metafizikai dimenziókra irányulásának igényét szorgalmazó szereppel ruházná fel a beszélőt: „Könnyeden írogatom magam, túl.” De meglehet, hogy ez a „túl” csak át(k)öltözés egyik szerepből a másikba, és így maga a maszkváltás minősül a nyelven belül megragadható metafizikai határsávnak, hogy nincs semmi a nyelven kívül, csak áttűnések egyik szerepből a másikba (ahogy a *Pro domo* című vers indítása mondja: „Csak én írok: versemnek hőse: semmi”). Vagy ellenkezőleg/másképp (is): a nyelv nyelvek, maszköltések, -váltások és -lehullások egymásra rétegzettségében maga a mindenség, a sors („S a sors sorokban bujdokol: talált szerep!” – *Babitsolás*), és a metafizikai határvidék éppen a szerepjátszásként létesülő

írás, az írás által teremtődő maszköltés folyamatában válik kitapinthatóvá, s tulajdonképpen ezen a hullámvázson-vergődésen, elmozdulások, átértelmeződések sorozatán vezet végig olvasóját KAF költői testamentuma. Úgy olvastat, hogy a véggel szembesít. Az alkotói-olvasói világtájtás a mulandóságra ítélt költő és olvasó közös lét- és szellemi tapasztalata – készülődés a halálra azzal a kíváncsisággal, hogy milyen láthatatlanra utalhat vagy utal-e egyáltalán a látható. Talán ennek a poétai-emberi dilemmának a metaforikus megfogalmazódása szintén a *Babitsolásban* a következő: „Mesterem, / Segíts! Te már mindent tudsz, túl vagy mindenem, / Túl formán, túl formátlanon –”. Ahogy Baka István lírai énje a *Csak a szavakban* azt mondja, hogy „lélek vagyok ki test-koloncát / hurcolva folyton megbotol // a semmi és a lét közötti / küszöbön bár ez a küszöb / szó maga is csak”, KAF beszélője ugyanúgy vergődik az ironikusan érzékelt valami, a „Hazahív a hús ég” (*Kantikum alkonyi fényben*) és a „Semmije sem vagyok én” (*Két lány – Krisztina, Fanni*) létállapota között. Így válik – a posztmodern versfelfogást a kései modernség nyelv- és létfilozófiájával összekapcsolva – a szerepvers létverssé, vagy a léttel-nemléttel kapcsolatos alapvető dilemmák számvető, összegző versbeszéde a szerepversek regiszterévé, amelyben óhatatlanul felmerül (akár nyelven belül, szerep-szerep, én-szerep, akár nyelven és nyelven túli viszonylatában közelítjük meg) a költői nyelv metafizikai határvidéke értelmezhetőségének a kérdése, mint például az ókori költő verseit vagy a Csokonai anakreóni vershagyományát idéző *Anakreóni dallamban*: „Röpülni, mint a porszem, / S eltűnni észrevétlen, / Elérhetetlen égben?” A vers és tragédia ötvözeteként felfogható vagy a verset gyászénekként azonosító *Költészet antik füstje, szállj!*-ban véleményem szerint maga a költőszerep és az ezt létrehozó vers vagy a vers által teremtődő költőszerep transzcendentálódik: pillanatnyisága („Minden vers jelenés”) egyrészt a nemlét, a nyelven túli nyelv, a szerepen túli szereptelenség, a maszk nélküli maszktalanság dimenziójába mutat, másrészt arra, hogy ez a verspillanat őrzi a teremtődés, a teremtett világ örök derűjét és fájdalmát, mintegy ellentéteként és tagadásaként annak, ami a hang, a szó, a vers, a maszk előtt és után van: a néma csendét, az artikulálatlan semmiét. Így válik a teljes könyvet egységbe fogó ars poeticává a kötet címadó versének képe. A „névtelen cserépdarab” egyszerre a költői szóba vetett hit és a vers-, világvesztés metaforája: a „csupasz maszk szája zeng” a maszkatlan maszk vagy csupán a maszk által létesülő/megszólal(tathat)ó nyelv, amely magában hordozza önmaga nyelven túli, nyelvtelen állapotát is, mert „csonk hull hádeszba névtelen cserépdarab”. Marad tehát minden

a teljesség hiánya ellenében darab, töredék, a vers pedig így lesz a hiánynak, magának a metafizikai űrnek az *elbeszélése*.

Mivel azonban „Ianus könyvei nyílnak!” (*Amor! Róma! Tavaszdal!*), mintha ebből a névtelenségből kapna új arcot, a nemlétből nyerne létet, a maszk- és szerepnélküliségből régi-új hangot a könyv. A nyelv- és szerepfelszámolódás után, mintegy az első ciklus újraalkotásaként, nyelven túli új nyelveként, a KAF-költészet sokarcúságának, megújulási képességének bizonyítékaként, a Ianus istenhez köthető végben feltároló új kezdetként, nyelvi-metafizikai dimenzióként nyílik meg a római költő Calvus és Kovács András Ferenc *könyve*, a *Caius Licinius Calvus harminchat verse* című ciklus. Ez a sorozat a korábbi bővebb folyóiratközlésekhez képest szintén keresztmetszet, töredék, egyben a teljes költészeti keresztmetszetet képező első ciklussal együtt immár a költői hagyaték része. A Calvus-versek mintha a *Ianus könyvei nyílnak* költeményeit visszhangoznák, írnák újra, csak a fordítás mint újraalkotás szerepjátékával és maszkteremtésével megsokszorozva a nyelvi közvetettséget, még összetettebbé téve én és nem-én viszonyát. A ciklus visszhangjellege többféle megközelítést megenged. A magyar mint a *fordítás* nyelve, felfogható úgy, mint a (nem vagy részben létező) latin, az *eredeti* nyelv ehoja, ami egyben a két kultúra egymásba épülésének a folyamatos áthallásait is jelenti. Mintegy tágabb világkulturális-világtörténelmi kontextusba helyezi, felerősíti, újramondja azokat a problémákat, amelyek a beszélő szarkasztikus szolamának célpontját képezték az első részben – a társadalomban, a politikai vagy a kulturális-irodalmi életben tapasztalt értékvesztést (a korábban hozott példákhoz kiegészítésként megemlíthetők még a *Mentula* és a *Sírjátok, Venusok...* című versek). Tekinthetők úgy is az ehoiként definiált Calvus-versek, mint az előző ciklus névtelen cserépdarabként Hadész birodalma artikulálatlanságába hullt költeményeinek, maszkjainak a rekonstruálása, új létmódja. És értelmezhetjük úgy is ezeket az opusokat, mint az első ciklus nyelvvilága metafizikai határvidékét, nyelven túli dimenzióját, amely képes új szerepben reinkarnálódni, de csak önmaga másságaként, visszhangjaként, fordításként tud megszólalni, többszörös eltávolítottságban. Utóbbin azt is értve, hogy bizonyos pontokon KAF-Calvus hangja Catullus sorainak palimpszesztjeként olvasható (például a *Jó Catullusomban* ez áll: „Annyira összenőtt a lelkünk, / hogy már nem tudom, ó, melyik tömör sort / írtam én, s melyiket te?”).

Ennek a ianusi könyvnek a sokféle visszhangjából ezúttal is azoknak a vonatkozásoknak az értelmezésére szorítokozom, amelyekben – a többféle viszonylatban megragadható értékválsággal összefüggésben – a nyelvben,

szerepben létezés határvidéke körvonalazódik. Egyrészt ilyen határhelyzetként jelenik meg (újra) az arisztokratikus gondolkodású költő szerepének ellehetetlenülése, mert nincs megfelelő szellemi légkör a hanyatló Rómában (*Suffenus újra hóbörög; Olvatag erkölcsöd viasz!*); másrészt éppen az arisztokratikus *fölköttiség*, a hiteles, jól megformált vers az, ami ellenpontozhatja a hatalom és a hatalmat kiszolgáló költők erkölcstelenségét. A *Trágár? Én? Soba...* szerint a versnek, az alkotási folyamatnak van felszabadító ereje, biztosíthatja a beszélő számára a szellem szabadságát: „szellemtelenek közül kiszállni, / mint a lélek: öröknek és szabadnak”. Ugyanez a szellemi arisztokratizmus és énrétegzettség mutatkozik meg abban, ahogyan a KAF–Calvus-versek énje mitizálódik: maszk által létesül, így beszélve a vers születéséről, a maszkokban-mítoszokban konstituálódó én teremtődéséről (*Quintilis hónap derekán...*), vagy ahogyan a szépség előtti hódolatával, a szerelembe vetett hittel (*Érik a fény...; Lyde...*) és az esztétikai széppel (*Nem baj, Quintiliám...; Édes Quintiliám*) perel az álértékekkel teli világgal és a szellemtelenséggel. A fenyegető nemléte zuhanás érzékelése a költőletet valóságát jelenti Calvus számára, mert magára hagyja az ihlet, ellehetetlenítve, hogy megszólalhasson közéletet bíráló költészete, ugyanis „írni se, élni se hagy seregük már...” (*Mercuriusra, ma nem megy a költés!*) Vagy maga az erkölcstelen, kultúraellenes világ kérdőjelezteti meg az alkotóval a versírásba vetett hitet: „Mi lesz a verssel, naplopó? A versírás sem ízlik? / Pedig be tettett hajdanán poétasors, poézis –” (*Calvus köszönti Varius Rusust*). Ezekből a példákban is világosan látszik, hogy írni egyet jelent a nyelv általi létezés-sel, annak akadályozása pedig felszámolódást, megszűnést von maga után. Mintha a kronologikus időben keletkezett versekben a különböző szerepek szinkroniájaként, a maszköltő szövegek dialógusában ugyanaz szólalna meg: az idők teljessége és/vagy az idők vége, a vers, az emberi lét–nemléte, a kultúra mint lét, a költői nyelvlétmód és kiterjedési lehetőségei, metafizikai határvidékei.

Calvus-KAF és/vagy KAF–Calvus a kulturális erodálódást tapasztalva és saját végességével szembeesülve egyrészt látszólag az ifjúságba, a szerelembe („Ma szeress, mikor / érzem: a nyárral elér a halál is.” – *Érzem: a nyár közelít...*), valójában az ifjúság újraélését jelentő szerelmi költészeti regiszterbe kapaszkodik (*Ifjúság ragyogása, jöjj!*; *Csöpp Licinilla, ne félj...*); másrészt, egyetemesen, a beszéddel, a verssel tiltakozik a halál, a hallgatás („Így hullámszik a lét, el, tova, nélkülünk” – *Neptunus nyara száll, röpkül!*), a költészet, a világkultúra bensőségességéből való kiesés ellen („ó, legalább hagyj egyre beszélmem, / szóval győznöm a hallgatást...” – *Mondjam-e még*

el?). Mert ugyancsak szellemi fölényének birtokában, az őt körülvevő világ kultúra- és gondolkodásellenessége („Elmédből is kiforgat / e megveszett hazug világ, e hősi becstelenség!” – *Calvus köszönti Varius Rusust*), valamint az elkerülhetetlen halál ellenében is a mondhatóban, a versben bízik, ezt hagyja hátra vádbeszédként és testamentumként: „s kérded: mit hagyott itt? Verseket – és örök, / szép emlékjelemül tán csak a víg időt” – szólnak az *Emlékoszlopokat, hír hamis érceit* című vers aszklepiadészi sorai.

Így lesz a kötet utolsó kilenc verse a (költő)szerepektől, a költői nyelvtől, a létezésből való búcsú. A *Fabullusom, ne félj...*-ben miközben ironikus-elégikus hangütéssel azt mondja Calvus, hogy „csak éppen meghalok / picit”, a költői testamentummá váló búcsúban a beszélő nem tagadja meg magát. Úgy számol le szavaival, hogy kegyetlen szarkazmussal illeti a hanyatló Róma *cancel culture* mentalitását, magasabb rendű költészetét pedig a nőkre, azaz a szépség megtestesítőire, nem a korlátolt érekberekre, a lelküket eladó közéleti szereplőkre bízta: „a játszi nyelvemet csipázó lectorok, / aedilisek, melldöngető senatorok, / tribunusok, bősztökfejek, hőstalpnyalók / hiába várják, mert a nőkre hagytam én –”. A vers hagyaték, ajándék, tehát érték, amit a szeretett nőnek ad át, de KAF itt is elkerüli a közvetlen alanyi önkítárulkozás veszélyét, ugyanis a *Névtelen etruszk költő verstörődékében* a beszélő önmagát másolóként, közvetítőként definiálja, és ebben a mássá válásban, vagyis háromszoros eltávolításban szólal meg a tulajdonképpeni vers (KAF–Calvus–névtelen etruszk költő hangjaként). Amit hátrahagy(nak) – mert „tüzesült agyagurna a lelkem” –, az a vers szerint az antik kultúrát őrző, továbbörökítő múlt és az erről hexameterekben (páratlan sorok) és tört, elfelezett pentameterekben (páros sorok) szóló, ezt megkonstruáló költemény. Miközben tehát a halandót felszámoló idő ellenében a szavakba, a kedvesbe kapaszkodik (*Kedves, csak te maradsz...; Dúltan döng, dübörög...; Nincs nekem, édesem...; Ősz volt, Doria...*), és testamentumot készít, e költészet búcsúja újra megidézi a Baka Istvánét. A *Búcsúzóma, barátaim!* a Kovács András Ferenc által is igen nagyra becsült szekszárdi költő *Búcsú barátaimtól* című versét aposztrofálja. KAF verse így kezdődik: „Búcsúzóma, barátaim! Zuhogjon / nélkülem szabadon tovább a mélybe / víg időm s maradék világom is”. A Bakáé pedig így: „Yorick Pehtonij fogadott fivérek / Most elballagtok egymást támogatva / Egyik Helsingör esti kék kódéba / Másik a pétervári alkonyatba” Bakánál nyilvánvaló, hogy van egy beszélő, aki a felöltött maszkokat búcsúztatja, azaz megteremt egy, a szereptelenítést elvégző lírikusi maszkot. KAF nem tesz ilyesfajta *engedményt*, azaz nem válik kései modernné abban az értelemben,

mint Baka, mert nem sejtet egy maszkok mögött/által rejtőzködő, rendező lírai ént, de még egy deiktikus gesztust sem tesz, amely a szereptől különálló szerepteremtőre vagy szereptelenítő beszélőre utalna. Nála maga az egymásba teremtődött KAF-Calvus és/vagy Calvus-KAF szerep végzi el önnön búcsúját. A kivitelezés különbözősége mellett/ellenére az emberi-poétai tapasztalat mutat szorosabb rokonságot Bakával. Mintha más-más regiszterben, szerep- és nyelvfilozófiával a háttérben, de mindkettő ugyanarról beszélne: mintha Kovács András Ferenc poétai búcsújára, oeuvre-jének (időleges, legalábbis a költő általi) lezárására is érvényes lenne az, ami Baka István *Tájkép fohással* című költői testamentumának a záradékára: „a szerepek névleges fenntartása sem indokolt (...), mert a szerepekből való kilépés tematizálása is egy szerep forgatókönyve szerint történik (...), mert a szerepből kilépni nem, legfeljebb átlépni lehet egy másik szerepbe.”⁵ Eszerint az a korábbi megközelítem lehetne érvényes, amely azt mondja, hogy a maszkváltás, -lehullás egy másik maszk viszonylatában vihető színre. Hogy amint ebben a kötetben a Calvus-versek a *Ianus könyvei nyílnak* című ciklus szerepverseinek határátlépéseiként ragadhatók meg, úgy a búcsú – amellettszerte, hogy az emberektől, a kedvestől, a világtól, az élettől való elköszönés is – a nyelv egy szereplehetőségével való számvetés. Az egy adott szereppel vagy egyáltalán a szerepjátszó költészettel, verslétmóddal való leszámolás, az annak kapcsán elvégezhető összegzés pedig a maszkköltésen és szerepjátékon túli, ehhez (az *innenhez*) képest metafizikainak nevezhető dimenzióba, a kultúra, a nyelv által teremthető-teremtődő új szereplehetőség bensőséges közegébe való készülődésként fogható fel. Tehát a számvetés, a búcsú akár a szerep kudarca, akár a halálközelség tudata diktálta szükségszerűség, megkerülhetetlen a továbblépéshez – újabb szereplehetőségek kipróbálásáért, a nyelv, a kultúra újabb dimenzióinak belakhatásáért vagy annak a csendnek az előkészítéséért, amely a szavak után van.

Az életrajzi értelemben vett költő már tudja, mi van a szavakon túl, ott, abban a közegben, ahová szavak által mindig is készült, kényszerült, amit karneváli költészetével megteremteni, bejárni, körbetapogatni igyekezett. Nevezzük nyelven túli nyelvnek, metafizikai dimenziónak, semminek, vagy legyen az a három pont, amely a kötet számos versének címét követi. A mű olvasója pedig, aki – még – úton van, reménykedik. Arra gondol, hogy a hagyatékból előkerülő további versek, maszkköltésekből eredő szerepjátékok vagy a szerepjáték teremtette maszkok Kovács András Ferenc költői világának, tiszta esztétikumának újabb dimenzióit, határvidékeit tárják fel számára.

JEGYZETEK

¹ Mészáros Márton: Költői erőszak KAF költészetében. Palimpszesztikus paronomázia, félszemrím, szolecizmus. In: Balogh Gergő – Pataki Viktor (szerk.): *Bia hangja. Az erőszak irodalmi és nyelvelméleti reprezentációi*. Linceum, 2021, 143–157, itt: 146.

² Ianus „könyvtárát” a következő KAF-kötetektől vett versek alkotják: *Tengerész Henrik intelmei* (1983); *Tűzföld hava* (1988); *Költőzködés* (1993); *Üdvözlet a vesztesnek* (1994); *És Christophorus énekelt* (1995); *Saltus Hungaricus* (1999); *Kompletórium* (2000); *Téli prézli* (2001); *Aranyos vitézi órák* (2002); *Tengerész Henrik búcsúzik* (2003); *Überallesbadeni dalnokversenyek* (2005); *Álmatlan ég* (2006); *Sötétus, néma tinta* (2009); *Bobócöröklét* (2011); *Lözsurnál dö lüni-ver* (2017).

³ Kulturális emlékezeten, hagyományon folyamatot, állandó elmozdulásai-ban, újraértelmezéseiben, hozzáférhetőségében és/vagy hozzáférhetetlenségében az önértelmezés különféle lehetőségeit értjük, KAF hagyományszemléletének értelmezésében Kulcsár Szabó Ernő *Poesis memoriae. A lírai mnemotechnika és a kulturális emlékezet „újraírása” Kovács András Ferenc verseiben* című tanulmányára hagyatkozva: „a hagyomány jelenléte nála nem »egyidejű« temporalitásként válik érzékelhetővé. (...) inkább olyan kapcsolatok rendszereként, amelyek a hagyomány felőli jelentésképzés szempontjából annak ellenére nem állandók, hogy meglétük elképzelhetetlen e tradíció nélkül. Mégis úgy áll fenn közöttük ez az összefüggés, hogy nélkülük a tradíció maga meg sem volna tapasztalható.” (216.); „nála ez a hagyomány (...) nem készletként viselkedik, hanem az időbeli létmódból következő dialogikus változások, jelentésmódosulások és horizontmozgások kulturális világaként.” (218.) „Az emlékezet ilyenkor tehát már nem a formák, nyelvek és szemléletmódok kulturális készleteként – tagolatlanul vagy valamely utólagos költői válogatás eredményeként – szól hozzánk, hanem az önértelmezés tapasztalatának egyik formájaként.” (219.); „a hagyományosan »fennállónak« tekintett emlékkészlet helyén inkább olyan – állandó mozgásban lévő – viszonylatok sokaságát kell elképzelnünk, amely folyvást alakuló korrelátumok és konnexiók működésében tartja fenn az észlelés »autopoietikus« rendszerét.” (223.) In: Korpa Tamás – Mészáros Márton – Porció Veronika (szerk.): *KAF-olvasókönyv. Válogatott kritikák, tanulmányok Kovács András Ferenc költészetéről*. Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2017.

⁴ Csak mutatóban néhány példa kötött formára KAF költői klaviatúrájának láttatására: leggyakoribb az aszklepiadészi (*Aszandrosz hazatér, Emlékoszlopokat, bír hamis érceit*), a szapphói (*Berzsényis, antik; Quintilis hónap derekán...*) és az alka-ioszi (*Cseréptánc, Fennkölt strófák alsóbb nemükről*) strófa, továbbá négy pentameter és egy adoniszi sor (a szapphói strófából): „*Száll a tavasz*” – negyedfeles torcheus

és hatodfeles jambus váltakozása; *Hajnali himnus* – fordított disztichonokból álló epigramma; *Erdélyi iskolák falára* – disztichonokból álló epigramma; *Váteszi portré, főpapi pózban*; *Olvatag erkölcsöd viasz!* – hexameter; *Gúnyirat Andreas Transylvanus ellen* – hatodfeles jambus; *Xenia – Alexander Brodynak* – hatos és négyes jambus váltakozása; *Babitsolás* – negyedfeles jambus; *Anakreóni dallam* – hexameter (páratlan sorok) és fél pentameter (páros sorok) váltakozása; *Névtelen etruszk költő arca fölizzik* – hexameter és négyes daktilus váltakozása; *Mercuriusra, ma nem megy a költés!* – négyes daktilusok; *Érzem: a nyár közelít* – fordított aszklepiadészi strófa (a páratlanok glükoni sorok, a párosak aszklepiadészi sorok); *Neptunus nyara száll, röppül* – nyolcadfeles jambusi sor; *Calvus köszönti Varius Rufust* stb. Külön listát érdemelnek a versformákkal összefüggő műfajok, amelyeknek sokszínűsége az episztolától az (ál)ódán át az epigrammáig, a himnusztól az anakreóni dalig, a pasquillustól a szitokversig, az elégiától az ars poeticáig terjed, és tovább.

⁵ Bedecs László: Lecserélt nyelv. Baka István 1970/1990. In: Bombitz Attila (szerk.): *Égtájak célkeresztjén. Tanulmányok Baka István műveiről*, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2006, 13–21., itt: 18.

Csehy Zoltán

DÚLT KÖNYVTÁR EZ A NYÁR

(Triptichon Kovács András Ferenc emlékére)

MÁSSZÁK CSAK HELIKONT

Másszák csak Helikont Phoebus utászai!
Hervadt, szürke babért hordjon a seggnyaló!
Minden gyáva poémát lihegő farok
tengődjön libidótlanul!

Nem baj, hogyha kicsit több a koleszterin,
nem baj, hogyha netán nem vagy elég menő,
trónnál jobb a szerény sámli egy élveteg
antikvárium árnyain.

Olcson kapsz, ha akarsz, kínai pamlagot!
Műmárványpalotát! Durva darócokat!
Dámát ambróziás mellpatyolattal is
fölszedsz könnyen a webchaten.

Zsíros lelki kukák, földre boruljatok,
szent lett már a szemét, hódolatért eseng!
Intim torna a vers, s fölken akárkit egy
versíró-szeminárium!

Mégsem nyűhet idő pásztori jó kedélyt!
Nem pusztulhat a nyáj, s telhet a rocska is.
Tágabb volt ez a rét, és tejelőbb a nyáj,
míg antik furulyád zenélt!

VERS A SZÉPSÉGRŐL

Egy áramvonalas test kiterítve is
méltán harmonikus és mutatós lehet.
Patkány rágja ki bár, s fogyjon a húsa el:
még csontváza is impozáns!

Minden méretarányt rendszerező erő!
Minden tiszteletet semmibe venni kész
romlás! Lásd be, te is élvezel ennyi bájtl!
Szépnek szép a hiánya is.

Múlékony tünemény, mondd, az ép-levés.
Romlik, pusztul a test és ideátlanul.
Tűnődésbe darált csönd a kevély beszéd,
s kényszerpálya a széptevés.

Emlékkép-logikán hízik a közhely is.
Jobban fáj a szobor csonka magánya, mint
felsajdulva a test kínja, ha rémes is,
mert nem sorsa a pusztulás.

Nincsen teste, csupán játssza a létezést,
formát nyert, de csak egy változatot kapott,
bár átérzi, ahogy egy ideál mögött
tömbként fáj a pucér anyag.

PORLÓ

Porló, torz kötegek, sok teleírt papír.
Vérzészív-dalok, únt lelki redőzetek.
Komplex szakmaiság, némi didaxis is,
s mind-mind-mind kidobásra vár.

Dúlt könyvtár ez a nyár, melybe a szél befúj.
Hajlott polc tetején sárga darázstetem.
Nyákos könyvlapokon tétova lábnyomok,
bársonypázsit a zöld penész.

Könyvtár vagy magad is: jókora állomány!
Jegyzék és katalógus, kusza cédulák.
Rosszul rendszerezett, régi papírköteg:
olvas, forgat a kerge szél.

AZ ELMULASZTOTT LÁTOGATÁS

Kovács András Ferenc költőnek

KAF már elrendezett mindent az örökkel,
talán meg is vesztegette őket, de én haboztam.
Ha élne még, és próbálna meggyőzni ismét,
egészen biztosan egyetértenék vele.

Arról volt szó, hogy hatoljunk be a Minotaurusz
erődítményébe, nézzük meg közléről a három
csodálatos kupolát, taviórsák az alvadt vér
mocsarában, embervér, ellenséggé vált barátok,
megkínzott és villámgyorsan kivégzett kegyencek,
orvosok, tábornokok és komisszárok vére.

Ferencnek hívták, hát ugyanúgy bíztam benne,
mint védőszentemben ifjúkoromban,
amikor a zöld és misztikus Umbriában jártam.
Bár északabbra van az a tenger, amelynek partján
külön-külön mindketten sétáltunk egykor, mégis
egyaránt „borszínű” volt emlékeinkben.

„Borszínű”, mint Homérosz eposzaiban.
Miféle fajta bor? Fölösleges kérdés, itt a bor
csak titokzatos költői kép, megfejthetetlen.
Talán az a bor, amelyet az Arbaton egy vendéglőben
kóstolgattunk, testes bor, akár a sör, amit Celan
megivott, mielőtt elmerült a Szajnában, megőrizni
vagy felejteni valamit, mivel nem lehet halasztani,
egyszerre csak itt van, mint a zápor ropogása,
mint egy akna vagy ágyúlövedék robbanása.

Két pohárhoz túl sok egy üveg bor?
Volt ott egy láthatatlan harmadik is?
Testvérek lehettünk, nem vér szerint, hanem hit
és remény szerint, egy dísztelen asztalnál, mint antik
agapékon, kissé feszengve még, aztán fellazulva
tettük-vettük a szót, ha itt egy székesegyházból
felső parancsra uszoda lett, ki szavatolhajtja,
hogy nem jön megint egy moszkovita ellen-csoda?

Felidéztük a szocialista gyermekkor furcsaságait,
jártunk utcáról utcára, ő Szatmáron, én Kolozsváron,
ócskavasat gyűjtöttünk, nem eladásra, két derék
pionír, korunkhoz illő kötelességtudattal, táplálni kell
a haza vaskohóit, bekopogtunk minden kapun,
engedték, hogy szétnézzünk a fészerben vagy a kertben,
rozsdás kályhát, csövet, szerszámot, biciklit kerestünk,
volt egy Pegazusa, illet hozzá. A fiú és a kerékpár.

Amikor itt hagyott, tán felpattant egyből a Pegazusra,
pedálozik a túlvilági országutakon, ő lát minket, de mi
nem láthatjuk. Ha szólítom, meghallja-e? Kiáltsam-e
a nevét? De ha Il Poverello válaszol nekem, az umbriai
Nincstelen, az Úr dalnoka, a Szűzanya hűséges énekese,
a mennyei komédiás, nem pedig az én eltűnt barátom?

Az is lehet, hogy a szent égi koldus a földi
költőt magához vette a sok ajándékosztástól
elrongyolt, szakadt ujjú kámzsája alá, mert Szent Ferenc
egybeöleli mindazokat, akik méltán viselik nevét,
és bebugyolálja őket csillagos köpönyegébe.

MARKÓ BÉLA fordítása

Márton László

A LITERATUREXPRESS UTASA

Kovács András Ferencről

Diákkoromban, az 1980-as évek elején jártam néhányszor Kolozsvárott. Az utolsó ilyen kirándulás során a főtéri könyvesboltban kezembe akadt egy vékony verseskötet: *Tengerész Henrik intelmei*. Fedőlapjára oda volt nyomtatva, hogy a költő 1959. július 17-én született Szatmárnémetiben, vagyis majdnem pontosan velem egyidős, és hogy a helybeli 5-ös számú Ipari Líceumban érettségizett 1978-ban. Ezt az információt akkoriban, huszonnégy évesen viccesnek találtam. Nem tudtam, hogy valójában elfojtott jalkiáltás. Az 5-ös számú Ipari Líceum volt azelőtt a Kölcsey Ferenc Főgimnázium, a szatmári református gimnázium jogutódja, a partiumi magyar nyelvű oktatás egyik fellelvára. A Ceaușescu-rezsim sivár névadásának mégoly rövid felemlgetése is tiltakozás volt a színvonalas középiskola – és általában, a romániai magyar művelődés – lezüllesztése ellen.

Aztán, belelapozva a könyvbe, az a semmi máshoz nem hasonlítható érzésem támadt, amely az elmúlt negyven évben is csak ritkán fogott el pályakezdő kötetek láttán: *ez itt egy óriási tehetség*. Nemcsak érdekes, nemcsak ígéretes, nem is egyszerűen csak jó, hanem ez itt egy *nagy* költő, már kezdeteiben is az. És most a véletlen ráirányította a nemzedéktárs olvasó figyelmét.

Ma már úgy látom, hogy nem volt ez egészen véletlen, de kétségkívül szerencsémnek tarthatom, hogy már jelentkezésekor felfigyelhettem Kovács András Ferenc, azaz KAF költészetére.

KAF már ebben az 1983-as Forrás-kötetben is teljes poétikai arzenállal lépett a porondra. Már ekkor megfigyelhető sok fontos későbbi jellegzetessége: a próteuszi sokarcúság, a formai mindentudás, a játékoság, a pátosz és az ironia macska-egér játéka, a régi és modern kultúrákban való elképesztő jártasság, az „aere perennius” önérzete, a lepkekönnyű gyöngédség, a maró szarkazmus és a bömbölő, már-már publicisztikus asztalcsapkodás – ez így mind együtt. A vissza-visszatérő kifigurázó hajlandóság és az állandó komolyan vétel, mármint a költészet és a költői mesterség komolyan vétele.

A hosszú – KAF esetében négy és fél évtizedes – alkotói pálya egyik legnagyobb dilemmája: fejlődni és ugyanakkor megőrizni önmagunkat. Egyrészt alakulni, bővülni, gazdagodni (mint Weöres) vagy aszketikusan szegényedni (mint Pilinszky), továbblépni a kimerülő alkotói korszakból a következőbe, másrészt megőrizni az alkotói habitus folyamatosságát és önazonosságát.

KAF a gazdagodó költők asztaltársaságához tartozott, de ahogy folyamatosan növekedett költői kapacitása, úgy a fönti dilemma is egyre súlyosabb gondokat okozott neki. Azt hiszem, nemcsak poétikai kedvtelésből, hanem ennek áthidalása végett is hozta létre vagy találta meg költői alakmásait, Lázár René Sándort, Caius Licinius Calvust, Alekszej Pavlovics Asztrovot, Konsztantinosz Kavafiszt és a többieket. Kavafisz létező személy volt létező életművel, Calvus létező személy volt nem létező életművel. Asztrov nem létező személy volt (ámbar ki tudja), és KAF könnyen (ámbar ki tudja) megszabadult tőle, ő a teljes KAF-életműben múlt epizód maradt. Lázár szintén nem létező személy volt (ámbar ki tudja), és KAF képtelen volt megszabadulni tőle. Már 2000 nyarán mondta nekem, hogy „a Lázáryt”, mármint a Lázár-versek csoportját mihamarabb le akarja zárni. Ezt a rákövetkező huszonhárom év során sokszor elismételte. Utolsó telefonbeszélgetésünk nagyjából százhusz percében, tavaly december 23-án, péntek este hét és kilenc között annak a vélekedésének adott hangot, hogy ez a feladat, Lázáryt lezárni, meghaladja az erejét és a hátralevő idejét.

Viszont ő nem volt lemondásra hajlamos személyiség. Ugyanebben a beszélgetésben néhány perccel később már azt mérlegelte, hány kötetben lehetne kiadni Lázár összegyűjtött műveit, és milyen tanulmányban vázolhatná ő, KAF Lázár pályáját és költői fejlődését. És hány évre volna szüksége neki, KAF-nak (amikor, ma már tudjuk, nem egészen egy hete volt hátra) ahhoz, hogy mégiscsak lezárhassa „a Lázáryt”.

Calvus fiktív életművét sem volt képes lezárni, de másképpen volt erre képtelen, mint Lázár esetében, ahogy Lázár költészete is másképpen fikció, mint a Calvusé. Lázár a maga nem létező mivoltában nyakig benne áll az erdélyi magyar és az ősszmagyar hagyományban (mint KAF), franciás műveltsége van (mint KAF-nak), és indíttatást érez, mint az őt kitaláló költő, hogy egyszerre szárnyaljon a sztratoszféráig, és rúgja szét a faluvégi sárba süppedt jelenkori kocsmát. Lázár olyan regényhős, aki ontja magából a verseket, viszont nincs megírva az a regény, amelynek központi szereplője lett volna. Ellenpélda: Weöres Sándor, ha kissé vázlatosan is, megalkotta Lónyay Erzsébet, azaz Psyché életrajzi regényét, miközben engedélyezi

hősnőjének, hogy verseket írjon, mi több, hogy létrehozzon egy karcsú, de teljesnek ható életművet. Lázary életműve nem karcsú és nem érződik teljesnek, ellenben ő maga olyan mértékben visszaél a KAF-tól kapott versalkotási engedéllyel, annyira fejére nő száz évvel későbbi kieszelőjének, hogy alkotói értelemben szinte már megfojtja.

Természetesen KAF tervei között szerepelt az is, hogy egyszer majd megírja Lázary René Sándor kritikai életrajzát, és elhelyezi benne a műveket, valamint a művek valóságreferenciáit is. Csak hát ebből, tudomásom szerint, nem lett semmi. Másképpen szólva: minél inkább megengedi a szerző (KAF) hősének (Lázarynak), hogy ő maga is szerzőként lépjen fel, annál kevésbé engedi meg a hős a szerzőnek, hogy beillesse az ő, Lázary személyiségét és életét egy egységes narratív struktúrába.

Calvus-szal más a helyzet. Róla tudjuk, hogy Catullus kortársa és barátja volt, vagyis létezett. Azt is tudjuk, hogy akik olvashatták a verseit, jelentős költőnek tartották. Mi viszont, ma élő emberek és mai magyar olvasók nem olvashatjuk és nem ítélni tudjuk meg ezeket az alkotásokat. KAF helyettünk teszi meg ezt. Amikor saját invenciójából rekonstruálja ezt az elveszett életművet, úgy tesz, mintha megírná. Pedig nem ír, hanem olvas. Olvassa azt, ami (mások számára) olvashatatlan.

A problémát némileg tovább bonyolítja, hogy KAF magyarul olvassa Calvus verseit, noha ezeket Calvus – az irodalomtörténeti valóság és a költői fikció szerint egyaránt – latinul alkotta meg. KAF versolvasása akkor lenne hiánytalan, ha Calvus verseit latinul is megverselte volna, a neoterikus költők Cicero korabeli jellegzetes latinságával, és egy olyan kétnyelvű Calvus-kiadást hozott volna létre, amilyen a Devecseri Gábor-féle legenda Horatius Noster volt. Csakhogy ez már nem KAF alkotói portréjának újabb vonása, hanem egy meg nem írt Borges-novella ötlete, ahogy annak a lehetőségnek felvetése is, miszerint Devecseri írta, természetesen KAF utólagos hatására, Horatius összes költeményének latin eredetijét is, valamikor az 1950-es évek elején. (És persze ezek szerint az egész Horatius-recepció, a római császárkortól a szocialista realismusig, Devecseri zabolátlan alkotói képzeletének szülötte. Berzsenyi Dániel és Vályi Nagy Ferenc ódaköltészete határeset.)

Calvus fiktív életművét – nem úgy, mint a Lázaryét – KAF igenis befejezhette volna. Megvolt benne mind az erre irányuló szándék, mind pedig az a fajta szerzői erély, amelyet Lázaryval szemben nem tudott kifejteni. A tavalyi csikszeredai könyvvásáron (és utána telefonban többször) mondta nekem, hogy „a Calvus” kilencvenöt százalékban készen áll, egy-két – na jó,

tíz-tizenkét – megírandó Calvus-versen kívül „már csak” a filológiai apparátus hiányzik.

Ehhez viszont segítségre szorult (volna). A segítség azonban, rajta kívül álló okokból, éveken át késlekedett. Így pedig, nem is annyira a segítő szem és kéz, inkább az a vezető magyarországi könyvkiadó, amelyre tartós dicsőség háramlott volna a kommentált Calvus Összes megjelentetéséből, e tekintetben örökre lekéste KAF-ot. Öröm az ürömben a BookArt *Névtelen cserépdarab* című, igényesen tipografált KAF-kötete, amely szűk, de így is teljesnek érződő keresztmetszetet ad Calvus verseiből. Ezt KAF látta, dedikálta, örült neki.

Calvus esetében a költő dolgát a fordítás fikciója is nehezíti. Ez, érdekes módon, jóval kevésbé volt KAF számára probléma Kavafisz és Asztrov költészetének kitalálásakor. A Kavafisz-korpuszban minden KAF-szöveg kiindulópontja egy-egy létező Kavafisz-vers, amelynek első sorait KAF franciából költötte át (hogy ne kelljen a magyar fordításokat átvennie), majd pedig a magyar versszöveg, André Ferenc szavával, „letér a pályájáról”. Asztrov alakjának konstruálásakor pedig észrevehetően ügyel rá, hogy az alakmás ne legyen olyan nyilvánvalóan alteregó, mint például Baka István életművében Szytepan Pehotnij. Emiatt könnyedén és felszabadultan írja meg az Asztrov-kötet végén álló élet- és pályarajzot, ízelítőt adva nem létező (de így is kitűnő) elbeszélő prózájából.

A Calvus-életmű létrehozásakor azonban láthatta volna, ha akarta volna látni, hogy a fordító másképpen viselkedik a szerzővel (különösen az elvesztett életmű réges-rég halott szerzőjével), mint a szerző hőse, beleértve a lírai hőst is. A fordító nem a közelség-távolság dilemma révén, hanem a szövegen keresztül kényszeríti rá akaratát mind a szerzőre, mind pedig a célnyelvű olvasóra. Jó esetben úgy csapja be ezt is, azt is, hogy párbeszédet folytat velük (KAF tudta – sokat beszélgettünk erről –, hogy a halott szerző legalább annyira párbeszédképes, mint az élő), rosszabb esetben úgy, hogy vagy egyáltalán nem ad útbaigazítást, vagy nem a megértéshez szükséges tudnivalókat nyújtja.

KAF költői szuverenitásának egyik jelét látom abban is, hogy nemigen vet számot ilyesféle fordítói problémákkal, főleg azzal nem, hogy a szövegértelmezési dilemmák többé-kevésbé szétmarják vagy legalábbis eltakarják magát a lefordítandó szöveget. Talán ezért is nincs neki olyan volumenű műfordítói munkássága, mint – mondjuk – a Nyugat költőinek Kosztolányi-tól Tóth Árpádig, Babitstól Szabó Lőrincig. KAF-ot nem az empátia hiá-

nya tette alkalmatlanná arra, hogy folyamatosan teljesítő műfordító legyen, hanem ennek ellenkezője, az empátia túltengése.

Átültetni Calvus verseit a semmiből a valamibe. Leakasztani a falról, mint egy bekeretezett rézmetszetet, Asztrov költői univerzumát. Új irányokba csatornázni Kavafisz lírai impulzusait, úgy, ahogy az alexandriai kereskedőivadék nem írta meg, noha kétségkívül megírhatta volna őket. (Vagy mégsem.)

A költői alakmások forगतagában maga KAF is, a sajátjának nyilvánított KAF-versek alkotója egy alakmás lesz a többiek között, méghozzá eredetiségben nem is könnyű felvennie a versenyt a többiekkel. (Ez lehet az egyik oka annak, hogy nem szerette, ha barátai KAF-nak szólítják első keresztneve helyett, noha kimondottan élvezte, hogy az egybeolvasott három kezdőbetű áruvédjeggyé vált. Önmegszólító verseiben is KAF-nak címezte magát. „Mocsok KAF-ocska, / Bújj kádba, habba” – írja egy Villont fordító Weöres Sándort újraíró rondójában. Egy időben „KAFKA” felirattal és képmással ellátott pólót viselt – talán több példányt is szerzett belőle –, mintegy utalva rá, hogy a világhírű prágai szerző is az ő nevét viseli, kicsinyítő képzővel.)

*

Sok személyes emlékem van róla, közeli barátom volt. Már csak ezért is nehezemre esik tárgyyszerűen értékelni a költői teljesítményt vagy mérlegelni a helyi értékű megoldásokat. Másfelől az anekdoták, sztorik pusztá felemlítése eltorzítaná a portrét, és ellaposítaná a róla szóló beszédet.

Szükséges volna, hogy valaki hozzáértő megírja KAF kritikai életrajzát, méghozzá minél hamarabb, amíg még nagyrészt élnek, akik ismerték. Ebben a munkában azt kellene látnunk – nekünk, barátainak, munka- és útitársainak, olvasóinak –, mi volt életének a tétje, és milyen princípiumok irányították a sorsát. És szükséges volna, lehetőleg az életrajz mellett, egy KAF-monográfia is, a most már lezárult alkotói pálya ismeretében. Ez utóbbi pedig akkor lenne teljesen megismerhető, ha sor kerülne a hagyaték szakszerű feldolgozására. KAF az utolsó években már nem sokat írt; rosszkedvvel és testi nyavalyákkal küszködött. De még ekkor is rengeteg ötlete és terve volt, és elképzelhető, sőt valószínű, hogy ezek egy részét feljegyezte.

Végül és főleg, szükséges volna KAF összes műveinek megjelentetése. Ez nyilván sok fáradságba és pénzbe kerülne; a szövegváltozatok és a lezáratlan versfolyamok nehéz filológiai problémákat vetnének fel. Ezt a munkát azonban el kell végezni, méghozzá, ismétlem, minél hamarabb. Előfordult

már a magyar irodalom történetében, hogy egy költő, kevéssel a halála után, eljutott az összes művekig. Ha már életében nem jutott KAF-nak ilyen kiadás (pedig szerette volna), legalább elhunyt után jusson az olvasóknak.

KAF költészetének alapegysége a versötlet volt. Amilyen sűrűn és könnyedén szórta az ötleteket, olyan szigorúan rostálta is őket, és éppolyan fegyelmezetten látott neki a kidolgozásnak. Egyszerre volt spontán és tudatos. Hangulatember volt, aki csak jókedvében tudott és akart dolgozni, de mély depressziójában is könnyű volt jókedvre deríteni.

Egyszer felidéztem neki Vas István emlékiratának azt az epizódját, amelyben a fiatal Vas egy hajnali bordélylátogatás során (történetesen aznap, amikor első felesége, Nagy Etel meghalt) belebotlott a kifelé igyekvő Halász Gáborba, aki részegen ezt rikoltozta: „Kinozni kell a nőket!” Így, rövid i-vel. Ez a rövid i fogta meg őt leginkább. Mondta: de hiszen ez így egy szabályos anakreóni verssor! Elhatározta, hogy ír egy teljes anakreóni verset, amely ezzel a sorral kezdődik. A második sorig jutott el (noha még évek múlva is vissza-visszatért az ötletre): „Kinozni kell a nőket, / de hát a nők kinoznak!”

Vas István eltöprengett: ugyan miféle takargatnivaló titkot fecsegett ki Halász Gábor részeg fejjel azon a hajnalon? Én pedig azon töprengök e sorok írásakor: ugyan mit árult el KAF, nem is akarata ellenére, a nőkhöz való viszonyáról ebben a kétsoros töredékben, különös tekintettel három rossz házasságára?

Erről majd a kritikai életrajz fog beszámolni. Tény, hogy a második sornál nem jutott tovább, és nem azért, mintha nem tudott volna kirázni a kisujjából akárhány anakreóni verssort.

Elképesztően széles körű ismeretei voltak. Nemcsak az irodalomról és általában a művészetről: mindenről, ami érdekelte. Botanikáról, geológiáról, erdélyi helytörténetről. De Normandia partvidékén is otthonosan érezte magát, pedig ott talán sohasem járt. Megállás nélkül sorolta azokat a román vagy kora gótikus katedrálisokat, amelyekre hozzáértő szemmel ráismerhettünk Proust regényfolyamában. A járvány első hónapjaiban hosszasan beszélgettünk telefonban a római köztársaság működési zavarairól. Akkoriban olvastam újra Mommsen nyolckötetes munkáját, és fedeztem fel az interneten az elveszettnek hitt kilencedik kötetet. Ez utóbbit röviden összefoglaltam neki. Ma is fülemben cseng a hangja, ahogy megszólal a vonal túlvégén: „Azért a Cicero egy nagy gecí volt!” Így zajlottak ezek a beszélgetések, divergensen oszcillálva a marosvásárhelyi Laci Csárda étlapja és a százánida birodalom hanyatlása között, beleszöve személyes, nem ritkán családi

ügyeket, megfűszerezve hosszabb kesergésekkel a romániai magyar közélet miatt, mennydörgőn kikelve a pályakezdő költők poétikai (valóságos vagy vélt) járatlansága ellen.

Szenvedélyesen gyűjtötte a régi képes levelezőlapokat. Magát a gyűjteményt nem láttam, viszont egy-egy beszerzőútjának friss trófeáit megmutatta. Ez volt az a szenvedélye, amelyet nem osztottam és nem értettem, noha imponált nekem. Talán olyan elérhetetlen világokba kínáltak átjárást vagy csak bepillantást ezek a töredezett szegélyű, kifakult fényképek (néha litográfiák), amelyek úgy tárultak a szenvedélyes gyűjtő elé, mint Csáth Géza írói univerzumában a varázsló kertje.

Színházi környezetben nőtt fel. Apjától, a rendezőtől és anyjától, a színésznőtől egyaránt örökölhette a személyiségére jellemző teatralitást. Utólag úgy látom: jól állt neki. De azért néha túltolta egy kicsit.

Kovács Ferenc következetesen „KAF”-ként emlegette fiát, ezzel is jelezve, mennyire büszke rá, és egyáltalán, hogy tudomásul veszi fia KAF mivoltát. Elekes Emma számára viszont „Andriska” volt, én legalábbis így hallottam, értésére adva a jelenlevőknek, hogy a költő, hiába magasabb egy fejjel nála, attól még az ő szemében kisfiú marad. És igen, láttam KAF-ot nem egyszer, nem kétszer az ellágyulás, elgyengülés perceiben, amikor szeretetre, gyengédségre, kényeztetésre vágyó kisfiúnak mutatta magát.

Máskor viszont a rettenthetetlen, bátor vitézt adta elő, méghozzá hitelesen. Ismeretségünk harmincegy éve alatt sohasem tapasztaltam, hogy bármitől is megijedt volna. Körültekintőnek láttam időnként, gyávának vagy félnéknek soha. Ügyesen forgatta a ríposztokat, suhintó mondatai voltak, ha kellett.

Egyébként ügyesen forgatta a kardot is. Egyszer együtt voltunk a kelet-pomerániai Malborkban, régi német nevén Marienburgban, ahol valaha a Német Lovagrend központi vára volt. Rommá lőtték, visszaépítették, de ezt majd máskor mondom el. Különös kontraszt feszült a középkori, gótikus (egyszersmind a visszaépítés miatt vadonatúj) lovagvár és a háborúban porig rombolt kisváros helyén épült szovjet típusú, lepukkant panellakótelep között.

Itt, a lakótelepen működött a helybeli hagyományőrző egyesület, amelynek tizenéves tagjai csillogó páncélban, kivont karddal kiáltozták hol lengyelül, hol tört angolsággal, hogy várják azt a daliát, aki hajlandó bármelyikükkel párviadalra kiállni. Több se kellett KAF-nak: felcsatolt egy mellvértet és egy sisakot (ott heverték a fűvön a hadieszközök), kardot ragadott, és odaállt a legerősebbnek látszó, kardjával legijesztőbben hadonászó srác elé. Ösz-

szecsaptak, és, hogy rövidre fogjam, a hagyományörző helyi erő csakhamar hátrálni kezdett, majd, miután KAF kiütötte a kezéből a kardot, megfordult, és futásnak eredt.

Elképedésem határtalan volt. Utóbb KAF elmondta, hogy éveken át vívásra tanította a marosvásárhelyi színészeket, így tehát érthető, hogy a malborki lakótelep leventéjével is könnyen elboldogult.

Félelmet sohasem láttam az arcán, zsigeri elszörnyedést igen. Igaz, csak egyszer. Erre Kalinyingrádban, régi nevén Königsbergben került sor, de hát a posztszovjet katonai barakkváros még annyira sem azonos Immanuel Kant középkori hangulatú szülővárosával, mint a malborki lakótelep a nagyrészt lerombolt marienburgi kereskedőházakkal.

Kettesben csatangoltunk a kietlen sugárutakon (nem volt könnyű megszabadulni a hivatalosnak minősülő, kéretlen orosz kísérőktől), én pedig meséltem KAF-nak, amit tudtam a háborús pusztulás előtti keletporosz fővárosról. Immanuel Kantról nem beszéltem. Csak körbementem a betonkockákon: egész életében ki sem mozdult erről a helyről. Bővebben szóba került:

A königsbergi költői kör, élén Simon Dachhal.

A „Muzsikáló Töklugas” és az ott rendezett hangversenyek.

A königsbergi hidak híres gráfelméleti problémája (az egykori hét hídből csak ötöt építettek vissza, így az eredeti feladvány jelenleg csak papíron létezik).

A fejedelmi kastély és annak legendásan gazdag képtára (a műgyűjteményt a szovjet frontharcosok felprédálták, a kastély túlélte a háborút, és csak 1979-ben robbantották fel, állítólag Alekszej Nyikolajevics Koszigin utasítására. Ma már jogos a kérdés: na és ő meg ki a kutya füle volt?)

Látva, hogy KAF-nak egyre rosszabb a kedve, fel akartam vidítani. Itt jegyzem meg, hogy a kalinyingrádi epizód, akárcsak a malborki, a „Literaturexpress 2000” nevű íróexpedíció állomása volt, és a kéthónapos utazást többek között azzal tettük elviselhetőbbé, hogy különböző infantilis tréfákkal szórakoztattuk egymást. Mondtam neki – merő tréfából, persze –, hogy a szívünknek olyannyira kedves észak-erdélyi városok is nézhetnének ki ugyanúgy, mint az ezredvégi Kalinyingrád. Például Marosvásárhely. Vagy Kolozsvár. Elvégre ott is megfordult a szovjet Vörös Hadsereg. Csak éppen a személyi állomány nem kapott engedélyt sem az említett városok lerombolására, sem teljes körű prédálásra. De kaphatott volna.

Ekkor ült ki az arcára az elszörnyedés. Mindaddig azt hittem: retorikai túlzás, ha azt mondjuk valakire, hogy elzöldült. Akkor viszont úgy láttam

(meglehet, csak a borús, hűvös idő ólomszürke fénye miatt), hogy valóban zöldes árnyalatot öltött az arca.

De akkor már nem volt megállás. Kaján kíméletlenséggel folytattam: vagy akár Bécs is nézhetne ki pontosan így. Ott is lerakta névjegyét a megszálló szovjet hatalom. Képzeld el Andrej Kravcsenko vezérezredest, amint a hatodik páncélos hadosztály élén szemlét tart a Kunsthistorisches Museum-ban, és kijelöli idősebb Pieter Brueghel *Bábel tornya* című festményét, hogy abból készítsenek számára terepszínű harci ködmönt.

A „ködmön” szó hallatára KAF-ot végképp elfogta a testi rosszullet. Már nem annyira zöld, inkább szürke volt az arca, és öklendezni kezdett. Figyelmeztetem: a posztszovjet kalinyingrádi lakosok nem fogják észrevenni, hogy id. Brueghel alkotása miatt aggódik, hanem azt hiszik majd, hogy már kora délelőtt berúgott.

Ami a berúgásokat illeti... Na de várjunk csak!

KAF még évek múlva is emlegette a Brueghel-festményből szabott harci ködmönt, nagy nevetés közepette. A rákövetkező szigligeti JAK (József Attila Kör) táborban improvizált egy rondót vagy talán ritornellt, amelyben szó esett Kravcsenko tábornokról és a nyelvek összezavarodását ábrázoló harci ködmönről. A rím kedvéért még „A Szovjetunió Hőse” érdemrendet is rátűzte az épülő toronyra. Ettől mindjárt jobb kedve lett. Rosszkedve pedig azért volt, mert akkori magyarországi kiadója kihagyott húsz verset akkoriban megjelent gyűjteményes kötetéből.

Kénytelen vagyok megállapítani: magyarországi kiadóival nem volt szerencséje sem az ezredfordulón, sem később.

Mielőtt elmesélnék néhány dolgot a „Literaturexpress 2000”-ról, illetve KAF-ról, amint száznyolc író, továbbá ismeretlen számú újságíró és logisztikai kíséző társaságában nyugatról keletre átrobog Európán, elmondom egy megfigyelésemet.

KAF, minden tősgyökeres erdélyiségével és partiumiságával együtt, világpolgárnak érezte magát. Joggal. Ugyanakkor ott bujkált a személyiségében némi vidékiség is. A Kolozsvár és Debrecen vagy Dortmund és Hannover méretű nagyvárosokban még jól érezte magát, a sokkal nagyobbakban már nem igazán. Nem jártam vele együtt New Yorkban, Sanghajban vagy Tokióban, ezért elképzelni sem tudom, hogy ilyen gigantikus épület- és embervadonokban hogyan viselkedett volna. Azt azonban láttam, hogy Madridban éppúgy elveszve érezte magát, mint Szentpétervárott, Varsóban éppannyira, mint Berlinben. De még Budapest is lötyögött rajta egy kicsit.

Párizsban és Brüsszelben fel volt dobva, Bordeaux-ban és Lille-ben pláne. A francia nyelvismeret kiegyensúlyozta a végekről érkezetttség tudatát. E tekintetben fontos mintája volt Ady (akinél, melleleg szólva, nyilván sokkal jobban tudott franciául). A Bordeaux-tól délre fekvő Malagarban, François Mauriac egykori kúriájában, a Nobel-díjas író porcelán mosdótáljának friss rózsaszirmokkal díszített vizében nézegetve tükörképét, úgy vélekedett, hogy a *Viperafészek* szerzőjével egy tálból tisztálkodni jelenti a valódi katharizist. (Ezzel szemben Garaczi Lászlót a kastélypark sétányának hosszúkás, fekete kavicsai nyugtázták le. Állítása szerint már a *Pompásan buszozunk* írásakor is arra vágyott, hogy Mauriac sétányának szabályos alakú, mélyfrancia kavicsai koptassák a mondatait.)

Lisszabonban ragaszkodott hozzá, hogy kísérem el a mintegy százhusz kilométerre fekvő Batalhába, a Győzedelmes Szűz Mária kolostorhoz. Önállóan vonatjegyet váltani és egyedül odautazni nem volt hajlandó.

Madridban akart írni egy verset V. Károly óragyűjteményéről és egy másikat a császár utolsó órasmesteréről. Azt állította, hogy a Prado parkjában képtelen volt megkülönböztetni a gombákat az elhajigált parafadugóktól.

Útközben írt egy tudósítást egy francia napilapba, ennek honoráriumából, amelyet csodával határos módon még a vonaton, azonnal megkapott, vett Párizsban, a Szajna-parton egy csomó régi levelezőlapot. Mutatta őket, és magyarázta, melyik miképpen illeszkedik majd a gyűjteményébe. Párizsban kézenfekvő lett volna, hogy Ady Endre pózát öltse magára, de ő azokban a napokban inkább a számkivetett Szomory Dezsővel azonosult.

Brüsszelben lámpaláza volt, kislányával készült találkozni, aki ott élt az anyjával, KAF első feleségével, és akit az apa már évek óta nem látott. Az 1990-es években szép, szereteteli, fájdalmas verseket írt a gyerekekről és a gyerekekhez. Nem tudom, hogy a címzett, serdülőként vagy felnőttként olvasta-e őket, és ha igen, mit szólt hozzájuk. Annyi biztos, hogy KAF eufórikus lelkiállapotban érkezett vissza a nem túl hosszú találkozóóról. Nem győzte ecsetelni a kislány szépségét és kedvességét. Elhitette velem is, önmagával is, hogy visszakapta mindazt, akit-amit elragadott tőle a rosszra forduló sors, és mostantól minden jó lesz. (Nem lett jó minden.)

Dortmundban, tekintettel a rekkenő hőségre, sóval kérte a sört, mivel-hogy – magyarázta – a szervezetből izzadás révén távozó nátriumot pótolni kell. Aznap este került sor az első nagyobb mérvű berúgásra. Nem sörtől rúgott be, és nem az én jelenlétemben. Utóbb elmagyarázta, hogy ő a honvágy miatt szokott, ha egyáltalán *szokott* leittasodni. Ezek szerint az expedíció harmadik hetében, német földre lépve már feltámadt benne a honvágy.

Hannoverben hívták a helyi szabadkőműves páholyba felolvasni, de kiementette magát azzal az indokkal, hogy van egy hasonló nevű, minden páholyban ismert szabadkőműves, és nem akarja, hogy összetévezzék velük. Valójában inkább csak másnapos volt. A világkiállításra azért kivitette magát, de egy kicsit még ott is kornyadozott.

Malborkról és Kalinyingrádról már esett szó. Attól kezdve mindinkább nőtt benne a honvágy. Vilniusban még tartotta benne a lelket az olasz reneszánsz jellegű városkép (hangoztatta, hogy a litvánok az árkados-oszlopos udvarokat is Erdélynek köszönhetik, amennyiben Báthory István hívta Itáliából az építőmestereket a Vilnia folyó partjára), de az már nem tetszett neki, hogy az angolul beszélő litván idegenvezető egy árva szót sem ejtett a város lengyel és zsidó múltjáról.

Rigában szakadt az eső, október végi hideg volt, KAF haza akart menni Julikához. A hostessek tanácsstalanok voltak, nem tudtak repülőjegyet szerezni. KAF a szovjet időkben lerombolt, majd nemrég visszaépített vadonutú közepkori rigai városházára is csak azért ment el, mert ott volt az esti fogadás, és a „Literaturexpress 2000” különböző nemzetiségű európai írói-költői nagyrészt az esti fogadásokon kipakolt szendvicsekkel táplálkoztak. Külön visszaemlékezés tárgya lehetne, milyen stílusban és módszerekkel tette rá a kezét a zsákmányra – mondjuk – egy Zürich környéki úriasszony és egy dublini cool fancy, mindketten írók.

Tallinnban ugyanúgy meglepődött, mint az egyik spanyol kolléga (civilben történelemtanár), hogy milyen csodálatos épségben megőrződött a középkori német városmag, és hogy a város régi német neve Reval. A meglepetés következő fokozata a spanyol pályatárs számára az volt, hogy miután estefelé betért a történelmi városmagban egy bárba autentikus észt áfonyapálinkát kóstolni, kint az utcán vette észre, hogy eltűnt a pénztárcája az irataival együtt. KAF számára pedig az volt az újabb meglepetés (amivel mégiscsak jobban járt, mint a spanyol szerző), hogy a kőből épült városmagot, a város kőszívét élénk színekre festett gerendaházak veszik körül, a gerendaházakat pedig panellakótelepek, és ezekben is, azokban is oroszok laknak.

Tovább is van, de nem folytatom. Szent-Pétervár... Moszkva... Minszk... Varsó... Berlin... – KAF számára ez a hosszú utazás életre szóló referencia volt. Rengeteg akkor szerzett élményét, tapasztalatát beépítette költészetébe, különösen az ezredforduló utáni években. De még a 2010-es Asztrov-kötetet is érdemes volna ebből a szempontból átvizsgálni.

Ha nem számítjuk a közös fellépéseket, kétféle munkakapcsolatban is álltam vele. Egyrészt sokszor publikáltam az általa (is) szerkesztett *Látó*-ban, másrészt ő az általam (is) szerkesztett *Alibi* című, félévente megjelent almanach majdnem minden számába küldött verset. Pontosabban: az utolsó kivételével mindegyikbe. És ahogy az én *Látó*hoz és a *Látón* keresztül KAF-hoz fűződő munkakapcsolatom összeszövődik a szerkesztőség többi tagjához fűződő barátsággal, úgy KAF *Alibi*-beli jelenléte sem írható le Nagy Gabriella és Torma Tamás, főként pedig az alapító főszerkesztő, Alexander Brody nélkül. Brody személyiségét ezúttal meg sem próbálom érzékelteni. Elegendő annyi, hogy voltak közös vonásai KAF-fal, még a huszonhat év korkülönbség, az erősen eltérő életút és a még inkább eltérő társadalmi helyzet figyelembevételével is. Ilyen közös vonás volt a soha nem lankadó érdeklődés a tudomány és a művészet minden területe iránt, a gyűjtőszervevény (Brody hozta létre a világ egyik legjelentősebb kínai tubákszelencegyűjteményét), a széles körű ismeretek csillogtatása, a tartós eufória felé szökdécselő gyakori elszontyolódás, valamint az apró szeszélyekbe átcsapó, hét országra szóló nagylelkűség.

Erősítették a párhuzamot az elrontott házasságok is. Brody kis híján büszke volt rá, hogy négyszer (tulajdonképpen ötször) házasodott, és egyik házassága sem bizonyult tartósnak.

Brodynak nem mindig működött jól az ítélőereje, de ettől függetlenül megbízható minőségérzéke volt. Szokása volt ismerőseit kérdezgetni, kiket tartanak legjobbnak a kortárs mezőnyben, és nem sajnált időt-fáradtságot utánanézni, csakugyan olyan nagy tehetség-e az illető. KAF-ra igen hamar, már az 1990-es évek közepe táján felfigyelt (körülbelül akkor, amikor Tóth Krisztinára és Láng Zsoltra is). Valahogy úgy tekintett rá, ahogy nagyapja, Bródy Sándor az Erdélyben felejtett Hunyady Sándorra, és KAF is afféle távoli rokont látott Brodyban, sőt néha éppenséggel nagybácsit.

KAF nem sűrűn találkozott Brodyval (csak ha Pesten járt, és Brody éppen nem honolulu rezidenciájában időzött, ott vészelve át az európai telet), de úgy vettem észre, mindketten odafigyelnek a másikra. Külön szertartás volt az *Alibi* új számába kért-várt KAF-vers beérkezése. Az *Alibi*nek tematikus számai voltak, és a szerkesztőség mindannyiszor külön körlevélben hívta fel a szerzők figyelmét, hogy a megadott témát a lehető legszabadabban értelmezhetik. Ennek KAF általában nem örült. A túlságosan bőre szabott téma, érzése szerint, ugyanúgy lötyögött rajta, akár az ő bahtyini értelemben vett kronotoposz-fogalmán egy sokmillió lakosú világváros. Kérte magát,

váratta a szerkesztőséget. Rég elmúlt a leadási határidő, és még mindig nem érkezett meg a KAF-vers.

Az erre hivatott munkatársnő már tördelte a kéziratot, és a KAF-vers még nem volt sehol. A telefonban azt mondta: rossz kedve van, most éppen nem tud írni. Igen ám, csak hogy az ilyen hosszú telefonbeszélgetések folyamán KAF fokozatosan jobb kedvre derült, és félóra, legkésőbb háromnegyed óra elteltével rájött, hogy fejben már meg is írta a verset, már csak fel kell jegyeznie.

És az utolsó pillanatban, amikor Macó, a tördelő eljutott a záró blokkhoz, menetrendszerűen befutott a költemény, KAF adta az utolsó *Alibi*-kötetek lezárását. Elvégre a kötet vége is kiemelten fontos hely. Ha KAF költeménye zár le valamit, akkor az nagyon le van zárva. Érdekes, hogy Brody, aki a határidők be nem tartását rendszerint ingerülten, sőt hisztérikusan fogadta, KAF esetében megértőnek bizonyult. Még ő nyugtatgatott minket, Gabit, Tamást és engem: ne aggódjunk, meglesz az a vers. Meg is lett. Utóbb ezek az *Alibi*-versek sorra-rendre bekerültek KAF saját kötetébe, és ott az alkalmiság legcsekélyebb nyoma sem érződik rajtuk.

*

Hirtelenjében ennyit mondhatok nemrég elveszített barátunkról. Nagy tehetség, nagy szellem és nagy lélek volt. Mindezt még inkább kiemelik kisebb gyarlóságai. Mondhatnám, hogy „emlékét megőrizzük”. Ez közhely, de annak sebezhetetlen. Csak hogy mit ér a még annyira gondos emlékezés egy telefonban elhangzó viccelődéshez képest, amikor nem gondolunk rá, hogy a tréfalkozás alanya egyszer majd, nemsokára, az emlékezés tárgya lesz? Sokáig fognak élni még olyan kortársai, akiknek személyes emlékei vannak róla. Annak idején meglepődtem, amikor Csorba Győző ezt a nevet ejtette ki, így: „Mészöly Miki”. Már akkor, harminc-negyven évvel ezelőtt is kevesek emlékezetében élt Mészöly fiatalemberként. Akik ma emlékeznek rá, mindnyájan idősödő vagy öregségtől roncsolt férfiként ismerték. Azt hiszem, ez a második vénülés, amely az utókor emlékezetében zajlik, van olyan drámai, mint az elsődleges.

Ide kívánczik Radnóti Miklós költői kérdése (akinek alakját és poétikai habitusát KAF remekül idézte fel egy pastiche jellegű versben): „De mondd, a mű, az megmaradt?”

Kicsit leegyszerűsítve: meg. A magam nevében annyit fűzhetek hozzá, hogy mostantól ugyanúgy olvasom az ő verseit is, ahogyan Térey János,

Borbély Szilárd és Simon Balázs köteteit emelem le a polcról, észben tartva találkozásainkat is. Vagy Kosztolányi és Tóth Árpád verseit, egy pillanatra elfeledve, hogy sohasem találkozhattam velük.

Végül az öregedésről, harmadszor és utoljára. A szövegek, a verses szövegek is öregsznek. Kopnak és avulnak. A nyelv alakulása és fejlődése a versekből is előbb-utóbb nyelvemléket csinál. A költői stratégiák és az egyszeri gesztusok is vénülésre vannak ítélve, és a ritkán bekövetkező megfiatalodást nevezhetjük termékeny félreértésnek is. KAF költészete, a magas fokú stilizáltság és dekorativitás miatt, ennek a folyamatnak talán még inkább ki van szolgáltatva, mint más, hasonló kaliberű költői életművek. Bízom benne, hogy ebben az esetben KAF verseinek a nyelvi elidegenedés közepette olyan fenséges elaggásban lesz részük, mint a régi mesterek sorainak, és a száz évvel későbbi olvasó olyasféle pajzán viháncolást talál bennük, mint Csokonainál és ahhoz hasonló daimón-ihlette égzengést, mint Berzsenyinél.

(2024. március)

KOVÁCS ANDRÁS FERENCNEK, ODAÁTRA

Nem tagadom, szörnyen felbosszantott a halálod:
szinte pofátlanság *így* halni meg, ennyire kurtán-
furcsán! – sokkal szebbet vártam volna Tetőled,
színészből alakítást, túl is játszva a dolgot!

Nem feltétlenül öngyilkosság jár a fejemben
(ennyire elvetemült „költőtárs” én se vagyok még!),
inkább szívinfarktus, a publikum orra előtt – és
persze, amint kedvenc KAF-versemet olvasod éppen:

„Be jó ismerni KAF urat!
Pedig szeszélyes egy személy!
S mily kacskaringós agyfúrat!
Hisz kecskerímekben beszél...”

Szóval ilyen rafináltan kellett volna csinálnod –
kár, hogy az égben más döntés született az ügyedben:
úgy látszik, hogy az Úr is költő: néha „szeszélyes”,
néha viszont stabilan (s hidegen, mondhatni) „nyomasztó”:

„Prózában kérdik KAF urat:
»Új stílusra vált-e át?«
Nyomasztó, mint egy zikkurat:
Betölti teljes Kháldeát...”

Lenne is egy kérésem hozzád, drága Maestro
(másképp vagy kétórás nagymonológod alapján,
mert biza engemet is felhívtál alkalomadtán!):
győzd meg az Istent, hogy ne a költőségre figyeljen,

van neki dolga elég – s mind fontos! – e máj világgal:
most még úgy szar, ahogy van „e máj világ”, na de mégis! –
nagy bűn lenne, ha „költőként” húzná le a vécén...
Hirtelen ennyi, de hidd el, folyt. köv.! Ölel:

LLLászló

Csikszentdomokoson, 2024. március 27-én (Nagyszerdán)

Markó Béla

KÖLTŐHALÁL

Hommage à Kovács András Ferenc

Már nélküled csak Petrarcaig látok,
messzibbre nézni nem is akarok,
te sem hihetted, hogy reánk hagyod,
kit Berzsenyi hagyott reád, Horácot,

Szapphót, Catullust és mind-mind a többi,
mert itt éltél, s meghaltál odaát,
hol párkák fonták sorsod fonalát,
s hol nem írják a verset, inkább költik,

és nem is vers lesz, hanem költemény,
hajlékony mindig, mégis kőkemény,
mi ellustult tükrünket összezúzza,

hozz majd magaddal egy-egy kitalált
poétát, s cáfold a költőhalált,
ha valaha itt jársz közöttünk újra.

Térey János

(1970 – 2019)

FIATALSÁG, TARVÁGÁS

Kovács András Ferencnek, régi barátsággal

A forradalmat bukni látni,
S ifjú eszmét avulni: bármi,
Bármi elviselhetőbb.

...S mert fájdalmuk nem csillapult,
Akarták, marjon még sokkalta jobban:
A Nagyhalál Napjára megbeszéltek
Egy pesti villámrandevút
A barátnők majdnem titokban
Egy fölrobbantandó színház elé.

A forradalmat bukni látni
Jobb testközelből: a világi
Vérfürdő kibírhatóbb.

Mint nagylányoknak, bérletük volt
A színház aranykarzatára
Szisszent a szentencia: „János,
Nekem szükségem volna pénzre.”
Figyeltek itt Walpurgis-éjjelt,
Tartuffe-öt, *Vihart*, szocreált;
És lassanként züllött a szentély
Szelíd forgalmi akadályá:
„Kibírjuk-e, hogy az aranykor
Színháza földdel lesz egyenlő?”

A forradalmat elviselni
Könnyebb, mint hőseit terelni
Harc után értelmes célok felé.

Mint egyetemista barátnők
Ide szerveztek randevúkat
A legendás Óra-sarokhoz
– Mindenkinek van Óra-sarka
Rutinnal óvott életében –,
És itt lesték a lenti zsöllyét
Házasságukról álmodozva
Túl szépen? túl reálishan?
(Csak egyikőjük lesz majd boldog...)
S '56-ban sebet kötöztek
A környék csomópontjain.

Olyan volt ez a régi színház,
Mint büszke szekta temploma,
Mely csipkésebb és patinásabb
A kívánt csipke-optimumnál;
Egy törzs szentélye, mely kihalt.
„A bűne az, hogy rossz helyen van,
Porlékony föld lappang alatta,
És rozsdás minden gépezet...
Ezért kapóra jön a metró,
Amely pincéit átrobogja.”

A forradalmat bukni látni,
S a hamvas bőrt fakulni: bármi,
Akármi elviselhetőbb.

Rázkódó háttal, feketén,
A korlátot támasztva álltak
Későbbi anyám és keresztanyám,
Megfosztva aranykarzatuktól,
A falon lépcsőlenyomatokat
Bámulva kerek, vizes szemmel.

NÉVJEGY

Látvány René Sándor

algas: Kovács András Ferenc

Értékelő kérések

1. Jeltáca és műveit nézünk bezzelük nekünk -
Közvetlenül látni, mint művelésben nézünk...
2. Jeltáca jó művelésről szól és - fejfelelőnk,
S nem tudni mely: mi ez, ki felelőnk?
3. Kötetvétel nagy Állam- Véséshelyi
Nem kérdi senki: "Sándor, újra eljött?"
4. Jeltáca örvény, csillag, kék, kék, kék...
Jeltáca örvény, kék, kék, kék...
Jeltáca örvény, kék, kék, kék...
5. Jeltáca él-él, bőséges helyiérték, s ha tudja:
Bölcsesség, s helyiérték kék.
6. Jeltáca kék, kék, kék, kék, kék...
Jeltáca kék, kék, kék, kék, kék...
Jeltáca kék, kék, kék, kék, kék...
7. Jeltáca kék, kék, kék, kék, kék...
Jeltáca kék, kék, kék, kék, kék...
8. Jeltáca kék, kék, kék, kék, kék...
Jeltáca kék, kék, kék, kék, kék...
9. Jeltáca kék, kék, kék, kék, kék...
Jeltáca kék, kék, kék, kék, kék...

Állam- Véséshelyi, 1893 febr. (13.)

/allos Kötetvétel!

KAF

Lapunk állandó támogatói:

Aranka György Alapítvány, Communitas Alapítvány,
Bethlen Gábor Alap, Iskola Alapítvány
Petőfi Kulturális Ügynökség – Magyar Kultúráért Alapítvány

BETHLEN GÁBOR
Alap

A szerkesztőség székhelye: Marosvásárhely, Tusnád u. 5. sz.; Postacím: 540027 Târgu Mureș, str. Tușnad 5, vagy Of. P. 1. C. P. 89; Telefon: 0040-(0)365-801946; E-mail: lato.szerk@gmail.com; Kiadóhivatal: 540028 Târgu Mureș, str. Primăriei 2. Kéziratokat nem őrzi meg és nem küldünk vissza. Nyomta az Alutus Rt., Csíkszereda. Igazgató: Hajdú Áron. Belföldi előfizetés egy évre 120, fél évre 60, negyedévre 40 lej. Előfizetéseket a szerkesztőségben vesszük föl, valamint a <https://www.lato.ro/elofizetesek> oldalon.

ISSN 1220-5982